

BIBLIOTECA CENTRALA
A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI

nº Curent 56746 Format

nº Inventar A. 31215 Anul

Secția Depozit în Raftul

One

3900/3i

LIVIU REBREANU

METROPOLE

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ”
BUCUREȘTI

METROPOLE

1956

DE ACELAȘ AUTOR:

GOLANII, NUVELE ȘI SCHIȚE, EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ“.

MĂRTURISIRE, NUVELE ȘI SCHIȚE, BIBLIOTECA „CĂMINUL“.

CALVARUL, POVESTIRE, EDITURA „VIAȚA ROMÂNEASCĂ“.

CADRILUL, COMEDIE ÎN TREI ACTE, EDITURA „VIAȚA ROMÂNEASCĂ“.

TREI NUVELE, EDITURA „CULTURA NAȚIONALĂ“.

ION, ROMAN, EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ“.

NOROCUL, NUVELE ȘI SCHIȚE, BIBLIOTECA „UNIVERSALA“.

NUVELE ALESE, COLECȚIUNEA „SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI“, EDITURA LITERARĂ „CASA ȘCOALELOR“.

PĂDUREA SPÂNZURAȚILOR, ROMAN, EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ“.

PLICUL, CAMEDEIE ÎN TREI ACTE, EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ“.

ADAM ȘI EVA, ROMAN, EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ“.

APOSTOLII, COMEDIE ÎN TREI ACTE, EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ“.

CIULEANDRA, ROMAN, EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ“.

CRĂIȘORUL, ROMAN, EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ“.

Inscr. A. 31.215

LIVIU REBREANU

cta. 56746

METROPOLE

B E R L I N

R O M A

P A R I S

75095

EDITURĂ „CARTEA ROMÂNEASCĂ”
BUCUREȘTI

Biblioteca Universitara
STI
Cota 56746
Inventar 56057

BIBLIOTECA

RIC 140 / 02

B.C.U. Bucuresti

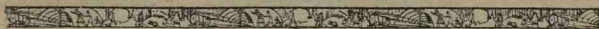
C56057

S'AU TRAS DIN ACEASTA EDITIE CINCI
EXEMPLARE PE HARTIE VAN GEL-
DER ZONEN, NUMEROTATE I - V.

TOATE DREPTURILE REZERVATE.

*Fetiței mele Nuița,
cea mai iubită!*

L. R.

ITINERARIU

În orice călătorie, mai important decât toate priveliștile, peisagiile și minunile naturii, rămâne omul. Natura în sine nu e nici frumoasă, nici urâtă, nici măcar interesantă. Numai sufletul omului îi împrumută viață. Marea, șesul, dealurile, munții sunt deopotrivă de admirabili și de indiferenți. Cultul naturii e o născocire orășenească, destul de recentă. Cei vechi se mulțumeau să divinizeze natura în ceace li se părea respectabil sau util. Chiar azi adevăratul fiu al naturii, țăranul, numai în fața pământului de cultură se închină. În vreme ce excursioniștii târgoveți se extaziază înaintea unor stânci pleșuve, vizitiul dela țară oftează melancolic: „Ce folos, dacă nici iarba nu crește pe ele!“

Când avem manuale de călătorie, făcute cu minuțiozitate științifică și când cinematograful, reproducerile tipografice pun la dispoziția oricui tot ce e vrednic de-a fi văzut pe cuprinsul civilizată al globului, călătorul cu impresii nu mai poate fi ispitit

să descrie pentru alții minunile văzute prin țări străine. Deaceea amatorii de exotisme trebuie să umble pe drumuri pe care Baedeker încă nu le-a sistematizat: Sumatra, Congo, Polul Nord...

Exotismul e o cucerire a romantismului, cel puțin ca element literar și în forma subțilă care s'a înfățișat până ieri. Din trebuința de-a cocheta cu necunoscutul, romanticii au alungat prezentul și au căutat să descopere lumi noi în timp și în spațiu. Războiul, împreună cu atâtea alte vestigii ale trecutului, a sfărâmat și exotismul romantic. A creat în loc alt exotism, diametral opus celui vechi din care n'a păstrat decât setea după necunoscut. Noul exotism ridică tocmai pe omul de azi în vâltoarea curiozității, viața omului, suferința, bucuria, năzuințele, însfârșit sufletul lui. Pretutindeni arde râvna de-a cunoaște pe vecinul apropiat sau depărtat, barbar sau ultracivilizat. Pe ruinele materiale și morale ale celei mai formidabile zdruncinări, omul caută să-și găsească un nou echilibru sufletească, să așeze temeliele unei noi lumi.

Acest nou exotism a stârnit o avalanșă de însemnări ale tuturor călătorilor prin țări străine. Dar însemnările călătorilor de azi nu se prea aseamănă cu ale celor de

odinioară. Firește cele într'adevăr de azi. Frumusețile naturii nu mai interesează decât strict în măsura în care ar putea explica taina omului. Se înregistrează cu predilecție lucrurile ce nu se pot cunoaște nici citind ziarele, nici din fotografii, nici prin radiofonie și nici din statistici ori alte cărți savante, adică lucrurile mărunte, momentele fugitive mai mult sau mai puțin caracteristice pentru felul de a gândi și a simți al oamenilor și în care se manifestă mai plastic sufletul oricărui popor.

Pentru acest exotism nou toate țările oferă material din belșug, căci războiul pe toate le-a exotizat. Intre sufletul omului dinainte de război și cel de acum e o prăpastie cu prea puține punți de legătură. Războiul nu numai a prăbușit multisekulare așezăminte, nu a mutat doar granițele între țări și neamuri, ci mai cu seamă a pus graniță între două lumi. N'a izbucnit revoluția mondială cea mult scontată, îndemnată și încercată de revoluționarii profesioniști, revoluția care să continue opera de ruină și de sânge a războiului până la nimicirea civilizației, dar în schimb o revoluție mare s'a produs în sufletele oamenilor. Acolo s'au sfărâmat toți idoli lumii de ieri și dintre dărâmăturile lor caută să răsară îndreptarul

vieții de mâine. Sufletul rămas fără o călăuză sigură se sbuciumă pretutindeni să-și lămurească noi drumuri spre ținte noi.

Popoarele mari cu mare trecut cultural caută în realitate forme noi de exprimare a specificului lor demult cristalizat, pe când noi trebuie încă să găsim însăși formele de expresie ale bogăției sufletului nostru. Căci noi, pe care aproape două mii de ani soarta ne-a osândit să trăim mai mult pe sub pământ ca să ne putem păstra cel puțin ființa etnică, a căror istorie e o neîntreruptă luptă cu neamuri hrăpărețe ce nici azi n'au conținut să ne amenințe temelii vieții, care abia de un secol am putut lua contact cu civilizația și abia de un deceniu ne silim a avea să ne închegăm o cultură specific românească — noi suntem mult mai atinși de revoluția morală decât alții. De aceea frământările noastre întru găsirea formei de viață sunt mai vii și mai sgomotoase. Noi avem paradoxala înfățișare de neam vechiu cu sufletul adolescent. Înaintea noastră sunt deschise toate posibilitățile de devenire: încotro să mergem?

Stăm cu ochii mereu țintiți spre Apus, spre civilizația cea cristalizată în tipare pe care le râvnim și chiar le imităm cu frenezie. Și cu cât izbutim să ne însușim, măcar

superficial, mai multe „rezultate“ ale altora, cu atât ne simțim mai îndreptățiți a privi cu milă, dacă nu și cu dispreț, toate străduințele noastre de-acasă.

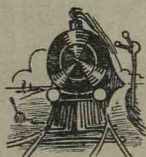
Călătorul român vede în general în culori trandafirii tot ce e străin și în negru tot ce are aparență românească. Și, făcând așa, se crede foarte occidental și foarte civilizată. Ceeace însă nu l-a împiedecat, toată vremea cât a umblat printre minunățiile civilizației străine, să ofteze adânc după naționalii mititei.

Excesivul nostru autocriticism în toate domeniile e cel mai inofensiv verbalism. Deaceea nici nu e luat în serios de nimeni, nici măcar de criticii respectivi.

Totuș călătoria, chiar fără voința călătorului, devine o explorare. La Berlin, la Roma, la Paris duci cu tine toată țara ta cuprinsă în sufletul tău. În vălmășagul unei metropole, în mijlocul necunoscutului și al noutății ți se lărgeste perspectiva spre tine însuși.

Insemnările acestea n'au fost scrise cu gândul să înlocuiască manualele de călătorie, nici să stârneasă pasiunea călătoriei, nici să descopere lucruri necunoscute în cele trei capitale europene. Sunt simple aspecte care, împreună și cu multă bună-

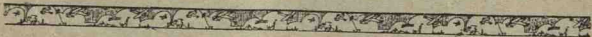
voință, ar putea rezuma, prin întâmplări
mărunte, svârcolirile mari ale sufletului o-
menesc într'un anume moment și numai
pentru acel moment.

B E R L I N

1 9 2 6

 ARDE BACĂUL!

Gara de Nord. Căutăm compartimentul cel mai bun, în vagonul cel mai bun, ca toată lumea. Alergăm de ici-colo, de-a lungul trenului, de mai multe ori, urmați de hamalii împovărați cu geamantanele noastre, în murdăria, gălăgia și îmbulzeala ce caracterizează cea mai falnică gară românească. În vălmășeală aud totuș de câteva ori, cu diferite intonații:

— Arde Bacăul.!.. Da, da, arde... Bacăul arde...

Nervozitatea noastră și a tuturor se sfârșește cu bine. Toată lumea găsește ce a dorit, sau aproximativ, iar noi, în loc de un compartiment, nimerim un vagon întreg aproape gol. Ne și instalăm comod, ca pentru o cale lungă, și ne rămâne timp destul să privim furnicarul de oameni încă agitați pe peron.

Tovarășul meu de călătorie însă e tot atât de taciturn pe cât e de mare scriitor. După o respectabilă partidă de tăcere în comun, ca să putem tăcea mai în tihnă,

METROPOLE

56095

îmi iau o carte și trec în compartimentul liber de-alături. Aici, împotriva voinței mele, trebuie să ascult o convorbire ce se deapănă chiar sub fereastra mea între doi domni. E vorba, firește, tot despre Bacăul care arde.

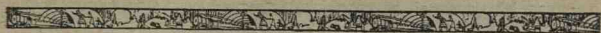
— Mare nenorocire! explică unul, plângător, cu grea durere în toată înfățișarea. Se zice că de azi-dimineață arde într'una, tot orașul... Au venit pompierii dela Roman, dela Focșani, chiar dela Iași — degeaba, n'au putut stăpâni furia flăcărilor. S'au cerut ajutoare și dela București, dar guvernul nu se mișcă, parcă cine știe ce lucru mare ar fi un tren special cu pompieri ca să înceteze catastrofa!

— Și unde a izbucnit focul? întrerupe cellalt, cu compătimirea de rigoare în glas, dar altfel indiferent.

— Se zice că în carterul de nord și focul a distrus îndată tocmai cartierul comercial...

Din fereastra de-alături un cap roșcovan, grăsuliu, cu mustăți mari sure, se amestecă jovial în vorba celor doi:

— Lasă, domnule, nu te prăpădi cu firea! Nu-i nici o pagubă! Cel puțin așa se vor mai stârpi ploșnițele din Bacău, că ploșnițe multe și urâte ca în Bacău nu se poate să se mai afle în toată lumea.

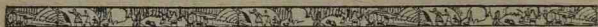
Cel plângător aruncă o privire disprețuitoare capului din fereastră și, trăgând pe interlocutorul său mai departe, observă cu indignare reținută:

— Dacă și în asemenea momente sinistre se mai poate glumi...

Domnul din geam, vesel și netulburat, se adresează acumă către mine:

— Dumnealui se supără, cu toate astea eu n'am spus decât adevărul adevărat! Toată omenirea știe doar că Bacăul e ploșnițarul Moldovei. Ș'apoi eu vorbesc din experiență, că ce-am pățit eu la un hotel din Bacău vara trecută, de n'am putut închide ochii toată noaptea, n'aș dori nici domnului cela supărăcios care jelește nu nenorocirea în sine, ci nenorocirea consăngenilor săi, că aș fi în stare să pun rămășag că și dumnealui are rude în Ierusalimul cartierului comercial unde...

Am curmat elocința necunoscutului meu vecin de fereastră retrăgându-mi capul din pervaz. Explicațiile, ca și observația lui, mi se păreau deplasate. E o trăsătură curioasă a noastră să nu luăm nimica în serios, să facem spirite chiar în fața dezastrului ce se abate asupra unui oraș românesc. Poate însă că aceasta s'ar justifica prin trecutul nostru prea vitreg. (Eu nu sânt în stare să

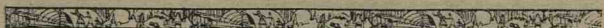
pronunț verdicte definitive; de-aceea, și acum, caut scuze jovialității vecinului). Neconținutele nenorociri ce le-am îndurat, ne-au făcut neîncrezători chiar în fața durerii. Dacă n'am fi dobândit puțința de-a ne-a consola cu o glumă, bună-rea, cum am fi supraviețuit loviturilor ce s'au năpustit peste noi în două mii de ani? Numai poporul care s'a înfrățit adânc cu suferința, ajunge a face haz de necaz.

Mă întorc la colegul meu să-i povestesc ce-am aflat despre Bacău. A ascultat calm și la urmă a observat:

— Va să zică mahalaua evreiască.

Fiindcă nici cu prețul unui oraș în flăcări convorbirea noastră nu se aprindea, am trecut iarăș în compartimentul cel gol, hotărît să rămân acolo până la Bacău, să văd cu ochii spectacolul dezastrului. Dar până la Bacău sunt multe ceasuri de drum și noaptea e aproape. Am răgaz să meditez în voe. Firește asupra călătoriei mai cu seamă.

Mergem la Berlin, la un congres internațional al scriitorilor. Din pricini multe, plecarea noastră s'a hotărît în ultimul moment. Până să se împlinescă toate formalitățile cerute, a sosit ziua în care la Berlin începe congresul și în care noi deabia pornim

din București. Și ziua aceasta mai e și Sâmbătă, adică zi nefastă pentru a începe orice întreprindere! Ca să apucăm măcar ultima zi a congresului, a trebuit să luăm drumul cel mai scurt, care trece prin Polonia — și în Polonia tocmai acum e războiu civil! Autoritățile noastre dela căile ferate nu știu dacă trenurile circulă normal în Polonia. Și, ca un suprem memento, chiar în calea noastră, chiar în ziua plecării noastre, arde Bacăul!

Camaradul meu de drum urmează o dietă și în deosebi nu mănâncă seara. M'am așezat singur la o mescioară, în vagonul-restaurant, frământând în minte mereu focul dela Bacău, revoluția din Polonia, congresul dela Berlin. În așteptarea prânzului însă mă uitam mereu pe geam, în întunecul ce se coborîse de mult, să descoper cu un minut mai devreme semnele incendiului care mistue sărmanul oraș moldovean. Astfel nici n'am băgat de seamă când la masa mea a mai venit cineva: figură colțuroasă de meseriaș, mustăți brumate ca și părul, privirea nepăsătoare, îmbrăcat curat cu haine gata. Eram în toane romantice și râvneam singurătatea; deaceea nu m'a prea bucurat nepoftitul tovarăș de masă.

Totuș, de voe de nevoe, ne-am prins la vorbă. Mi-a spus că e român macedonean, de pe lângă Salonic. Se numește Alexandru Pupa și e cetățean american. A emigrat de vre-o douăzeci de ani, a făcut războiul

ca soldat american în Franța, dar n'a ajuns până pe front. E meseriaș în New-York și câștigă foarte bine. Insurat tot cu o româncă, are copii care urmează în școală engleză. Vine pentru a cincea oară în România unde are niște rude în București și la Focșani. N'a trăit în țară, vorbește însă curat românește cu accent macedonean. Acuma se duce acasă, la New-York, după ce iar a petrecut aici vre-o ~~dată~~ ^{oară} luni — vacanța lui.

Bine, dar de ce merge prin Polonia, prin revoluție, când i-ar fi venit mai drept prin Ungaria? Zâmbește melancolic:

— Toate pe lume au rost. Și asta are rost.

Aflu apoi că a făcut legământ să nu mai umble cât va trăi prin Curtici. Preferă să ocolească pela Constantinopol, chiar prin Rusia bolșevică, numai pela Curtici, vamă română, să nu treacă!

Când a venit întâia oară în România, a intrat prin Halmei. La plecare și-a zis că e mai scurt drumul peste Budapesta și Viena și deci a pornit spre Ungaria. Până la frontieră a mers destul de bine. La Curtici, în timpul reviziei vamale, a apărut în compartiment un funcționar întrebând pe călători ce bani au asupra lor. Oamenii au declarat ce au crezut de cuviință; el însă

a declarat cinstit că are trei sute de dolari, cât avea într'adevăr.

— Hârtia! făcu scurt funcționarul.

— Eu, mă rog, n'am hârtie; am numai bani!

— Domnule, să fii cuviincios! se supără funcționarul crezând probabil că-l iea peste picior. Te poftesc să-mi prezinți imediat autorizația de eșire din țară cu valută străină!

Ii răspunse liniștit că n'a știut despre vre-o autorizație, că e cetățean american și, la consulatul american, i s'a spus că n'are nevoie de nimica, fiindcă el n'a venit aici să iea bani, ci să lase, că a intrat cu o mie de dolari și ese cu trei sute...

Funcționarul l'a ascultat câtva timp, apoi l-a întrerupt nervos:

— Atunci dă banii îcoace!

— Ba eu nu dau banii din mână — a zis dânsul — că dacă ți-i dau d-tale nu pot ajunge acasă în America!

Dintr'una într'alta funcționarul a ajuns să-l înjure.

— Domnule, te rog să nu mă sudui pe mine, că eu sânt om de treabă și n'am făcut nici un rău!

Infuriat, funcționarul chemă un jandarm:

— Dă-l jos pe acest individ la poliția vamii!

Jandarmul l-a luat de spate și l-a băgat în cancelarie. Acolo funcționarul iar i-a cerut banii și el iar a refuzat să-i dea. Strigătele funcționarului au adunat în biurou mai mulți slujbași și chiar pe un comisar de poliție, somnoros și ursuz, care îndată s'a repezit și i-a cârpit două palme:

— Paștele și grijania Americii tale, dai banii ori nu-i dai?

— Domnule, să nu dai în mine că eu nu-s sluga d-tale!

Drept răspuns polițistul a tăbărit asupra lui cu pumnii și, răcnind că are să-l percheziționeze până la piele, a început să-i sfâșie hainele, căptușeala, cămașa. În cele din urmă, dintr'o cameră de-alături, a venit un slujbaș mai bătrân și a sfătuit pe perchezitori să-l lase în plata Domnului, să nu dea de vre-un bucluc din pricina unui încăpățânat de boanghină. Așa a scăpat din mâinile lor.

După ce a trecut granița, toată lumea din vagon l-a îndemnat să se oprească la Budapesta și să se plângă consulului american de ce-a pățit. În primul moment chiar așa a vrut să facă. Pe urmă s'a răsgândit: ce să-și mai piarză vremea cu reclamații care cine știe cât vor ține și ce rezultat vor avea. S'a mulțumit că baremi și-a salvat

banii. In schimb s'a jurat să nu mai treacă
pela vama ceea blestemată și să se înar-
meze, pe viitor, cu cât mai multe hârtoage
și cu câteva sute de bani românești cu
care să înlocuiască hârțiile ce totuș i-ar
lipsi.

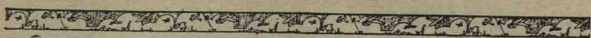
— Din fericire asemenea cazuri rușinoase
și ticăloase azi nu se mai întâmplă! îi zisei
după cuvenita indignare. In primii ani, când
serviciile nu erau încă organizate...

— Nu știu, se poate — murmură sceptic
americanul — dar nu mai departe decât
anul trecut am citit în gazetele noastre din
New-York că un negustor american a pățit
ceva și mai urît la nu știu care punct de
frontieră românească!

Observai totuș că autorizația de eșire din
țară cu bani se cere tuturor; e o măsură de
apărare a valutei noastre. Eu însumi a tre-
buit să alerg două zile pe la vre-o zece biu-
rouri, toate în străzi diferite, să adun vizele
și contravizele pe baza cărora mi s'a eli-
berat autorizația.

— Dacă nu știam? Dacă consulul nostru
mi-a spus că nu trebuie? Acuma am și
eu! Poftim colea!

Imi întinse cu mândrie pașaportul în care
avea și hârția buclucașă. Cum îmi arunc
însă ochii descopăr că autorizația era pentru

eșirea prin Halmei. Americanul meu nu se tulbură deloc. Da, prin Halmei a vrut să plece, pe urmă a socotit că trebuie să-și cerceteze și neamurile dela Focșani și, fiind la Focșani, de ce să se mai întoarcă înapoi? Sfârși cu o clipire din ochi, arătându-mi în portofel câteva bancnote românești.

— Acuma sânt înarmat și nu mi-e frică de nimic. In bugetul călătoriei acuma e prevăzută o rezervă specială pentru frontiera română!

LIMITELE CELEBRITĂȚII

În zori ne trezim în gara Grigore Ghica Vodă. Trenul e înconjurat de soldați cu baioneta la armă parc'ar fi un convoiu de condamnați. Funcționari somnoroși, sgribuliți, apar pe peron, dispar îndată iarăș prin biurouri. Polițiști misterioși adună prin vagoane pașapoartele și apoi se afundă cu ele în odăi întunecoase, să le studieze de aproape. Insfârșit vameșii își împart trenul în sectoare și pornesc la controlul bagajelor.

Vagonul nostru are cinstea să primească pe însuși șeful vămii, un om voinic, vânjos, mustăcios.

— Aveți ceva de declarat? se aude în compartimentul de alături. *Haben Sie etwas zu verzollen?*

Aruncă o privire fugară asupra geamantanelor deschise, salută cochet și trece la noi cu aceeași întrebare stereotipă:

— Aveți ceva de declarat?

Ne privește o clipă, apoi cu figura luminată și cu mare efuziune:

— A, domnilor, ce fericit sânt că vă pot cunoaște! Dați-mi voe să mă prezint... Tocmai aseară văzui în jurnal că plecați și treceți pe-aici și deabia așteptam să vă întâlnesc. Am citit cărțile d-voastră și mi-ați procurat atâtea ceasuri de mulțumire că nici nu știu... Aici, în singurătatea asta, dacă n'am avea cărți de citit, ar trebui să cădem în darul beției!

Ne înșiră titluri de cărți și nume de personaje, ne descoase despre planurile noastre viitoare, despre noutățile pieței literare. Peste câteva minute sosește într'un suflet, cu pașapoartele, șeful poliției:

— Imi dați voe să mă prezint...

Alte titluri de cărți, alte nume de personaje, apoi o întrecere simpatică de cunoștinți literare între polițist și vameș.

Cititorii noștri dau să se retragă — îi reclamă serviciul.

— Să nu uităm ordinul de eșire cu valută străină! zic eu. Deși nu avem mare lucru, dar ca să fim în regulă...

— Da, firește — aprobă vameșul zâmbind.

Scot portofoliul unde aveam hârtia. Iea hârtia de unde nu-i! Răscolesc valiza, geamantanul, îmi scormonesc toate buzunarele. Nu-i!

— Trebuie să fie! murmură colegul meu care o dăduse pe a sa. Că doar împreună le-am luat.

Eram enervat și rușinat. Imi trecea mereu prin minte pățania americanului. Dar unde s'o fi pus? Am pierdut-o? Am uitat-o acasă?

— Lăsați, nu vă mai deranjați — zice în cele din urmă vameșul, jenat ca și mine. O să mi-o trimeteți la întoarcere.

— Firește, nu merită atâta sbuciumare o mică formalitate fără importanță — a-daugă îndată și polițistul.

Mă simțeam aproape umilit că am putut rătăci o hârtie pentru care alergasem atâta. Imi propusei cu mare fermitate să o trimit vameșului cum voi sosi acasă, să nu crează oamenii că n'am avut-o deloc. (E de prisos să adaog că, la întoarcere, nici nu m'am mai gândit la această faimoasă hârtie și, când din întâmplare am dat peste ea, am aruncat-o la coș ca pe un lucru cu totul netrebnic).

Terminându-se controlurile, am coborît pe peron să-mi răcoresc enervarea. Cel din-tâi am dat peste americanul meu care se întorcea dela ghișeu de schimb, numărând niște bani. Imi surâse amical:

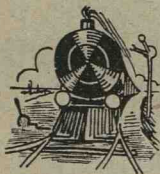
— N'a fost nevoie de rezerva mea, mi-am luat bani polonezi...

— Ei vezi? îi zisei și eu triumfător. Nu sânt toți vameșii și polițiștii români ca...

— Adevărat! Aici au fost foarte cum se cade, atâta de cum se cade că nici nu-mi vine a crede!

Eram gata să-i spun ce-am pățit și eu cu hârtia. Tăcui. Prea insistasem aseară, aproape dojenitor, asupra necesității de-a nu pleca la drum fără toate documentele cerute de împrejurări.

▣ CĂLĂTORIA PRIN RĂZBOIU CIVIL ▣

Insfârșit trenul se urnește. Peronul gării e mai animat. Răsare soarele și se risipește răcoarea dimineții. Dealtfel e Maiu, copacii înfloriți, pretutindeni verde. Vameșii, polițiștii, soldații, funcționarii căilor ferate, toți petrec trenul cu priviri zâmbitoare, cu vorbe prietenoase. Cineva, dintr'o fereastră, strigă deodată unui domn pipiriu ce se agită pe peron:

— La revedere, șefule, și noroc!

Conducătorul, de pe scara vagonului nostru, strigă unui hamal:

— Ascultă, șefule, să nu uiți chestia noastră până mă întorc! Imi face mare trebuință!

— Fii liniștit, șefule! Vorba mea e sfântă! răspunde hamalul clipind șiret.

Gălăgie, veselie, și șefule în sus, și șefule în jos. Sântem țara șefilor. Apoi gara rămâne în urmă. Câmpul verde se clatină sub un painjeniș de aburi. Pe o cărare pășește desculță, înfrigurată o țarancă, strângându-și broboada pe gură — ruteancă.

Roțile dudue pe un pod, peste o apă verde, îngustă. Frontiera. Din urmă parcă se mai aude ecoul „șefilor“. În față însă ne întâmpină necunoscutul țării în revoluție.

Inchipuirea lucrează vertiginos. Războiu civil — sate, orașe în flăcări, ruine, nouri de fum, bătălii, trenuri oprite sau răsturnate de bandele răsvrătite... În revistele străine chiar văzusem ilustrații cu baricade și tranșee în mijlocul Varșoviei, cu tunuri și soldați în ținută de campanie. Cei doi cititori ai noștri din Ghica-Vodă ne-au asigurat că trenurile merg foarte regulat; totuș nu se poate ști până când?

Cea dintâi gară poloneză. Ordine desăvârșită și liniște. Câțiva soldați, foarte bine îmbrăcați, dar fără arme. Câțiva funcționari. Și toți serioși, grav! Unde e veselie dela noi? Controlul pașapoartelor și revizia vamală se expediază repede, simplu, corect. În orice caz revoluția n'a ajuns pe-aici. Poate mai încolo...

Trenul însă e aproape gol. N'o fi un indiciu că lumea nu îndrăznește să se avânte în călătorii și preferă să aștepte acasă sfârșitul luptelor? Dar gările urmează la fel de calme, la fel de îngrijite. Soarele încălzește pământurile muncite. Ici-colo apar sate nevoiașe, sărăcuțe, ca și ale noa-

stre, bordee coperite cu paie. Și pretutindeni liniște, liniște adâncă. Nici un semn de războiu civil! Decepția începe să mă supere. Când ți se promite o revoluție și ți se oferă în schimb ordine mai multă ca la tine acasă, să nu fii nemulțumit?

La Stanislau, decepționat și plictisit, trec într'un compartiment gol să-mi omor timpul cu un roman nemțesc. În loc de o revoluție, un roman! Deabia mă instalai și mă pomenii cu un călător care, fără nici un cuvânt, luă loc în fața mea, mohorît și ursuz parc'ar fi fost după o noapte nedormită. Se urcase acum, la Stanislau, deci trebuia să fie polonez. Iată însfârșit un om dela care voi putea afla ce e cu faimosul războiu civil din Polonia. Infățișarea lui severă însă nu mă îndemna deloc la conversație. Trecând printr'o gară mică, fără să oprim, zăresc un grup de ovrei în tradiționalele lor costume galițiene. Profit și întreb:

— Aveți mulți ovrei pe-aici?

Ridică ochii spre tavan, în semn de desperare, dar fără să vorbească.

— Da, firește, Tarnopol, cine nu știe — stăruiesc eu spre a-l face să deschidă gura.

— Ce Tarnopol?... Toată Galiția, toată Polonia, trei milioane! izbucnește deodată aproape răstit. •

Era profesor, chiar din Stanislau. Rutean. Vorbea nemțește, perfect. Greu a fost până l-am pornit, pe urmă, să fi vrut, nu l-aș mai fi putut opri. Până la Lwow mi-a vorbit într'una, încât eu n'am izbutit să scot mai mult de zece replici. Avea o volubilitate uimitoare. Ura deopotrivă pe polonezi, pe ovrei și pe ruși, mai puțin pe cehi și pe români. Era naționalist înflăcărat și visa o mare Ucraină care să cuprindă tot pământul locuit de ucraineni.

— Sântem un popor de vre-o cincizeci de milioane de oameni, cu limba noastră unitară, cu literatura noastră, cu credința noastră, cu istoria noastră, și totuș chiar azi, când neamuri mărunte ca estonienii sau lituanii și-au dobândit libertatea și independența națională, noi continuăm a fi prada a patru sau cinci state diferite! E cea mai cruntă nedreptate ce s'a produs vreodată în istoria lumii. Un popor care a fost silit să trăiască multe secole o viață subterană, subjugat, batjocorit, sărăcit și care totuș își păstrează intactă individualitatea națională — nu e aceasta o minune?

O observație naivă a mea îl înfurie:

— Da, am fost și sântem mereu confundați cu rușii! Străinii ne confundă, dar rușii niciodată! Numai rușii au făcut să se răs-

pândească în lume minciuna asta, socotind că astfel, ucizându-ne în conștiința celorlalte popoare, ne vor putea înghiți mai ușor și pentru eternitate. E unul din străvechile lor mijloace de-a ne distruge. Au încercat tot ce se poate închipui. Boerimea ne-au absorbit-o în mare parte, iar prostimea au sărăcit-o sistematic și prin administrația ticăloasă, și cu concursul ovreilor pe care i-au colonizat în mijlocul nostru. N'ai observat d-ta că în toată Rusia, cât a fost ea de mare, cei mai mulți ovrei au fost și sânt în părțile ucrainene și poloneze? Mijlocul de-a ascunde l-au încercat rușii și cu alte neamuri cutropite de ei, dar n'au reușit. Noi, fiindcă sântem poporul cel mai blând și cel mai pașnic de pe fața pământului, noi am ajuns să fim socotiți drept un dialect rusesc! Limba noastră dialect rusesc, ce oroare!

Imi făcu un curs de istorie ucraineană, de literatură ucraineană, de cultură ucraineană. Se însuflețea și se înduioșă. Apoi îmi expuse planuri de înălțare pentru neamul ucrainean:

— Conștiința națională am avut-o în totdeauna, altfel cum ne-am fi păstrat limba și credința? Conștiință politică însă mai deloc. Deabia târziu o mână de intelectuali

ești din sânul poporului a început să se revolte împotriva nedreptăților multisekulare și să reclame libertatea Ucrainei, sau cum s'ar zice acuma: Ucraina pentru ucraineni. Speranțele s'au îndreptat când într'o parte, când în alta. Unii au crezut că învierea Ucrainei va fi rodul revoluției și al prăbușirii țarismului, și au fost revoluționari în Rusia. Alții au avut încredere în sinceritatea Austriei care a privit cu ochi simpatici mișcarea noastră ucraineană, evident nu de dragul nostru, ci pentru că mișcarea noastră slăbea puterile colosului rusesc. În orice caz politica austriacă ne-a fost folositoare, indiferent ce a urmărit. Grație acelei politici am putut avea și noi școli, biserici, ne-am putut manifesta ca ucraineni, am putut spera cu glas tare în viitorul Ucrainei. Revoluția rusească păruse că va realiza însfârșit Ucraina. Părerea a durat numai o clipă, apoi totul s'a stins. Sovietismul rusesc știe să înăbușe Ucraina tot atât de bine ca și țarismul. Locul Austriei l-au luat polonezii și cehii și românii, națiuni tinere, vii, energice, care văd o primjdie în expansiunea ucraineană.

Dar oricâtă simpatie ar inspira dorul de libertate al ucrainenilor, i-am zis eu, pentru țările vecine ei constitue un pericol mai

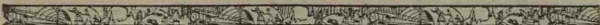

ales din cauza infiltrațiunii lor constante în teritoriile mărginașe. Ei ridică azi pretenții și asupra Bucovinei noastre unde însă acum un secol erau inexistenți.

— Presupunând că ar fi așa, deși nu e tocmai așa, — răspunse dânsul cu mai multă vioiciune, parcă s'ar fi așteptat la obiecția mea — ce ar însemna aceasta decât că sântem un neam plin de sevă, că în ciuda tuturor sugrumărilor politice avem atâta vitalitate încât cucerim teren mereu! Oare alte neamuri n'au făcut și nu fac la fel? De pildă chiar d-voastră, românii? Va să zică tocmai asta ar trebui să militeze mai puternic în favoarea noastră!

În cele din urmă își dădu seama că stăruie prea mult asupra unor chestii care, pentru un străin, nu prezintă un interes deosebit de palpitant, se scuză confuz, mă întrebă despre România pe care părea a-o cunoaște în orice caz mai bine decât cunoșteam eu afacerile ucrainene. Acuma, însfârșit, am putut aduce vorba și despre războiul civil care ar bântui în Polonia și care pe mine mă pasiona azi mai mult decât problema ucraineană.

— Da, este și nu este — îmi spuse el. Există o luptă între o mână de politicieni și națiunea poloneză. Intre ficțiune și realitate. Adică o aparență de luptă. Căci gu-

vernul, care e emanația politicianismului, a dăinuit numai prin inerția lucrurilor. În momentul când de cealaltă parte s'a ridicat un om adevărat, ficțiunea de dincolo s'a prăbușit în neant. Nici nu se putea altfel, căci în fruntea poporului s'a pus însuși omul providențial al Poloniei!

— Dar ciocnirile, luptele despre care scriu jurnalele?

— A, nu, nu există, nu pot să existe lupte în sensul jurnalelor, adică bătălii cu morți și răniți și distrugerii! Asemenea lupte ar presupune riscuri, sânge. Vezi d-ta pe niște burghezi grași, bogați și limbuți murind pentru o idee? Revoluții adevărate, violente, sângeroase nu pot face decât fanaticii susținuți de mulțimea flămândă. Ș'a-poi să nu uităm că în contra guvernului se află Pilsudski și unde e dânsul acolo e poporul polonez. Militarii sânt de obicei pavăza celor puțini care stăpânesc pe cei mulți. Pilsudski e excepția care confirmă regula. Deaceea a fost deajuns să se afle că Pilsudski s'a declarat împotriva, ca în aceeași clipă guvernul să nu mai aibă nici un fel de putere, nici poliție, nici armată, nici măcar servitori. Așa sânt guvernele care se sprijină numai pe forță, niște fantome care se topesc îndată ce începe să

sufle vântul. Prin urmare nu e nici revoluție în Polonia, nici războiu civil. E o simplă reintegrare a poporului în drepturile sale firești. Cei neputincioși și necinstiți și fără rădăcini sânt aruncați la gunoiu fiindcă periclitau consolidarea țării. Cu Pilsudski vine sănătatea, energia, vigoarea. Polonia deabia acuma pornește pe calea cea mare a viitorului!

Pilsudski! Pilsudski! Rostea numele cu simțită admirație, el, ucraineanul naționalist care ura pe polonezi. Înțelese mirarea mea:

— Nu tăgăduesc, mi-e drag Pilsudski pe cât nu-mi sânt de dragi polonezii! E omul providențial al unei națiuni, apărut la momentul oportun. Dacă nu era el, poate că Polonia n'ar fi reînviat. E omul care ne-ar fi trebuit și nouă, și pe care nu l-am avut. Ba poate să fie chiar omul providențial și pentru noi, dacă va reuși planul său cel mare de-a promova o Ucraină puternică și independentă care să îndepărteze de granițele Poloniei primejdia rusească. Un mare stat ucrainean, cu o întindere cât Franța și cu o populație cât a Germaniei, ar fi o garanție și un scut pentru Europa, un zăgaz formidabil împotriva asiaticismului rusesc. Evident, numai o Ucraină complect emancipată, mai ales de influența rusească,

ar putea asuma un rol atât de măreț. Dacă și împrejurările vor favoriza geniul lui Pilsudski...

Ne apropiem de Lwow. Interlocutorul meu, parcă s'ar trezi din vis, surâde amar:

— Visuri!... Cu ele trăim și noi!... Deocamdată însă trebuie să ne îndoim eforturile ca să nu ne scufundăm. Și poporul nostru, sărmanul, e atât de răbdător, atât de indiferent! Nu cere decât să trăiască.

În gara Lwow se dă jos, grăbit, șoptindu-mi un nume imposibil de reținut. Din depărtare îmi face semn cu mâna: același surâs amar, aceiași ochi iluminați.

Firește, nici aici nu se observă așa zisul războiu civil atât de trâmbițat prin ziare. Câțiva soldați, cu căști de oțel, fără arme, stau de vorbă cu niște civili și din când în când râd sgomotos. Mișcare multă. Oamenii cu necazurile lor. Avem o oră până să plecăm mai departe. Pot să dau o raită prin oraș. Pe străzi viață obișnuită. În parcul orașului, pe bănci înșorite, îndrăgostiții se sorb din ochi. Numai revistele ilustrate arată tunuri pe străzile Varșoviei. Sânt dealtfel singur care mă opresc să le privesc.

PE-AICI A TRECUT RĂZBOIUL...

Și până la Lwow, dar mai cu seamă de-
aci încolo linia străbate tot localități isto-
rice. De câte ori oprește trenul, conductorul
vestește numai nume care au umplut pagi-
nile tuturor gazetelor din lume, ani de-arân-
dul, cât a pustiit marele războiu: Prezmysl,
Șambor, Ianov, Tarnov... Glasul conducto-
rului evocă strigătele vânzătorilor de ziare
de odinioară: ofensiva rusească, zeci de mii
de morți, prizonieri, răniți; ofensiva ger-
mană, zeci de mii de morți, prizonieri, ră-
niți...

Tranșeele, sârmele ghimpate, gropile de
obuzuri, pădurile sfărâmate și orașele in-
cendiate, urmele de sânge și suferințe nu
se mai văd. Mâinile omului, harnice, sâr-
guitoare, au șters stricăciunile războiului,
au acoperit cu grije rănille trecutului distru-
gător. Pământul apare mai roditor, parcă
sângele sutelor de mii de oameni i-ar fi
sporit puterile de fecundare. În locurile unde
au fost bătăliile cele mai crâncene, florile
copleșesc semănăturile, ca niște pâlpăiri ale

sufletelor ce s'au sbuciumat și s'au stins acolo. Baremi împrejurimile faimoasei cetăți Przemysl, de-atâtea ori împresurată, cucerită, liberată, recucerită, împrejurimile acestea care au fost aevea din belșug stropite cu sânge de om, sânt un vast câmp de flori albe și roșii.

Se înserează. Peste peisagiul mohorât plutește o pâclă grea de praf și fum din care nenumăratele coșuri de fabrici se înalță ca o pădure de sulite amenințătoare. Ori încotro întorci privirea, numai fabrici, fabrici, uzine... Și case cu multe etaje, fără nici o podoabă, înegrite de fum: lucrătorii.

Silezia cea mult disputată și pe urmă împărțită, lăsând nemulțumiri deopotrivă la ambii pretendenți. Basinel carbonifer, izvorul înălțării industriale a Germaniei de ieri și al Poloniei de mâine.

Beuthen... Germania! Controlurile sunt sumare de tot. Face impresia că pentru germanii învinși nu mai există indizerabili. Până se termină controlul călătorilor străini, germanii așteaptă, răbdători, liniștiți, despărțiți pe clase, în dosul unor porți cu grilaj. Disciplina veche stăpânește și în republica nouă.

Aici proiectasem să luăm vagon de dormit, ca să ajungem dimineața odihniți la Berlin. Socotelile noastre de-acasă nu s'au

potrivit cu cele dela Beuthen. Vagoanele cu paturi sânt toate ocupate dinainte. Nu ne rămâne decât să încercăm sistemul nostru național de-a sechestra un compartiment întreg cu binevoitorul concurs al conductorului. Mă sfiesc însă a mă adresa direct unui funcționar german cu asemenea propunere neregulamentară. Să-l iau mai pe departe: să-mi arate unde e biouroul de schimb, fiindcă n'am bani nemțești ci numai dolari. Conductorul, mustața blondă, ochii verzi, încremenește cu o lucire stranie în privire. Prestigiul dolarului, amintire din vremea inflației. Cu o amabilitate nebănuită se oferă să mă conducă, deși pot schimba și la restaurant, și eventual să prânzesc, dacă n'am luat încă masa... Mergând mă plâng că n'am găsit locuri de dormit. Oftează compătimitor. Așa e totdeauna la trenul acesta, veșnic îmbulzeală, o linie foarte aglomerată. Dar el va căuta să aranjeze ceva, să n'am nici o grije. Câte locuri? Unul?... Două — da, sânteți cu domnul cel gras, am înțeles!

Am înțeles și eu și i-am pus în vedere câte două mărci. Cu desăvârșită demnitate mi-a replicat să n'am nici o grije. La restaurant m'a recomandat oberchelnerului cu un gest important, prevenindu-l că doresc

să iau masa și să schimb dolari. Apoi conductorul m'a poftit să prânzesc în toată tihna, căci trenul mai zăbovește o jumătate de oră și dealtfel el însuși va veni să mă vestească la timp.

N'a uitat. A venit la timp și m'a însoțit la compartimentul ce ni-l rezervase. Mi-a explicat că o canapea e pentru mine și cealaltă pentru colegul meu. El se va schimba la Breslau, dar va atrage atenția urmașului său ca să nu fim deranjați de nimeni până la Berlin. I-am strecurat fiecare câte două mărci. A salutat simplu, ne-a găurit biletele și a făcut pe ele un semn cabalistic, desigur pentru urmașul dela Breslau.

Ne-am întins în compartiment ca la noi acasă, deși eram în Germania cea fără prihană. Ici-colo, prin gări, călători noi sgâlțâiau clanța ușii, dar conductorul apărea totdeauna prompt și-i îndruma el știa unde.

În mijlocul mulțumirii, avurăm totuși o temere: dacă cumva urmașul dela Breslau nu va respecta angajamentul nostru sau dacă va întinde și el mâna?

Temere nejustificată. Vestita organizație germană s'a dovedit ireproșabilă și aici. Nu ne-a tulburat nimeni. Deabia dimineața, când ne-am sculat și am eșit pe coridor, a apărut noul conductor, blajin și grăsun:

— *Morgen...*

Avea aerul foarte mulțumit. Omul nostru trebuie să fi făcut parte dreaptă. Omul nostru, cel dintâi german.

Perechile de șine se multiplică mereu. Casele se înmulțesc, se înalță, se îngrămădesc. Linia ferată se ridică peste nivel, coboară iar, pătrunde pe subt o aglomerație de case. Apoi, cât cuprind ochii, în dreapta în stânga, în față, priveliștea marei metropole, foburguri încă independente, cartiere mărginașe de curând anexate, reședința însăși...

O oprire: Schlesischer Bahnhof — un conglomerat de șine, de vagoane, de clădiri, de semafoare, de locomotive subt presiune. Trenuri diverse sosesc neîncetat, opresc, pleacă. Un vacarm metalic asurzitor în care se scufundă, ca niște șoapte slăbănoage, toate glasurile omenești. E nodul de legătură cu Orientul — Viena, București, Danzig, Königsberg, Varșovia, Moscova.

De-aci trenul intră în inima orașului. Taie Andreas-Strasse, trece peste Breslauer-Strasse, dela Podul Michael până la Podul Ianowitz aleargă pe marginea Spreei, apoi pe lângă Dirksen-Strasse stopează în Gara

Alexander-Platz. În lumina vie a dimineții se profilează în stânga, ca un far, turnul pătrat al palatului primăriei. Lângă Börsen-Bahnhof se zărește cercul Busch și în depărtare contururile Bursei. Traversăm un braț al Spreei, pe urmă printre National Gallerie și Kaiser Friedrich Museum, pe urmă vine podul peste Spree, pe urmă gara Friedrich-Strasse.

Zece minute dela Schlesischer-Bahnhof. Ochiul se străduiește să înregistreze tot, dar imaginile se alungă, șterse, fulgerătoare, într'un haos obositor.

 ESTE, DAR S'A ISPRĂVIT !

În hallul hotelului ținem sfat: ce-i de făcut? Congresul, pentru care soseam, era prevăzut să ție trei zile. Eri a fost a treia zi; azi e a patra. Ce mai poate să fie azi? Cel mult excursiunile de rigoare. După laborioase discuții hotărîm să mergem totuș la secretariatul secției berlineze a clubului internațional, să ne anunțăm sosirea și să scuzăm întârzierea noastră prin... revoluția polonă. Înainte de a pleca îmi arunc ochii într'o gazetă de eri, dau întâmplător peste lista delegaților străini ce participă la congres: polonezii au sosit printre cei dintâi. Ce are a face! Vom găsi altă scuză pe drum.

Avem o adresă către secretarul clubului, în Wilhelm-Strasse. E devreme, pornim pe jos, să nu scăpăm ocazia de-a admira pe îndelete ce ne va eși în cale. Coborîm pe Friedrich-Strasse, ne plimbăm pe Unter den Linden și cotim în strada noastră. La numărul căutat însă nici o firmă nu indică sediul vreunui club literar; sînt numai biu-

rouri comerciale, export, import. Totuș insistăm. La etajul al cincilea pătrundem într'un coridor în care se întâlnesc numeroase uși cu numeroase tăblițe. Deschidem una la întâmplare, și intrăm într'o mică vizuină cu dulapuri, mașini de scris, funcționari și zăpușeală. Unul, cu ochelari, sfrijit și spân, ne întreabă cu ce ne poate servi? Ii vorbesc despre Pen-Club. Ne privește pe rând, înmărmurit și disperat, parcă s'ar fi îngrozit. Incerc să-i explic mai amănunțit: literatură, cărți, romane, congres, scriitori... Zadarnic. E cu desăvârșire incapabil să se dumirească. Are însă o bunăvoință imensă să ne fie folositor și, drept dovadă, în cele din urmă ne zice:

— Vă rog să mă urmați. Trecem în biuroul... Acolo este primă stenotipistă d-șoara Frida care citește toate romanele din lume. Ea cu siguranță are să vă poată da informațiile ce le doriți.

Stenotipista literară e foarte drăgălașă, foarte blondă și îndatoritoare, dar până la Pen-Club n'a ajuns. Când îi pomenesc numele secretarului, are o tresărire. Da, cunoaște... Și adaogă melancolic:

— *Leider, tot!*

E rândul nostru să tresărim: adică tocmai secretarul care avea să ne dea îndrumările

pentru congres să fie mort? Stăruiesc — poate domnișoara confundă? Nu, nu! L-a cunoscut foarte bine. Domnul a fost șef chiar în biuroul de export-import de alături și, în orele libere, scria și romane foarte interesante. A fost într'adevăr și secretar la multe „*Vereine*“ literare. A murit însă acum vre-o lună în urma unui accident de automobil. Ce păcat! Era foarte simpatic și avea o inimă bună cum rar se găsește în vremile de azi. Dealtfel el a fost călăuza literară a d-șoarei Frida, el a inițiat-o în tainele literare.

Pe când blondina aceasta sentimentală ne făcea apologia răposatului, noi ne priveam cu totul deconcertați. După ce am sosit la spartul târgului, culmea ar fi să nu putem da cel puțin de urmele congresului! Chiar dacă secretarul e mort, un club internațional... D-șoara Frida auzi cuvântul „internațional“ și deodată se înveseli:

— Poate că e vorba de congresul internațional!... Atunci se schimbă lucrurile, domnilor! Căci chiar eu am bătut la mașină niște adrese ale răposatului pentru congresul internațional. După înmormântare însă toate chestiile astea au trecut asupra unui domn autor, funcționar la Ullstein. Dacă vreți să vă interesați la Ullstein, veți

afla sigur tot ce doriți. Intrebați numai de domnul... Toată lumea îl cunoaște. Și dânsul scrie romane foarte frumoase. Poate și d-voastră? A, ce rău îmi pare că nu le scrieți în nemțește!

Rău ne pare și nouă, mulțumim d-șoarei Frida și pornim să căutăm pe Ullstein. Nu e tocmai greu. Un palat în stil american, adică fără nici un stil, cu multe etaje. Ghișeul de informații generale din hall ne aruncă scurt numărul ascensorului și al etajului. Când debarcăm din cușca ascensorului sântem întâmpinați de un piccolo îmbătrânit înainte de vreme care ne conduce, printr'un labirint de coridoare, într'un salonaș, ne oferă o mescioară rotundă și două fotolii englezești, ne cere cărțile de vizită și ne părăsește murmurând grav:

— *Sogleich, meine Herrschaften...*

Peste cinci minute se întoarce cu un domn gras, ras, asudat, cu manșete de biurou peste ambele mâneci. Cu amabilitate fesională ne explică:

— *Leider* eu nu sânt domnul pe care-l căutați, sânt doar șeful contabilității în direcția pe care o conduce dânsul. Domnul e ocupat cu un congres de autori ce se ține acuma la Berlin și de câteva zile lipsește dela biurou. Dealtfel acest congres ne-a

desorganizat cu totul. În casa noastră lucrăm 236 funcționari dintre care șaptezeci și șapte sânt și autori. Ei bine, toți acești domni lipsesc acum dela serviciu și participă la congres. Vă închipuiți ce perturbare în mersul afacerilor. Dar, dacă nu mă înșel, congresul s'a isprăvit și...

Când îi spusei că și noi am venit pentru congres, contabilul adăogă puțin mai rece:

— În privința aceasta, cu regret, nu vă pot da nici o deslușire, căci rostul meu nu e aici. Vă rog să vă adresați la ghișeul de informații, jos, în hall, ascensorul unsprezece. Piccolo vă conduce... *Ich habe die Ehre!*

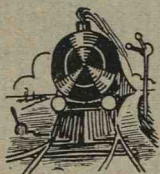
Piccolo ne instalează în ascensor, ne coborî în hall, ne arată ghișeul și rămase cu mâna întinsă.

Ghișeul de informații generale ne trimise la ghișeul No. 7 care, în timpul congresului internațional, e special la dispoziția oaspeților străini. Aici însfârșit aflăm că ședința de închidere a fost ieri după amiază, iar seara reprezentație de gală la Operă, că azi domniile congresiști sânt plecați în excursie la Podsdam... Domnul secretar nu e probabil să dea azi pe-aici, nici mâine. Indată ce vor pleca delegații și se vor termina definitiv lucrările, dânsul va sta în

casă, în pat, câteva zile, fiindcă e extenuat de multă alergătură.

— *Danke bestens!*

Și așa congresul, pentru noi, s'a isprăvit înainte de-a fi început.

Înainte de-a ne simți cu desăvârșire stăpâni pe timpul nostru, șocotim că trebuie să facem o vizită la legația română. E o datorie de bunăcuviință să prezintăm omagiile noastre modeste marilor și harnicilor muncitori care aici, departe de țară, se străduiesc din răpputeri să normalizeze legăturile dintre România mărită și Germania nouă.

— Hello, taxi! *Rumaenische Gesandtschaft, Rauchstrasse 26!*

Lângă Tiergarten. Cartier distins, somnolent. O casă simplă, veche, cu un singur etaj, cu grădiniță în colț spre Hitzig-Strasse. Exteriorul n'ar zice mare lucru, dar exteriorul înșeală prea deseori.

Sunăm la gang. Peste zece minute apare portarul. Ne îndreaptă pe o scară, la etaj, adăogând „dacă veți găsi pe cineva“... Parterul e închiriat unui particular care, profitând de nebulozitățile numeroaselor legi și decrete, refuză să evacueze apartamentul atât de necesar pentru serviciile legației.

Sunăm la etaj. Așteptăm și aici zece minute până ce deschide un aprod blond, cărunt, blajin.

— Legația română?

— *Jawohl, Rumänische Gesandschaft!*

Incercăm să intrăm. Cerberul ne aține calea. Legația lucrează numai dimineța, între orele 11—13. Dacă avem ceva pentru consulatul român e altă socoteală, dar tot între 11—13. Continuăm convorbirea în capul scării cu acest reprezentant al României și-i expunem că dorim să facem o vizită d-lui ministru. Ne întrerupe solemn:

— Excelența Sa nu primește pe nimeni!

— Totuș...

— Nu, nu, e de prisos orice insistență. Ordinele sânt categorice. Afacerile le expediază domnul consilier de legație. Dar actualmente domnul consilier lipsește. E în concediu, la București.

— Atunci să vedem pe domnul secretar de legație?

— Postul e vacant.

— Sau pe domnul atașat de presă?

— Vacant! repetă aprodul implacabil. Pentru vize de pașapoarte vă stau eu la dispoziție, dar firește numai în orele de serviciu, 11—13!

— D-ta?

— Eu sânt cel mai vechiu aici, mai vechiu chiar decât Excelența Sa. Eu am păzit legația și în timpul războiului. Cu Excelența Sa Beldiman.

— Așa? Atunci d-ta ești sufletul legației?

Surâse cu o modestie neprefăcută. Recunoașterea noastră îl măgulise și, drept recompensă, ne pofti în vestibul, oferindu-ne chiar câte un scaun, el însuși așezându-se la un biou rou pe care se vedea un regstru deschis și un sigiliu.

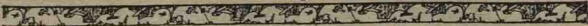
— Astea-s pentru vize! ne explică el văzând că ne uităm. Dacă aveți nevoie, deși nu sânt ore de serviciu, în mod excepțional...

Ii mulțumim călduros, dar am venit numai pentru o vizită de politețe.

— Ei da, înțeleg! aprobă binevoitor aproful. Au mai fost și alți domni români, din când în când, să vorbească cu Excelența Sa, dar Excelența Sa n'a primit pe nimeni. E bătrân și obosit și nu are timp.

— Ce lucrează Excelența? îndrăznim a întreba noi cu toată deferența.

— Se odihnește. Diplomat vechiu, cu multe succese, cu mare rutină. Foarte stimat și iubit de oamenii competenți de-aici. Mereu primește felicitări din București. Când se va retrage, cu siguranță va fi foarte

regretat de toată lumea bună și decorat de însuși Excelența Sa von Hindenburg.

Rostind numele mareșalului-prezident se ridică în picioare.

— Ei, dacă-i așa, atunci și relațiile româno-germane trebuie să fie excelente?

— Destul de excelente — încuviințează sufletul legației. Mai sânt oarecare mici încurcături, dar încetul cu încetul toate le vom aranja. Trebuie să aveți răbdare. Diplomația e o meserie delicată și nu merge cu grabă.

— În orice caz sântem liniștiți, căci relațiile româno-germane se află în mâini bune.

— Cele mai bune posibile! completează aprodul cu convingere.

Sântem lămuriți. Putem pleca. Eșind făgăduim să revenim mâine în orele de serviciu, să încercăm a vedea cel puțin pe al doilea consilier, dacă la Excelența Sa nu se poate pătrunde cu nici un chip.

— Inutil, *meine Herrschaften!* ne sfătuște dânsul părintește. Dacă ați vorbit cu mine, să fiți siguri că mai mult nu veți afla dela nimeni. Și apoi nu se știe dacă chiar al doilea domn consilier de legație are să vă poată primi căci deobicei și dumnealui e foarte ocupat și n'are timp.

I-am ascultat sfatul și n'am mai revenit.

„*Zieh dich aus!*“ o serată fără morală, hiper-revistă în două acte, treizeci tablouri, șaizeci nuduri clasice, trei sute costume...

Afișe colosale te strigă din toate colțurile de stradă. Toate celebritățile revuistice germane au colaborat frățește ca să producă *etwas noch nie dagewesen*, ceva à la Moulin Rouge. Cupletistii cei mai buni, actorii cei mai buni, regisorul cel mai bun, decoratorii cei mai buni, croitorii cei mai buni, mașiniștii cei mai buni... Totul e colosal. Și mai ales picant!

În vestibulul teatrului e un fel de *promenoir*, fiindcă așa e și la Moulin Rouge. Strâmtoare și înghesuală. Un jazz cântă vehement pe un podiu, între niște tejghele. Negrul cu toba mare și accesoriile face toate acrobațiile muzicale ca la New-York. Bufetierele, numeroase, tinere, mai mult sau mai puțin grațioase, își aranjează mărfurile în dosul tejghelelor, pentru antract.

Sala mică, cu locuri multe, se umple repede. Publicul burghez — oameni simpli,

îmbrăcați săracăcios, figuri necăjite. În tot teatrul se văd trei smokinguri și, într'o loje de avantscenă, o doamnă foarte îmblănită.

Hiper-revista „Desbracă-te!“ e o adunătură de obscenități, de dansuri lascive, de cuplete murdare, însfârșit de „picanterii“. Tănase al nostru e virgin în comparație cu cele ce se debitează aici. Și lumea se bucură, savurează, cascadează ochii și gura, aplaudă mereu, râde sgomotos. Mai cu seamă nudurile provoacă senzație. Douăzeci de fete, toate frumoase, la fel de înalte, la fel de proporționate, parc'ar fi surori: *Berliner Girls*. Costumul Evei, cu centură de castitate. Dansează câteva minute, apoi se grupează savant spre a putea fi admirate îndelung, în vreme ce niște vagi cântăreți recită pornografii versificate. Și toată seara cele douăzeci de nuduri apar și dispar, se îmbracă și se desbracă, firește păstrând permanent sânii goi, picioarele goale. Printre nuduri mai intervin diverse scenete, deopotrivă de picante: cum iubește o minoră, cum iubește o babă, o casă de rendez-vous, amor american, amor proletar...

Amor, amor, amor!

În antract publicul coboară în vestibul, se aprovizionează cu crenviști, se plimbă în jurul bufetului, mâncând și discutând cele

văzute și cele ce vor mai veni, iar orchestra cântă și negrul se strâmbă artistic lângă toba mare. Arta de pe scenă e în continuare aici.

Specialiștii proorocesc că „*Zich dich aus!*“ va merge cel puțin de trei sute de ori, fiind cea mai strălucită realizare picantă germană care trebuie văzută de toți amatorii. Picanteria place lumii. Numai picanteria!

Eși dela spectacol amețit de atâta carne goală exhibată ostentativ lăcomiei publice.

Coborâm pe Friedrich-Strasse spre Unter den Linden. Circulația s'a rărit. Automobile spintecă strada. Semnalele luminoase se aprind și se sting la intervale cronometrice. Pe trotoare ici-colo câte-un întârziat. O doamnă foarte bine îmbrăcată, foarte modestă și parcă puțin speriată vine drept la noi:

— Domnilor, vă rog mult, Georgen-Strasse e pe-aici aproape?

Ne scuzăm că sântem străini, dar strada pe care o caută o cunoaștem întâmplător și e aproape: drept înainte a treia, nu, a cincea... Deabia ne privește. Are o pudicitate care te impresionează, mai ales după expoziția de nuduri dela teatru. E blondă, firește. Și tânără. O frumusețe delicată. În sfârșit ridică ochii cu un surâs de recunoștință:

— *Dank... besten Dank...*

Salutăm. În ochii albaștri lucește totuș o chemare. Parcă ne-ar implora să o însoțim, parcă i-ar fi teamă să se aventureze singură în Georgen-Strasse. Se depărtează mai puțin grăbită. După câțiva pași întoarce capul. Zâmbește. Recunoștință? Nu, nu, e tot picanteria!

Peste câteva minute o fetiță sglobie, cu geantă de studentă, vrea să afle dela noi ora exactă. Pe urmă alta ne cere s'o îndrumăm la un restaurant vienez care trebuie să fie undeva pe-aici. Picanteria germană ne ispitește mereu.

Ca să scăpăm de insistențele ei, intrăm într'o cafenea. Muzică. Lume multă. Descoperim o măsuță liberă. Impreună cu chelnerul se apropie și o damă foarte vopsită, cu pălărie în cap, cu țigară în colțul gurii. Se așează între noi, ciripind cochet:

— *Erlaubt?*

Cu același ciripit comandă și ea în contul nostru o serie de consumații. Dorește să ne ție de urât cu orice preț, să ne distreze și să converseze. În deosebi pe colegul meu îl asaltează și, simțindu-l că nu vorbește nemțește, îi șoptește într'una, trăgând cu ochiul:

— *Nur franzoesisch?*

Picanteria germană, sub formele cele mai variate, se oferă peste tot cu o tenacitate sistematică. În vitrine și la chioșcuri reviste pornografice etalează toate goliciunile, organul de publicitate al homosexualilor te poștește la restaurantul prietenilor de idei, cutare magazin oferă adresa clubului lesbianelor sau pe a asociației hermafroditelor. Pretutindeni carne, carne, carne! Parcă republica germană, decretând libertatea nelimitată, ar fi rupt zăgazurile tuturor desfrâurilor. Aceleași porniri spre luxurie odinioară erau înăbușite de amenințarea rigorilor legii și viciile erau silite să se ascundă cel puțin, să se practice în taină, ferind de contaminare pe cei sănătoși. Azi, sub scutul libertății, toate murdăriile și aberațiile sexuale se lăfăesc în văzul tuturor, fără rușine, fără frică. Desmățarea cea mai deșănțată bântue capitala germană ca o molimă fără leac, căci dacă vre-un procuror conștiincios încearcă să lovească în manifestațiile publice de desfrâu, sute de glasuri interesate sau inconștiente protestează vehement invocând arta și libertatea. Ca și când arta și libertatea numai în noroiu ar putea prospera!

Nu poți scăpa de un *Rundfahrt* în Berlin. Trebuie să te supui. Dealtfel nu-ți pare rău. O plimbare circulară își are farmecul ei cinematografic.

— *Berolina Rundfahrt!*

Mașina uriașă se umple de americani, francezi, englezi, unguri, cehi. Ciceronele e un italian slăbuț, vorbăreț, glumeț, cum șade bine celui pus să distreze niște străini de toate neamurile și caracterele.

— *Meine Damen und Herren! Mesdames et Messieurs! Ladies and Gentlemen!*

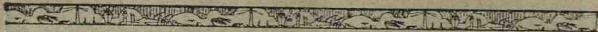
Plecarea pe Unten den Linden colț cu Friedrich-Strasse. Ciceronele, la mijloc, în picioare, ca un pedagog tânăr într'o clasă de adulți, intră imediat în funcțiune:

— Cea mai frumoasă arteră din Berlin, celebra Unten den Linden, vedeți! Largă, elegantă... admirabil! Priviți, colea Ministerul Cultelor, peste drum Ambasada Ru-sească... sovietele — și Hotel Adlon, foarte luxos și scump... Iată Pariser-Platz, ici Ambasada Franceză, acolo Brandenburger Tor, cu cinci pasagii, prin mijloc trece numai

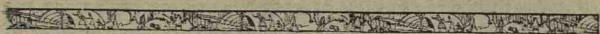
familia imperială... Observați cadriga de sus! Francezii au dus-o la ei în 1807, dar a fost luată înapoi în 1814... Aici a fost manifestația cea mare, zeci de mii de oameni, când a izbucnit războiul mondial. Kaizerul aclamat! *Und jetzt rasch!* Cuvinte istorice... Și revoluția germană din Noembrie 1918, foarte important!... Acuma cotim în Wilhelm-Strasse. Iată Ambasada Engleză, *British Embassy, Ambassade Anglaise!*... Aici, vedeți, Ministerul de Interne, dincolo, puțin mai departe, Ministerul de Externe, iar la mijloc reședința președintelui Reichului, Excelența Sa Feldmareșalul Hindenburg... observați sentinelele!... Actualmente se află în Berlin. Foarte iubit de popor... *The President von Hindenburg... Hindenbourg, oui, Madame...* Urmează Ministerul Lucrărilor Publice, acest palat... iar vis-à-vis Ministerul de Finanțe... Asta este Leipziger-Strasse, comerț colosal, vom reveni... În colț, stânga, Ministerul Poștelor și Muzeul Poștelor, iar în dreapta Ministerul Ocrotirilor Sociale, rol important... Acuma o luăm la dreapta, Prinz Albrecht-Strasse, și vedem în stânga Muzeul Etnografic, foarte interesant, tot felul de costume și manechine... Trecem în Koeniggraetzer-Strasse! Iată Potsdamer Bahnhof, cea mai mare gară, și Potsdamer

Platz... vedeți ce circulație imensă... Aici, în dreapta, e Ministerul Apărării Naționale, Landwehr-Ministerium... Ne întoarcem iarăș, intrăm în Leipziger-Strasse! Observați că Leipziger-Platz e în legătură cu Potsdamer-Platz... Sosim, numai decât în stânga, chiar în colț, la Magazinele Wertheim, cele mai mari din Berlin, se află de toate, tot ce trebuie omului cu bani... Examinați arhitectura! Stil special pentru casă de comerț — foarte important... Înaintăm pe Leipziger-Strasse, tot magazine mari, foarte însemnată arteră comercială... Incrucișăm Friedrich-Strasse, deasemenea importantă pentru comerț, și cea mai dreaptă și mai lungă stradă din Berlin... Acum ne întoarcem la stânga — Markgrafen-Strasse, ca să ajungem la Gendarmenmarkt, piață splendidă. Aici, centrul, se numește Schiller-Platz din cauza monumentului genialului poet... foarte frumos... Iată Schauspielhaus, teatru de stat, scară clasică... în dreapta Catedrala Franceză, în stânga Neue Kirche sau Catedrala Germană, vechi amândouă și foarte importante... Sântem iar pe Unter den Linden, dar cotim la dreapta spre castelele imperiale... În stânga, vedeți, Biblioteca cea mare, peste un milion de cărți, Universitatea... Monumentul lui Frederic cel

Mare, superb!... Piața Kaiser Franz Iosef... La dreapta Opera... se reclădește mereu și niciodată nu se isprăvește, observați schelele!... Stânga: Zeughaus cu Ruhmeshalle, *The Zeughaus with the Ruhmeshalle, Zeughaus avec la Ruhmeshalle... Admirable!...* Schloss-Brunnen, *Fontaine du Palais*, cadoul orașului Berlin pentru Kaiser, *le cadeau de la Municipalité au Kaiser!... Koeniglicher Schloss, le Palais Royal, the Royal Palace...* reședința Kaiserului, etajul întâi, colo, dreapta, spre Schlossfreiheit!... Jos terasa de unde se îmbarca pe yachtul său Kaiserul coborînd din palat... În vremea revoluției, la 9 Noembrie, aici au fost lupte îngrozitoare. Marinarii au tras cu mitralierele... priviți urmele gloanțelor în ziduri! Oribil!... Revoluția, ah, spăimântător, cu sânge mult!... Vis-à-vis e Lustgarten... Acolo cânta mai înainte muzica militară după parada dela amiazi, în fiecare zi; acum nu mai cântă decât foarte rar... Iată și Catedrala Kaiser Wilhelm!... Și de-aici trecem să vizităm vechiul Berlin!... Spandauer Strasse, important!... Vedeți, aici, Molken-Markt!... Apa asta e tot Spreea, iar în vechime aici erau multe mori... acum nu mai sânt... Mai departe, Kroegel, cea mai veche stradă din Berlin, rămasă așa cum a

fost de sute de ani! Observați cât e de strâmtă? Ca un pasagiu. Dar pe-atunci nu erau automobile!... Stralauer-Strasse, tot veche, dar ceva mai nouă... *Stadthaus*, a fost reședința primăriei, acum nu e și are restaurant cu vinuri vechi... Kloster-Strasse! Stop!... Parochial-Kirche! Carillon olandez, treizeci și șapte clopote, cântă la fiecă oră și jumătate de oră, Dumineca și sărbătorile mai lung... Așteptăm câteva minute să ascultați carillonul!... Aici, în biserică, se află multe cadavre care nu putrezesc deloc din cauză că sânt sfinte... Auziți cântecul? Dumineca e și mai frumos!... Continuăm, doamnelor și domnilor!... Înainte, pe Kloster-Strasse... Iată noul Rathaus, primăria! A costat foarte scump și e foarte important. Turnul are 95 metri înălțime și vedere superbă... Trecem pe Neue Friedrich-Strasse ca să ajungem la Bursă. Mai încolo e Muzeul Friedrich-Wilhelm, în dreapta National Gallerie... Încă odată revenim pe Unter der Linden, să trecem pe sub Brandenburger Tor și să intrăm în Tiergarten... Parc colosal și încântător!... Charlottenburger Chaussee!... Sieges-Allee cu cele treizeci și două de monumente ale familiei Hohenzollern; în dreapta, fund, vedeți Coloana Victoriei... Grosser Stern, aici, de unde se ra-

mifică diferite drumuri. E chiar în mijlocul parcului... Berliner-Strasse!... Priviți în stânga Politehnica, foarte mulți studenți de toate neamurile, până și japonezi, chinezi... Mereu Berliner-Strasse, e lungă... Așa! Aici, la capătul ei, vedem Castelul Charlottenburg cu parc foarte frumos, dar n'avem timp să-l vizităm... Ne întoarcem pe Sophie Charlotten-Strasse și ajungem în Neue Kant-Strasse, după vestitul filozof german. Toate străzile pe care le taie aceasta poartă tot nume de oameni mari, poeți, filozofi, muzicanți... Pe Uhland-Strasse cotim la dreapta ca să coborâm în Kurfürstendamm, cea mai elegantă stradă din Berlin, apoi pe Kurfürsten-Strasse, apoi pe Potsdamer-Strasse până în Potsdamer-Platz și apoi pe Friedrich Ebert-Strasse, cel dintâi președinte al Reichului, fost șelar, a murit nu demult, și iarăș pe sub Brandenburger Tor în Unter den Linden!... Iată-ne sosiți de unde am pornit!... *Thank you, Ladies and Gentlemen! Grand merci, Mesdames et Messieurs!... Grazie, signore!*

Ultimele cuvinte se adresează unui domn foarte brun care, strecurându-i cuvenitul bacșiș, i-a spus ceva pe italienește. Sânt sigur că dacă i-am fi vorbit noi românește, ne-ar fi răspuns în limba lui Eminescu.

Autobus. Șosea fără hopuri și fără praf. Vaporaș. Lacul Havel. Dejun pe vapor. Soare. De pe maluri zâmbesc zeci de vile cochete. Pe apă, ca niște fluturi albi sau tărcăți, nenumărate bărci cu pânzele umflate. Primăvara râde de pretutindenii, din cer, dintre copacii pădurii Grünewald, din ferestrele vilelor, de pe fețele oamenilor și mai ales din ochii neobositului cicerone. Acest prieten al nostru se plimbă printre mese de ici-colo, foarte încântat, desigur gândindu-se la bacșișurile dela cei cincizeci de excursioniști, și explică într'una, arătând în dreapta, arătând în stânga:

— *Pfaueninsel, l'Île des Pâons...* fără nici un păun, firește!

La debarcader, în Potsdam, așteaptă alte autobuse. Ciceronele explică iar străzile, bisericile, casele orașului.

Insfârșit: „*Sanssouci*“.

După atâtea castele și palate și străzi colosale și reci, iată un colț de liniște, o reședință simplă, modestă, grațioasă ca o

casă de țară și care își binemerită numele. Intr'adevăr aici sgomotele metropolei au murit, sfâșierile lente și permanente de nervi au încetat, s'a împrăștiat depresiunea ce ți-a ros mereu sufletul în mijlocul uriașei aglomerații de oameni, de beton armat și mașini. Iar poți să te simți regele creațiunii, să trăești pentru tine, să te regăsești.

Opera aceasta a lui Frederic cel Mare s'a păstrat în bună parte așa cum a fost pe vremea marelui domnitor. În camera unde s'a stins bătrânul Fritz orologiul arată ceasul morții. Biblioteca, adevărata cameră de lucru a regelui, unde petrecea dânsul mai bucuros, cuprinde aproape numai cărți franceze. Camera domnului Voltaire a rămas poreclită *Affenzimmer* probabil de către militarii care nu vedeau bine prietenia regelui cu un simplu scrib și civil. Sufrageria e micuță ca și odaia de muzică unde suveranul se prezenta în fața intimilor ca un excelent flautist. Sala de audiențe trebuia să fie relativ cea mai mare; aici intelectualul Frederic redevenea rege.

Afară privirea îmbrățișează numai liniște și frumusețe. Cele șase terase, cu multe trepte fiecare, coboară până la fântâna din spatele monumentului regal. Jur-împrejur parcul în care arta horticulturii își demon-

strează virtuozitățile: orangerie, grădina engleză, grădina siciliană, păduricea veroneză, grădina nordică, grădinița raiului... În dreapta și în spatele castelului de odihnă legendara moară de vânt, încremenită așa de cincisprezece decenii ca să nu mai tulbure liniștea. Regele a avut dreptate!

Când treci de-aici în Noul Palat, care a fost și reședința de vară a ultimului Kaiser, apreciezi și mai mult intimitatea și grația ce-au rămas în urmă la Sanssouci. Și Noul Palat e clădit de Frederic, dar de regele Frederic pentru trebuințele regilor. Aici a fost rege, dincolo, la Sanssouci, a fost numai om. Aici camera lui de lucru a rămas bogată, vastă, severă, greoaie, impozantă, pe când dincolo biblioteca era atât de caldă și de intimă și de simpatică. Aici trăia și lucra pentru lume, dincolo pentru sine însuși. Acolo putea fi bun prieten cu domnul Voltaire; aici numai cu mareșalii și miniștrii.

ALT - BERLIN

În metropola mecanizată, mașinizată și industrializată — o birjă! Una singură. Am văzut-o de când am coborât din tren, de câte ori am trecut pe lângă Central-Hotel, cel cu faimoasa Wintergarten. O sărmană birjă cu un cal. Birjarul pe capră — cu tradiționalul joben în cap, bătrân, cocârjit, uscat, mantia neagră în spinare face falduri multe — parc'ar fi uitat acolo din alte vremuri. Trăsura are coșul ridicat, roțile mari, e spălată și curată, și totuș ca o piesă de muzeu, neutilizată. Calul, slab piele și oase, ca și când n'ar mai fi mâncat de ani de zile, stă neclintit, cu capul mare plecat ostenit, sprijinindu-se între cele două oiști ca să nu cază.

În metropola tumultoasă cu zeci de gări, cu metropolitane și trenuri supranivelare, cu sute și sute de tramvae, cu mii și mii de taximetre, cu atâtea omnibuse terestre și aeriene, unde totul se mișcă prin electricitate, benzină și cărbune — birja aceasta unică, tristă și bolnavă, apare ca o muștrare:

a trecutului. De câte ori o văd mă cutremură o părere de rău și inima mă îndeamnă să mă opresc. Dar un instinctiv sentiment de sfială mă duce mereu înainte, ca și când viața vie dimprejur ar interzice implacabil orice legătură cu ruinele altor vremuri. Dacă m'aș urca în ea îmi face impresia că m'aș însoți cu moartea, atât de anacronică pare nenorocita birjă în vârtoarea vertiginosă a automobilismului de aci.

Intr'un amurg însă, obosit de vuetul monoton, copleșit de gânduri, trecând iar prin colțul de stradă cu birja, mă oprii ca în fața unei minuni obsedante. Răzimat de stâlpul de fier al felinarului, stătui un răstimp, nu știu cât... Sgomotele se amestecau, iuțelile se mulcomeau, parcă toate avânturile vieții s'ar fi potolit încetinel sub puterea unui farmec presărat de undeva ca o pâclă grea. Apoi deodată, cu pași moi, mă urc în birjă, murmurând birjarului de pe capră:

— Alt-Berlin!

Birjarul nu răspunde și nu mișcă, parcă n'ar fi auzit nimic. Deabia într'un târziu, foarte tacticos, pune mâna pe biciu, potrivește hățurile și îndeamnă calul cu un glas cavernos: hihii!... Ne urnim anevoe. Habar n'am pe unde am apucat. Coșul e ridicat.

Trăsura lunecă încet, cu legănări blânde pe pavajul lucios... Un bubuit prelung deasupra mea — desigur trecem pe sub o linie ferată. La dreapta, jos, se târăște marginea trotuarului, se zăresc picioarele pietonilor, pe când în stânga vâjăe într'una mașini, autobuse, tramvae... Din timp în timp birjarul plescăe din limbă și grohăe flegmatic: hi, hi...

Sgomotele însă se domolesc din ce în ce, fie că urechea mea s'a obișnuit cu ele, fie că prin coșul ridicat se filtrează, se estompează și se pierd. Rămâne doar un murmur trudit parcă ar curge o apă lină peste mine, peste trăsură, peste lumea întregă. Pleoapele împovărate se închid, dar prin ele vederea e mai clară. Chiar coșul birjei pare transparent, ca de sticlă.

Calul aleargă acuma vesel, ține capul sus, falnic. Birjarul a întinerit și, cu jobenul pe-o ureche, strigă din când în când trufaș: hop, hop, heep! Incrucișăm mereu calești elegante cu cai buestri, cu vizitii în livrele somptuoase, trăsuri de piață cu birjari obraznici. Pe trotoare oamenii, în costume bizare, umblă agale, se salută ceremonios, se opresc să discute îndelung cu glasuri cumpătate. În uniforme pompoase, ofițeri țanțoși își zdrăngănesc săbiile și privesc de

sus la civilii ce se feresc cu respect din calea lor.

Birja a cotit într'o uliță strâmtă, cu casele mici, dărăpănate, coperișuri țuguiate, pereți colorați de mucigaiu. In ferestre apar bărbați în cămașă și se salută cu birjarul. Copiii desculți se fugăresc. Un domn își învață nevasta să meargă pe bicicletă. Calul tândălește la pas. Nici un sgomot — nici roțile trăsorii, nici glasurile copiilor, nici țipătul biciclistei care s'a răsturnat în brațele soțului.

In colț, pe zid, o tăbliță albă cu litere vechi: Jüdenstrasse. Tăcerea s'a îngroșat ca o pânză aspră. După colț apare o uliță mai strâmtă, cu casele mai dărăpănate: Waisenstrasse. In liniștea năbușitoare izbucnește brusc bătaia ceasornicului în turnul bisericii și apoi îndată urmează carillonul. Birjarul a oprit speriat. Clopotele sacadează o melodie veche, rar, greoiu, parcă oameni automați ar lovi cu ciocane de aramă în trupul vrăjitorului care i-a creat. Pe urmă tăcerea se înțelenește din nou, mai deasă, mai stăpânitoare. Mă dau jos din birje. Și vizitiul a sărit de pe capră și se apucă să tragă urechile calului. Privindu-l mă simt mereu împins înapoi de o mână nevăzută. Din văzduh cerne un abur fin care se așează pe mine ușor, mereu, în straturi

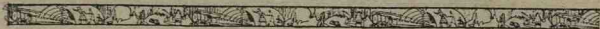

subțiri, întocmai cum se așterne colbul pe obiecte într'o casă veche, părăsită, însemnând curgerea vremii. O muzică militară se aude atunci, foarte de departe. Nu se vede, dar pașii soldaților prusaci bat pământul, ritmic, undeva. Și trecutul mă îmbrățișează tot mai strâns, târându-mi sufletul înapoi ca spre o prăpastie.

Calmul birjarului, care sgâlțâe mereu urechile calului, mă înfurie. Vreau să mergem mai departe, să nu încremenim aici — și bătrânul, nepăsător, întârzie. Muzica se apropie și mă spăimântă ca și când împreună cu ea s'ar întoarce înapoi trecutul să cutropească prezentul. Imi dau seama limpede că toată lumea merge înainte, se precipită spre o țintă nouă, furtunos, cu forțe înoite, numai eu rămân pe loc, aici, în colțul acesta, cu birja asta odioasă, mucigăită. În culmea disperării strig deodată vizitiului:

— *Vorwaerts!... Vorwaerts!*

Omul se uită la mine cu ochi mari. Și mirarea lui parcă mă deșteaptă dintr'un vis urât. Ce Alt-Berlin? Ce Jüdenstrasse și Waisenstrasse? Și carillonul?... Spatele meu se reazimă de acelaș stâlp de felinar, în colțul aceleeași Friedrich-Strasse. Automobilele țâșnesc pe pavajul asfaltat ca niște

torpile. Și tramvaele electrice, și omnibusele colosale, și trenurile. Oamenii umblă grăbiți pe trotoare și vânzătorii de ziare fâlfâie în amurg edițiile de seară.

Eram vesel parcă, dintr'un coșmar, m'aș fi regăsit acasă, în viața obișnuită, între lucrurile obișnuite. Intorsei spatele birjarului care, tacticos, trăgea urechile calului bătrân. Un taxi mă smulse apoi definitiv din trecutul închipuirii. Trecutul e vis. Numai viitorul e realitatea, căci într'însul se cuprind toate posibilitățile nedescifrate ce alcătuiesc farmecul și rostul vieții.

CA

Intocmai cum odinioară străinul care sosea în București era uimit de mulțimea femeilor frumoase și a birjelor elegante, tot astfel era impresionat în Berlin de uniforme militare. Ori încotro te întorceai întâlneai militari: ofițeri cu morgă, soldați îngrijiți. Pe străzi, în localuri publice, în tramvae, peste tot militari și iar militari, o variație nesfârșită de uniforme. Te simțiai îndată într'o țară militară, unde militarul e totul, unde civilii n'au altă chemare decât a se pregăti într'un fel sau altul pentru cariera armelor.

Azi, în privința aceasta, Berlinul e cu desăvârșire schimbat. Uniformele militare au dispărut. Mai întâlnești uniforme, fiindcă germanul iubește diferențierea vestimentară pe profesii, dar numai uniforme pentru servicii inferioare: personalul hotelurilor, funcționarii tramvaelor și autobuselor, servitorii biurourilor... Soldați însă nu se mai văd, cu atât mai puțin ofițeri. Marele oraș astfel pare a-și fi pierdut o caracteristică

primordială. Civiii au ajuns la putere, aici ca pretutindeni. Dacă până și Hindenburg umblă în civil? Berlinul fără soldați totuși mi-a apărut ca o casă fără stăpân și unde nu e stăpân... Germania nu poate trăi fără stăpân. De-aceea totul se înfățișează oarecum provizoriu. Ca un interregnum — o perioadă de tranziție între stăpânul de ieri și cel de mâine care trebuie să vie, care se pregătește să apară. Un stăpân nou, mai sever, mai neînduplecat, mai cu morgă poate decât cel vechiu. Unul care nici măcar nu e grăbit să se prezinte, fiindcă timpul lucrează pentru el, îi netezește calea, îi înlesnește organizarea.

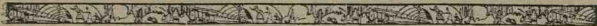
Intr'o după-amiază am avut viziunea apropierei stăpânului de mâine. Eram în Schiller-Platz, în fața monumentalului Schauspielhaus, odinioară teatru regal, acum teatrul statului. Seara aici avea să se reprezinte „Țesătorii“, revoluționara dramă a lui Hauptmann. Incepea să cearnă o ploaie mărunță, rece, sgribulitoare. Vruî să cobor la stația metropolitanului când pe Markgrafen-Strasse, dinspre Leipziger-Strasse, se auzi un cântec triumfător de fanfară. De când mă aflu în Berlin, nu văzusem nici un soldat, necum o trupă cu muzică. Rămăsei pe loc, în umezeala ploaiei, să pri-

vesc noua armată germană republicană, faimosul Reichswehr, care se anunța parcă mai gălăgios ca vechea oaste imperială.

Coloana se apropia în ritm de paradă. În fruntea ei câțiva polițiști *schupo* pășiau militărește, în tactul muzicii. Melodia însă părea cunoscută. O recunoscui cu o străngere de inimă: era Internaționala. În piața uriașă, în fața celor două catedrale majestoase, înaintea clasicului teatru de stat, marșul revoluționar răsuna biruitor, aspru și dominator. De pe trotuar, la câteva sute de metri, pe afișul galben al teatrului național se putea citi roșu: „*Die Weber*“. Părea un aranjament simbolic. Inchipuirea lui Hauptmann se împlinise în realitate. Țesătorii au triumfat definitiv, au izgonit armata și-și sărbătoresc izbânda printr'o paradă.

Un drapel roșu, cu ciocanul și secera, fâlfâia falnic ca o chemare. Fanfara era îmbrăcată într'o uniformă corectă, simplă, curată. O fanfară complectă ca a unui vechiu regiment de gardă. Și o trupă de vre-o cinci sute de oameni, în rânduri de câte trei, bărbați și puține femei. Toți tineri, toți cu încredere și mândrie mare pe fețe. Câteva femei purtau bonete roșii, două îmbrăcaseră chiar bluze roșii. Pe mijlocul străzii un șef,

foarte tânăr, cu șapcă rusească în cap, își plimba privirea scrutătoare peste coloana în mers și, din când în când număra răs-picat, ca un caporal zelos de altădată:

— *Eins, zwei, drei, vier! Eins...*

Lumea se oprea pe trotoare, oamenii eșeau din case, capete se iveau în ferestre să vază parada. Și toți priveau cu surâsuri admirative, întocmai ca odinioară când defilau batalioanele de vânători imperiali, cu aceeași bucurie speriată, sau mândrie, sau speranță, parc'ar fi fost aevea în fața stăpânitorilor de mâine.

Trupa însă pășea înainte, fără măcar să se sinchisească de civilii spectatori, în ritmul cântecului de biruință. Am urmărit-o din ochi până ce a dispărut în direcția Operei, spre castelele regilor, spre reședințele vechilor stăpâni

Comuniștii, organizați militărește, îndrăzneți, tineri, activi, fanatici, gata într'adevăr să moară pentru o idee, defilează azi prin inima Berlinului, cu steagul roșu sfidător. Oare în fața lor, care socotesc politica lor ca o disciplină militară, câtă vreme vor mai putea rezista civilii cu nesfârșite dispute și discursuri, civilii care de frica viitorului se refugiază în compromisuri pentru a evita sau a amâna baremi scadența răfuelii? Sau

poate mâine alții, mai îndrăzneți decât comuniștii, vor veni să culeagă roadele slăbiciunilor actuale, să poruncească și să stăpânească?

Coloana comunistă abia dispăruse, Internaționala se mai auzia încă în depărtare când, dintr'o stradă lăturalnică se ivește un grup de vre-o treizeci de soldați adevărați din Reichswehr, din actuala armată germană. Piperniciți, înfrigurați, în haine sărăcăcioase, pășind alandala ca recruții noștri când merg întâia oară la baie. Nici un trecător nu se oprește să-i privească, nici măcar copiii nu-și pierd timpul să-i întovărășească. Dealtfel ei înșiși parcă se rușinează de halul lor și se grăbesc a se face nevăzuți într'o ulicioară obscură.

PERSPECTIVE REVOLUȚIONARE

Germanii, chiar și naționaliștii, dar mai ales democrații, se mândresc cu revoluția lor. Toți ciceronii își umflă glasul când explică și arată urmele unor vagi gloanțe în niște ziduri din cartierul castelelor regale. Ziua de 9 Noembrie a produs și literatură epică și n'ar fi mirare să inspire vre-unui poet german democrat o epopee colosală. Despărțirea de ultimul Kaiser, așa de puțin respectuoasă, așa de tumultoasă, are în ochii bunului suflet german înfățișarea unei revoluții formidabile.

Și totuși mai blajini revoluționari ca nemții nu se poate să existe pe lume. Până și noi românii, când ne-am apuca să facem revoluție, am face o revoluție mai... revoluționară decât ei. Deși nici noi n'avem apucături revoluționare. Neamul nostru știe să rabde toate fărădelegile, toate asupririle, toate chinurile. Numai când e amenințat să se înăbușe, izbucnește în iureșe de foc și de sânge. Nici atunci însă nu face revoluție, ci se apără distrugând, cere omenie cu țipăt care străbate până în țările cerului.

Dealtfel revoluția adevărată e totdeauna o idee mare frământată în mult sânge. Revoluție pașnică, revoluție de laborator nu există. Ideile care trăesc numai în cuvinte sunt exerciții stilistice, jucării de adulți. Toate ideile mari, acelea ce au zdruncinat omenirea și i-au îndreptat sau i-au schimbat mersul, toate s'au realizat prin sânge. Iubirea aproapelui, învățătura lui Iisus, cât sânge omenesc a consumat în nouăsprezece secole! Libertate-egalitate-fraternitate, numai într'o sută de ani, câte vieți omenești a cerut spre a se realiza așa cum s'a realizat? Insuși pacifismul de azi, dacă e într'adevăr o idee mare, nu va pretinde oare jertfe de sânge?

Valoarea ideei se poate cântări după sângele care a curs în slujba ei. Puterea ei de convingere e în proporție cu viețile de om ce au hrănit-o. Omul moare totdeauna cu entuziasm pentru o convingere adâncă. Moartea de erou e frumoasă fiindcă se produce de dragul unui ideal.

Fiece revoluție are la bază sânge vărsat pentru idee. Acest sânge e fermentul mișcării, sămânța fanatismului. Fără de acest sacrificiu original, ideea cea mai revoluționară rămâne o șoaptă în vânt.

Germanilor le-a lipsit și ideea revoluțio-

nară, și sacrificiul original. Un războiu pierdut nu poate provoca revoluție, oricât de mare ar fi fost înfrângerea și oricât de grele jertfele. Ideea socialistă revoluționară tocmai de către germani a fost tălmăcită mereu și diluată până și-a pierdut fascinația. Aceeași idee însă, muiată în sângele atâtor credincioși fanatici, a putut cuceri mulțimile în Rusia și a produs revoluția adevărată. Acolo apoi, cu cât a mistuit mai multe vieți omenești, cu atât a dobândit mai mulți ostași, cu atât a devenit mai strălucitoare, până ce acuma apare nouă în ochii multor milioane de oameni însetați din toată lumea care văd în ea un ideal de viață și o mântuire.

Mulțimea germană nu va putea face revoluție niciodată din pricina spiritului de disciplină. Revoluție în Germania va face numai o minoritate îndrăzneță, violentă. Dealtfel ca peste tot. Mulțimile nu fac revoluții, ele le suferă sau le ajută sau le împiedică. Germanul execută orice, dacă are ordin. Trebuie însă cineva care să ordone și să-și iea răspunderea.

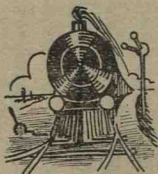
Republica germană însăși există numai prin ordin. În fond e tot imperiu. În Berlin o singură stradă dovedește republica: *Ebert-Strasse*, primul președinte al ei, fostul

șelar-curelar. Om de treabă. Poate că însuși Kaiserul ar fi permis să i se dăruiască numele unei străzi, chiar dacă murea numai ca șef al socialdemocraților. Incolo tot împărații și regii și prinții și principesele domină cu numele lor Capitala germană. Pe când la Moscova sau Petrograd... Dar rușii au avut revoluție, iar germanii revoluție cu mânuși.

Revoluție, în Germania, numai comuniștii sau alții ca ei vor face. Numai atunci vor simți germanii ce înseamnă revoluția și deabia atunci se va schimba aeeva înfățișarea Berlinului. Revoluționarii care vor veni nu vor mai trage gloanțe în ziduri, ci vor pune la zid pe burghezii care-i admiră azi și vor trage gloanțele în cefele lor, după pilda și asemănarea moscoviților.

Deabia după aceea ciceronii berlinezi vor trebui să schimbe repertoriul și vor putea arăta străinilor urmele revoluției germane.

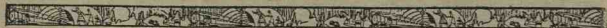
Intâmplarea.

Wilhelm-Strasse, aproape de palatul președinției Reichului.

Se observă brusc o mișcare pe trotoare. Oamenii se întorc spre acelaș punct. Din grădina cu grilaj a palatului țâșnește un automobil. Sentinelele dela poartă au încremenit cu arma prezentată. Glas ascuțit de trâmbiță spintecă sgomotul străzii. Altă mașină ese, lin, domol — Hindenburg. Civil. Melon. Figura cunoscută din miile de ilustrații ale revistelor și ziarelor. Cap mare, colțuros, cenușiu. Cenușii mustățile, barba, obrajii pe care le indică doar jocurile de umbre. Jur-împrejur toată lumea s'a oprit ca la un semnal, toată lumea s'a descoperit cu respect idolatru. Buzele murmură prelung:

— Hindenburg... Hindenburg... Hindenburg...

El ridică pălăria stângaciu. Nici o trășătură în figură nu se mișcă. Parc'ar fi de lemn. Din urmă, din curtea palatului, trom-

peta continuă salutul. Când încetează, mașina a dispărut pe Unter den Linden.

Idolul Germaniei. Mai mult: sufletul ei, punctul ei de sprijin și de echilibru. Republica germană, cu toată constituția ei democratică, cu toată organizația ei modernă, n'are nimic comun cu alte republici; nici măcar numele. Acelaș imperiu care a fost înainte de războiu, doar că în loc de prinț are prezenți în numeroasele-i provincii surori, și în locul Kaiserului e Hindenburg.

Constatarea aceasta nu e făcută aici nici cu ostilitate, nici cu malițiozitate. Dimpotrivă sânt convins: majoritatea germanilor își închipuie și crede cu toată gravitatea că forma republicană s'a statornicit în Germania. Dar o formă de guvernământ, nici chiar cu metode vandalice, nu se schimbă de azi pe mâine. Francezii, neam cu mare mobilitate de temperament, au făcut o revoluție crâncenă ca să ajungă la republică și totuș republicii i-au trebuit o sută de ani până să prindă rădăcini reale în sufletul poporului. Ba și acuma, îndată ce afacerile se încurcă, de vină e deobiceiul sistemul republican. Atunci germanilor cât timp le va trebui până să-și uite multitudinea de prințșori care au fost iubiți aeva și respectați fiindcă ei reprezentau forța și legea.

Peste un secol deabia se va putea vorbi de republica germană, dacă peste un secol vor mai fi republici în felul celor de azi.

Poporul german, ca toate popoarele, are nevoie de un conducător. Democrația e, în fond, o mare iluzie. Cu cât mai cinstită și mai bine intenționată, cu atât mai lipsită de realitate. Postulatul omului bun din fire e o reverie romantică. Omul nu e nici bun, nici rău. E om, adică o biată ființă slabă care trebuie să lupte neîncetat spre a-și apăra existența. Deaceia are veșnic nevoie de conducători care să-i coordoneze eforturile. Conducători care se impun singuri prin inteligența lor superioară. Poporul nu se poate conduce el însuși. Chiar în regim democratic, conducătorii se impun, nu se aleg. Increderea și ascultarea poporului se câștigă prin pricepere, energie, înțelepciune.

Totdeauna însă e necesar un șef unic asupra căruia să se concentreze speranțele celor mulți. Dacă se numește rege sau președinte de republică sau simplu șef de guvern — n'are importanță. Monarhia e mai bună poate fiindcă împuținează schimbările de persoane, cu inevitabilele sguđuiri. Un monarh mare poate avea o progenitură inferioară, adevărat. Dar și după un președinte capabil poate să urmeze un imbecil.

Hindenburg a fost norocul Germaniei. Și în războiu, și după războiu. Omul care impune respect, fără morgă, fără ostentație, fără sforțare. Nobil și caracter. Simplu față de sine însuși și față de lume. N'a iubit compromisurile, deaceia războiul l-a găsit pensionar. N'a căutat gloria; gloria l-a căutat pe el. Cea dintâiu victorie în războiu l-a consacrat omul războiului, și pentru germani și pentru adversari. Dintre toți marii generali are ceva asemănător cu Joffre. Francezii însă sânt mai puțin constanți în popularitate. Și Franța n'a mai avut nevoie de Joffre după războiu. Dealtfel, dacă poporul german n'ar fi făcut apel la el, stăruitor, Hindenburg ar trăi cu siguranță tot atât de simplu și modest ca și Joffre.

Germaniei învinse, în durerile și svârcolirile prăbușirii, i-a trebuit un om în jurul căruia să-și regrupeze simpatiile, care să-i redea încrederea în ea însăși. Pe Hindenburg îl stimează și adversarii. Omul dezinteresat al datoriei. În clipa când a primit conducerea destinului patriei sale, era sigur că le va sluji cu toată credința, indiferent de credințele lui particulare.

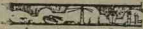
Astfel cu Hindenburg e siguranță în Germania. Cât timp se află el la cârmă, lumea

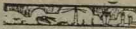
poate fi liniștită, și mai cu seamă Germania. După el? Poate chiar mâine, fiindcă e vorba de un octogenar? Cine ar putea răspunde? Cert este doar că după Hindenburg urmează un imens semn de întrebare.

Popoarele își găsesc, în momentele grele, oamenii cărora să le încredințeze viitorul. Nu prin vot universal și secret, nici prin decrete solemne, ci prin instinctul de conservare. Norocul și soarta hotărăsc în asemenea cazuri. Hindenburg însă e prototipul șefului respectat și iubit. Respectul și iubirea rareori se concentrează asupra aceleiași persoane. Calitățile lui individuale i-au dobândit oare venerația unui mare popor sau întâmplarea? Indiferent. Succesul în viață și în lume nu răsplătește totdeauna pe cei mai capabili. De obicei cei mai capabili au atâția dușmani încât, la ei, respectul nu se poate împreuna cu iubirea.

ADIO, BERLIN!

Ultima zi. Diseară plecarea.

Încă odată Unter den Linden!... Dela Brandenburger Tor până la monumentul lui Frederic cel Mare sunt exact o mie de metri. Lărgimea, pe tot parcursul, exact șazeci și trei de metri. După Baedeker! Foarte important, cum ar spune prietenul nostru, ciceronele.

Dintre toate orașele Germaniei cel mai lipsit de inimă e Berlinul. Superlativul acesta poate că e râvnit înadins. Berlinului îi place să fie *cel mai* în toate. Îți face impresia unui parvenit care mereu caută să te epateze, fără discreție, fără măsură, fără eleganță.

Regii Prusiei și apoi împărații Germaniei l-au umplut cu castele și palate și monumente, care de care mai colosale, mai bogate, mai impozante. Cutare palat are cea mai vastă sală de recepție din lume, cutare castel e căptușit numai cu marmora cutare... Stilul cutare, renovat de atâtea ori... A vrut și vrea să fie mereu modern și se

renovează mereu după ultima modă. Trebuie să ție pas cu progresul, și ține. E deci metropola cea mai modernă. Statisticile germane și manualele de călătorie remarcă cu orgoliu că azi Berlinul, după Londra și New-York, are cel mai mare număr de locuitori dintre toate orașele lumii, azi când și-a anexat și foburgurile. În Berlin apoi e suprimată tracțiunea animală cu desăvârșire. Numai mașini și iar mașini: trenuri cu aburi și electrice, metropolitane, omnibuse, tramvaie. Zilnic atâtea milioane de oameni întrebuintează diversele mijloace de locomoțiune modernă. Ca în America! Industrie, comerț, fabrici, spitale, laboratoare, arte... Și toate cresc vertiginos! Ca mâine vor intra aeroplanele în serviciul circulației interurbane. Ca mâine vor apăre sgârienourii, ediții modernizate, firește. Ca mâine își va dubla iar întinderea și numărul locuitorilor, anexând alte foburguri și orașele care de pe acuma sunt în raza ei.

Și, într'adevăr, a reușit să fie cel mai modern oraș Berlinul. Dar modernismul acesta nu ispitește. Mecanizarea ucigătoare de nervi poate fi favorabilă industriei și comerțului, nu poate însă cuceri sufletul omului. Admiri toată ziua, până-ți isprăvești afacerile, și pe urmă pleci în vreun

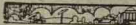

loc mai puțin modern, unde să poți sta de vorbă cu tine însuși și cu alții.

Dealtminteri toată istoria Berlinului în acest semn s'a dezvoltat. Spre deosebire de celelalte orașe germane, care și-au făcut un punct de onoare din cultivarea artelor și a sufletelor, din conservarea vestigiilor trecutului, Berlinul n'a cunoscut decât transformări și transformări. Pe mica insulă, unde se află acuma castelul regal și catedrala cea mare și Galeria Națională, a fost odată mica localitate vendă Alt-Kölln, în fața căreia s'au stabilit mai târziu prusacii cu Alt-Berlin. Cele două așezări s'au tot certat și împăcat până ce un markgraf oarecare a venit de le-a dărâmat aproape din temelii și a clădit pe ruinele lor un oraș nou. Pe urmă așa s'a întâmplat mereu: fiecare stăpân nou ce venea, dărâma ce-au făcut înaintașii și făcea ceva mai frumos, adică mai nou. De vreo două sute de ani încoace firește nu se mai dărâmă tot, dar se renovează într'una, ceea ce e cam acelaș lucru. Cu acest sistem Berlinul devine veșnic nou, veșnic modern.

Am sfârșit afacerile, am admirat. Plecăm.
Adio, Berlin!

 SĂ TRĂEȘTI, ȘEFULE!

Iar trenuri, iar localități istorice, iar oameni tăcuți — patruzeci și opt de ore. În Berlin sgomotul infernal îl produceau mașinile; oamenii înșiși erau calmi, serioși, parcă în fiecare se frământă o problemă. Chiar veselia lor era fără exuberanță, aproape silită. Simțiai că veselia nu e elementul lor.

Apoi, într'o dimineață, trenul oprește mai îndelung. Deabia ne-am trezit din somn, din visurile zilelor berlineze. Unde sântem?

Ies pe coridor. Geamurile sânt aburite. Afară se vede ca prin ceață. O ușă însă e deschisă larg spre răcoarea zorilor. Pe ușă această, împreună cu aerul înviorător, pătrunde deodată un glas vesel de pe peron:

— Să trăești, șefule!

Și îndată începe gălăgia, vioiciunea, veselia.

Am sosit.

Intr'o clipire simt cum mi se înviorează inima, cum mă înconjoară de pretutindeni atmosfera nouă. Poate că e oarecare țigănie în exuberanța noastră, poate că e multă in-

conștiență în nepăsarea noastră, dar e atâta viață adevărată, atâta încredere firească!

Șterg repede geamul. Cerul e albastru și dulce. Gara, abia deșteptată din noapte, albă, parcă zâmbește. Oamenii pe peron, chiar puțin somnoroși, sânt mai vioi decât cei dela miazănoapte. Până și soldații cu arma pe umăr, păzitorii trenului în așteptarea diverselor controale, oricât vor să păstreze gravitatea disciplinei militare, au o înfățișare prietenoasă, caldă. Și, prin ușa deschisă, în vreme ce vameșii și polițiștii se apropie de vagoane, se aude mereu, când ironic, când amical, când rugător:

— Da, șefule!... Te rog, șefule!... Să trăești, șefule!

Cum să nu te simți mai bine aici decât în țările unde oamenii se luptă mereu cu probleme. Aici baremi nu există probleme. Aici încurcăturile se rezolvă simplu:

— Să trăești, șefule!

R O M A

1 9 2 7

Intre București și Triest circulă zilnic un vagon direct. Intr'un asemenea vagon ne-am instalat, într'o dimineață, toți cei cinci tovarăși de drum pentru Cetatea Eternă. Plecăm, firește, la un congres. Singurele ocazii când scriitorii români au prilejul și posibilitatea să călătorească peste granițe.

La Jimbolia multiplele controale durează o oră încheiată. In vreme ce poliția, într'o cameră obscură, examinează pașapoartele și pe când vameșii severi răscolesc geamantanele ca nu cumva să se înstrăineze ceva din bogăția noastră națională, o armată de mecanici ciocănesc roțile, iar diverși funcționari înseamnă meticulos în diverse registre numerele și inventarul vagoanelor. Mai cu seamă vagonul nostru e înconjurat de toată atenția inimoșilor revizori și controlori—să fie toate în cea mai perfectă ordine, să nu dăm de râs țara în ochii străinilor. Insfârșit răsună și mântuitorul „gata“ și ne facem cruce.

Trenul pornește falnic și peste vre-o jumătate de ceas intră în prima stație yugo-

slavă: Vel-Kikinda. Sârbii nu sânt mai puțin conștiincioși decât românii. Doar că adaogă o notă sinistră. Și ei cercetează pașapoartele, răscolesc geamantanele și ciocănesc vagoanele o oră încheiată. Dar tocmai când să răsufлям, un funcționar apare grav în coridor, răcnind:

— *Umsteigen!... Umsteigen!*

Mai adaogă ceva și într'o limbă din care nu sântem în stare să reținem decât o spăimântătoare îngrămădire de consoane sâsâitoare și pârâitoare. În vre-o cinci minute izbutim totuș să bănuim, dintr'o nemțească aproximativă ulterioară, că trebuie să ne mutăm în alt vagon deoarece acesta e defect. Vagonul nostru, cel mult examinat și ciocănit de inimoșii noștri mecanici!

E miezul nopții. Gara sârbească e luminată de câteva nefericite felinare cu petrol. Hamali nu există și chiar de-ar fi, ar fi imposibil să le ghicim numele în limbilor pitorească. Ne războim cum putem cu geamantanele să nemerim un vagon mai puțin ciocănit și fără defect.

Trenul s'a reconstituit aici pentru trebuințele specifice yugoslave. Alergăm dealungul lui, căutând un vagon pentru trebuințele noastre. Clasa III, clasa III, clasa III... numai vagoane clasa III!

Suntem negreșit democrați, ca toată lumea, dar dacă am plătit bilete de clasa întâi, ne încăpăținăm a socoti că avem dreptul la locuri de clasa întâi. Incercăm să explicăm aceste considerente unui conductor fercheș. Ne răspunde printr'un lung discurs germano-sârb care sfârșește cu un gest spre numărul de pe vagoane: clasa III. Dându-ne seama că toate argumentele noastre sânt de prisos, ne cățărăm în vagonul dealtfel curat, sculăm din somnul prefăcut pe un popă și pe alți democrați sârbi și ne împărțim frățește băncile de lemn care nu sânt tocmai așa de disprețuit când te cuprinde osteneala și somnul.

Se zice că în Spania, dintr'un exces de orgoliu, toată lumea călătorește în clasa I, celelalte vagoane umblând mai mult goale sau cu străini. Dacă din acest motiv spaniolii ar putea fi numiți un popor de clasa I, apoi sârbii, din acelaș motiv, ar trebui socotiți popor de clasa III. Cu deosebirea că ei silesc și pe străini să se democratizeze în felul lor, încasând totuș diferența de preț pentru clasele superioare.

HAMALUL DIN SUBOTIȚA

Pela patru dimineața am ajuns la Subotița, mare oraș sârbesc cu locuitori unguri. Impăcați cu băncile de lemn, dormitam visând pernele vagonului nostru defect la Vel-Kikinda.

Din fericirea aceasta relativă furăm sguđuiți de un controlor mustăcios și mâniaș ca un sergent-major. Ne găuri biletele, ne privi lung și apoi ne zise ceva sumbru pe sârbește. În urma insistențelor noastre mirate, repetă pe nemțește, cu un adaos sever: — *Umsteigen!... Und schnell!...*

Doream să cunoaștem pricina acestei noi transbordări subite. Neputând-o afla din cuvintele controlorului ursuz, am citit-o, când ne-am coborât, pe tăblița vagonului în care călătorisem: Vel-Kikinda — Subotița — Beograd. Fără intervenția întunecatului controlor tocmai bine ne deșteptam la Belgrad. Nici nu apucăm bine să ne coborâm bagajele și trenul se pune în mișcare.

În Subotița există hamali, dar nu se scoală așa de dimineață. Dealtfel democra-

tizarea căilor ferate yugoslave, a cărei victimă ne consideram și noi, n'ar fi de mirare să provoace în curând complectă desființare a meseriei hamalicești în Serbia.

Avem două ore de așteptat în Suboțița până să pornească trenul nostru spre Zagreb—Trieste. Restaurantul gării, pompos odinioară, e aproape pustiu. Democrația sârbă călătorește cu merinde și evită sistematic restaurantele. După laborioase pertractări izbutim să cucerim o problematică băutură botezată cafea cu lapte. Pe urmă, ne mai având ce face, eu m'am hotărât să aflu la fața locului, pulsul țării, din gura vre-unui localnic. Tocmai apăruse un hamal. Amintindu-mi că pe-aici trebuie să fie și unguri, îl apostrofai îndată, ca încercare, în limba lui Arpad. Omul se îmbujoră brusc de bucurie. Dar îmi răspunse în șoaptă și uitându-se mereu împrejur, parcă i-ar fi fost frică. Il întrebai de ce se ferește și el îmi mărturisi că nu e voe să vorbească decât sârbește, iar dacă l-ar auzi vre-un „raț“ (ungurii au pentru sârbi numele de dispreț „raț“ și „bunievaț“, întocmai ca pentru noi „olah“), apoi în douăzeci și patru de ore ar sbura din serviciu, dacă nu chiar și din țară.

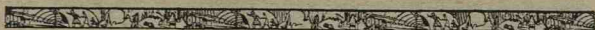
Nu mă putui stăpâni să mă mir și să-i

arăt că, la noi, nu hamalii, ci toți funcționarii căilor ferate în Ardeal vorbesc numai ungurește, înafară de serviciu ca și în serviciu, chiar și românii, și că deocamdată, până să învețe ungurii românește, au învățat ungurește toți funcționarii din vechiul regat mutați prin Transilvania. Hamalul însă știa toate acestea și invidia pe ungurii care au avut norocul să ajungă sub stăpânire românească, ba în cele din urmă îmi spuse că, de n'ar fi de prin părțile astea, unde are și un petec de pământ, s'ar trage și el în România, cum s'au mai dus și alții care n'aveau nici o avere, că românii trebuie să fie tare de omenie. Aici sârbii au luat și pământurile dela unguri și le-au împărțit numai la soldați sârbi aduși din vechea Serbie.

Imi venea să-i spun ungurului că totuș domnii dela Budapesta nu se plâng nicio dată de opresiunea sârbească, în schimb toată vremea țipă împotriva românilor care, fiindcă au împărțit țăranilor moșiile nemeșilor, ar împila cumplit pe bieții unguri. Nu-i spusei nimica. Ce e vinovat hamalul dela Subotița de politica baronilor din Pesta?

— Mai bine ne cuprindeau românii pe toți — zise hamalul la despărțire. C'am auzit

că și pământ au împărțit săracilor din moșiile grofilor!

Cuvinte mai mult sau mai puțin la fel am auzit și din gura țăranilor unguri prin Ardeal. Și totdeauna m'am gândit: dacă le-ar putea auzi sau dacă ar vrea să le audă și grofii. Totuș să nu ne facem iluzii. Tocmai dacă le-ar auzi, ar vocifera mai mult împotriva noastră. Căci asemenea cuvinte sânt o primejdie pentru stăpânirea domnilor chiar și asupra ungarilor care se deșteaptă.

După o zi de călătorie prin Yugoslavia, după o noapte începută tot în țara aceasta nu prea simpatică, dimineța următoare ne surâde cerul Italiei. *Il direttissimo* Trieste-Venezia. Soarele e cald și prietenos, ca la noi. Regiunea însă monotonă: șesul venețian, cel mănos, cel brăzdat de fluvii vertiginose... Marea Adriatică, în stânga, departe, nici nu se zărește. Bălți și mlaștini îi arată doar ici-colo urmele multimilenare.

În aer e însă o lume nouă. O respirați, o simți, o trăești.

În vagon, pe coridor, oamenii vorbesc mai tare, mai dulce, o limbă melodioasă pe care o înțelegi chiar fără să o cunoști. Un conductor tânăr vine, bine îmbrăcat, curat, aproape cochet. Pe față i-e întipărită o delicatețe firească, iar în glas murmură politetea:

— *Grazie... grazie...*

Peste un răstimp apare cea dintâi cămașă neagră. Un milițian fascist. Un bărbat de vre-o treizeci de ani, boneta cochetă în cap,

tunica strânsă pe corp de subț care, la gât, se vede cămașa neagră cu gulerul răsfrânt. În privirea lui e vioiciune și avânt. Trecând aruncă ochii în compartiment, niște ochi care parcă se interesează dacă totul e în ordine, dacă nu e vre-o reclamație, dacă nu e nevoie de ajutor? În compartimentul de-alături sânt două doamne și tocmai se luptă cu un geamantan să-l așeze. Cămașa neagră intervine prompt:

— *Prego, signora...*

Și ridicând geamantanul cu ușurință, îl potrivește la loc înainte ca doamnele să-și poată explica ivirea acestui ajutor neașteptat:

— *Oh, thank you... thank* — murmură amândouă englezoaicele deodată.

Cămașa neagră însă, salutând simplu, a trecut înainte. Ochii vioi scrutează alte compartimente, alte ocazii unde poate fi necesară o intervenție.

Milițianul în cămașă neagră, o energie tânără și ocrotitoare, e prima sentinelă a Italiei fasciste. Întâlnirea cu fascismul, sub forma aceasta, nu poate fi decât promițătoare. Primul contact, prima victorie. Ai sentimentul ocrotirei, al siguranței. E primul și cel mai important lucru ce trebuie să ți-l ofere o organizație de stat.

Mestre. Linia ferată se aruncă brusc în plină mare, ca și când s'ar fi rupt un zăgaz. Pe oglinda verzue a apei leneșe și mirositoare elegantul direttissimo alunecă vertiginos. Nici nu bagi de seamă când a intrat sub bolta unei gări, când a stopat:

— Venezia!

Trenul următor așteaptă gata de plecare. Timpul să schimbăm linia. Și să aruncăm, de pe debarcaderul din fața gării, o privire lacomă pe Canal Grande cu gondole, *vaporetti*...

De multe ceasuri trenul gonește vertiginos peste câmpii unduioase, peste dealuri albastre, peste ape curgătoare. Demult am lăsat în urmă Bologna, străvechiul Felsine etrusc, botezat Bononia de galii boiani cuceritori, devenit și rămas, sub acelaș nume, colonie romană cu vre-o două secole înainte de Hristos. Acuma trenul nostru șerpuește, cu șasezeci și optzeci de kilometri pe oră, în susul supărăciosului Reno. Pantele se înăspresc, valea se strecoară printre coame de munți, se prelinge printre pereți de prăpastii pe care locomotiva îi străpunge, ca un berbec, parc'ar fi de carton. Apoi, tocmai când suișul e mai dârz, într'o gară modestă, locomotivele cu aburi, extenuate, îngrite de fum, gâfâind sgomotos, sânt înlocuite cu mașini electrice, svelte, nervoase, tăcute, aristocratice: ca și când s'ar fi schimbat un atelaj de bivoli cu niște cai de rasă nobilă. Ușor, fără nici o sforțare, trenul înoit devine parcă mai rapid cu cât urcarea e mai anevoioasă. Taie stânci, dea-

luri, străbate zeci de tuneluri cu o iuțeală firească, constantă. Reno s'a micșorat mereu până ce s'a pierdut de tot. Am ajuns pe spinarea Apeninului. Despărțirea apelor. Alte zeci de tuneluri, alt pârâu apare și, coborînd, se îngroașă văzând cu ochii — Ombrone. Cotiturile sânt aici mai dese, mai serpentine, și trenul trebuie să-și modereze avântul. De după o întorsătură bruscă, din mijlocul pădurilor de fag, apare în zări, strălucitoare, caldă și ademenitoare, Câmpia Toscană, un imens covor încântător întins la picioarele Apeninilor. Și curând, dela o înălțime de câteva sute de metri, se vede jos, la poalele muntelui, ca într'un cazan ruginit, Pistoia care, de-aici, pare o jucărie de copii.

Intr'o nouă goană violentă ne apropiem de Florența, cu ocoluri mari ce-ți permit să privești măcar de departe așezarea dominatoare a acestei minuni a minunilor. Alergarea neastâmpărată însă continuă peste Arezzo, pe subt Cortona care-ți amintește confederația celor douăsprezece orașe etrusce; pe lângă lacul Trasimene din ale cărui ape verzui parcă răsar umbrele legionarilor lui Caius Flaminius striviți, dincolo, în capcana întinsă de vicleanul și viteazul Hanibal; prin apropierea vechiului Clusium, re-

ședința lui Porsenna; prin etruscul Volsinii, distrus de romani acum două mii două sute de ani, transformat în Urbibentum și Urbs Vetus, azi Orvieto...

Se întuneca. Noaptea cobora, își întindea perdeaua neagră peste valea Tibrului. În fața ochilor doar ici-colo se ivea câte-o străfulgerare luminoasă. Priveam totuș, neclintit, în întunerecul împovărat de trecut. Alături, pe bancă, credinciosul Baedeker adormise. Aveam impresia tot mai copleșitoare că toată ziua, cu optzeci de kilometri pe oră, mă adâncisem în niște venerabile volume vii de istorie, că voiajul continua acum într'un trecut mai puțin descifrat, cu mistere mai multe, în vremuri de vrajă.

Priveliștile mi se filtrau în suflet, emoțiile se cristalizau. Străngerile de inimă se destăinuiau. Deabia acuma, cu ochii în golul întunerecului, începeam să pătrund enigma farmecului ce-mi picurase mereu în inimă. Acuma îmi dădeam seama ce profund sentiment de încântare poate produce armonia desăvârșită. Acuma înțelegeam de ce a avut o influență atât de covârșitoare asupra lui Goethe călătoria în Italia.

Aici fiecă petec de pământ, un copac, o colibă, orice cătun și fiecare oraș reprezintă trei mii de ani de străduinți de per-

fecționare la care n'au contribuit numai oamenii, trecători, ci însuși Dumnezeu atotputernicul. Aici armonia divină și-a experimentat puterile până ce a atins perfecția. Armonic alternează câmpiile cu munții, șesurile cu dealurile, pădurile cu stâncile sterpe, pâraele cu râurile și lacurile, arborii cu plantele, casele cu grădinele, satele cu orașele, palatele cu colibele, castelele cu împrejurimile. E armonie între cerul vânat și pământul răscolit de vremuri, între oameni și locuri, între verdele câmpiei, galbenul cenușiu al pereților și roșul cărămiziu al coperișurilor. Pretutindeni și în toate armonie, numai armonie. Poate de-aceea simți aici mereu o stabilitate soră cu eternitatea. Ți se pare că tot e făcut pentru eternitate.

Armonia aceasta desăvârșită nu se mai găsește nicăiri în lume. Alte țări te impresionează cu civilizația lor specifică în care și-a găsit expresia geniul specific al poporului respectiv. Italia e unică pe pământ. Aici spiritul latinității, prin încordări milenare, s'a cristalizat în forme definitive. A fost odinioară leagănul latinității Italia; azi e mai mult, e însăși întruparea spiritului latin.

Cel mai miraculos ferment civilizator în

evoluția omenirii spiritul latin a rămas. Doar creștinismul a mai avut o înrâurire atât de adâncă asupra lumii noastre. Cincisprezece secole după prăbușirea organizației de stat în care alcătuiseră o construcție vie, spiritul acesta continuă a anima sute de milioane de oameni, nu numai în forme rigide de coordonare a colectivităților, ci mai ales ca un resort tainic de forță creatoare. Energia lui menține în capul civilizației mondiale popoarele în a căror structură interioară s'a frământat latinitatea; acelaș germene vital însă se dovedește capabil de o nouă rodire chiar după ce a fost înăbușit și complect despărțit de comunitatea latină multe veacuri în șir.

În fața latinității italiene, unde spiritul creator al Romei, împotriva tuturor vicisitudinilor istoriei, s'a putut desvolta necontenit, latinitatea noastră românească apare ca un fenomen uimitor care poate demonstra și mai elocvent puterile spiritului latin. La noi n'a putut fi vorba de o continuitate creatoare latină. Sămânța spirituală a Romei nici n'a apucat bine să rodească și colonia a rămas în voia soartei. Peste opera de civilizație latină s'au năpustit distrugerile barbare în valuri atât de dese încât n'a mai fost răgaz de refacere, nici măcar de respi-

rație. Stăpânirea pământurilor în care încolțise sămânța latină a trecut pe seama năvălitorilor, rând pe rând. Nimic trainic nu s'a putut ridica; ruinele așezărilor latine au fost înmormântate sub straturi groase de bălării. S'a uitat, după multe veacuri de sălbătăcie, până și amintirea Romei. Și totuș, îndată ce vânturile vremilor s'au potolit puțin, spiritul etern latin s'a înălțat din amorțeală, pornind la o viață nouă, entuziastă, ca și când ar fi încercat să răscumpere ce a pierdut în lungul timp de întunec.

Latinitatea noastră, oprimată de împrejurările istoriei, nu s'a putut întrupa în forme concrete de civilizație. Energia întreagă și-a cheltuit-o, timp de șasesprezece secole, ca să se păstreze, în așteptarea unui moment de realizare. E fenomenul rar când un neam își menține ființa vie numai printr'o forță latentă sufletească. La noi spiritul latin n'a găsit altă posibilitate de viețuire decât sufletul și alt mijloc de exprimare decât limba.

În Italia spiritul latin ți se înfățișează, triumfător, în toate manifestările exterioare ale vieții, la noi trebuie să iai contact cu omul ca să simți cu toată intensitatea puterea de viață a latinității noastre. Acolo

latinitatea s'a întrupat și nu mai are decât să urmeze o linie ascendentă demult trasată; aici formele de expresie ale spiritului latin sânt încă în plină devenire, cu nebanuite posibilități de dezvoltare. Noi deabia începem să construim pentru eternitate. Elanul forței noastre creatoare e într'o încrezătoare adolescență.

...Intunerecul, la fereastra compartimentului, persistă enigmatic. Trenul, în aceeași grăbire susținută, dudue metalic trecând peste întunecatul Tibru. În curând apare, la dreapta, alături de linia ferată, panglica cenușie a unei șosele. Poate să fie chiar vechea via Salaria? Apoi tot mai dese lumini țâșnesc în bezna nopții, ca niște flăcări mici din pământul nevăzut, parc'ar fi respirațiile tainice ale spiritului care a pornit de-aici să fecundeze lumea. Apoi deodată, ca o explicație neașteptată, se ivește în fața geamului o mare de lumină vie: Roma...

UMBRELE NOPTILOR ROMANE

PA ✓

Camera mea, la un etaj înalt, are fereastra spre o piață cu clădiri simple printre și peste care, în umbra nopții, se profilează siluete vagi de turnuri și cupole... Prima noapte romană în fereastra deschisă am petrecut-o sub farmecul unei emoții tainice. În vreme ce ochii scrutau întunecul, în suflet îmi cânta mereu un singur cuvânt, cotropitor de magic: Roma...

Jos se svârcoleau sgomote de oraș mare: clopote de tramvaie, țipete de claxon, vâjâit de motoare automobile, pași grăbiți pe trottoare. Toate însă estompate într'un murmur straniu ce părea că pornește din alte lumi. Puncte de lumină schițau conturul pieței și gura celor câteva străzi. O fântână se bănuia în mijloc. Dar peste viața orașului modern, peste luminile lui de veghe, într'o ceață alburie, pluteau, fâl-fâiau, se alungau umbrele unor vieți demult dispărute și totuș veșnic prezente. Zei, oameni, monumente răsăreau, în negura fermecată, fiecare cu imaginea mai clară ca

oricând, strălucind într'o existență nouă, eternă. Istoria lumii întregi, în capitole de un relief uluitor, se desfășoară înaintea ochilor aprinși. Toată civilizația umană, un imens tablou în culori vii, se înfățișează ca într'un muzeu aranjat de forțe divine.

Și am mereu impresia mângâietoare că, după un drum nespus de lung, m'am întors acasă, că bucuria întoarcerii mi-a șters toate ostenele și că amintirile cele mai vechi, ale începutului de viață, ca niște flori aromitoare, se ridică din toate părțile, îmi lămuresc lucruri neînțelese niciodată, îmi înprospătează momente uitate și părăsite demult.

Și azi, reamintindu-mi prima noapte romană, sufletul meu retrăiește emoțiile de atunci. Nicăiri în lume nu te pot vrăji atât de profund amintirile și închipuirea. Au fost alte orașe, poate mai strălucite, poate mai bogate, poate mai mari; au dispărut de pe fața pământului și omenirea a mers înainte, uitându-le. Roma însă, de când a apărut în conștiința istoriei, a rămas, în ciuda tuturor vicisitudinilor soartei, capitala lumii. Numele acesta s'a gravat pentru totdeauna în sufletul omenirii. Orașul Etern. De trei mii de ani e centrul civilizației. Incercați a elimina Roma din istoria umanității — isto-

ria încetează a mai exista. Fără Roma nu mai poate fi cultură, nici știință, nici religie. Când strălucește Roma sânt epocile de glorie ale civilizației și istoriei. Eclipsele Orașului Etern înseamnă eclipsele omenirii. Strămutarea capitalei imperiului roman la Bizanț, când Roma devine oficial un oraș de provincie, aduce întunericul evului mediu. Chiar atunci, puținele raze de lumină ce dau speranțe sufletului mohorât tot dela Roma pornesc, Roma papală. Roma — izvorul veșnic viu al energiei organizate.

În timp ce umbrele mari se vâltorau peste metropola adormită ca niște uriașe aripi ocrotitoare, în timp ce însăși realitatea Romei ochii mei mai mult o ghiceau decât o vedeau în acea primă noapte de adorație, o întrebare se năștea și mi se încheaga în suflet: oare nu tot din Roma va trebui să pornească și lumina și organizarea de care are nevoie lumea noastră zdruncinată din făgașul ei și rămasă fără cârmă? Și uneori mi se părea că, drept răspuns, întunecul nopții, frământându-se neconținut, se contura sub formele unei uriașe cămăși negre ce îmbracă întreg cuprinsul. Inchideam ochii și vedenia se risipea într'un haos, în haosul ce-l aduceam de-acasă. Citisem a-

tâtea orori despre Italia fascistă și atâtea minuni că icoana ei n'avea nici o precizie în inima mea. De multe ori însă îmi zisesem: colțul de pământ unde au apărut oamenii care au știut să cucerească lumea și să-i îndrumeze mersul pentru atâtea veacuri, poate rămâne steril de-acuma în eternitate? Dar pământul într'adevăr bun rodește mereu, numai să fie îngrijit bine și să i se lase răgaz să se odihnească din când în când, să-și refacă puterile! Poporul roman, după ce și-a împlinit menirea, a îmbătrânit, a degenerat, s'a sfărâmat. Peste sângele acesta istovit a venit, fără totuș a-l putea copleși, altoiul barbar, tânăr, sălbatec, plin de vigoare și de vitalitate. Din împreunarea aceasta, între bătrânețe și tinerețe, n'au putut rezulta decât progenituri șubrede. Italia, ca stat, a trebuit să aibă o viață vegetativă. Alte neamuri, cu preponderența sângelui tânăr, au luat conducerea, au strălucit, au îmbătrânit. Pământul italian a avut un răgaz mai mult decât milenar să-și regenereze puterile creatoare. Oare poporul italian altoitu-s'a cu destul sânge nou spre a putea renaște la o nouă viață, spre a putea întemeia un nou imperiu, spre a putea relua conducerea lumii?

Impreună cu întrebările îmi reapărea fi-

gura de energie a omului cu cămașa neagră.
Tineretea aceea calmă, sigură de sine cuprindea parcă toate speranțele și promitea toate posibilitățile.

GIOVINEZZA, GIOVINEZZA!

Cea dintâi plimbare în Roma trebuie să fie fără țintă. Orice sistematizare te-ar face să vezi numai lucruri cunoscute de-acasă și te-ar împiedeca să descoperi tu însuți ceva. Eliminând surprizele, te lipsești de cel mai abondent izvor de admirație. Și doar aici fiecă pas îți oferă prilejuri de descoperiri, căci fiecă colțișor de pământ, fiecă piatră, fiecă fir de nisip e îmbibat de un trecut glorios, e un petec de istorie, o perpetuare conștientă în prezent a timpurilor, spre deosebire de alte locuri unde trecutul, un morman de taine indescifribile, te lasă să treci nepăsător. Roma e evanghelia a cărei citire îți dăruiește mereu bucurii noi.

Pe Via del Tritone ajung la Corso, în fața Palatului Chigi unde se află ministerul de externe, dar mai cu seamă unde lucrează Mussolini. Insoțitorul roman îmi șoptește aici tainic:

— Uite, vezi hotelul cela mic, la dreapta?... Fereastra deschisă, la etajul al doi-

lea?... Acolo au fost arestați conspiratorii care au vrut să suprimă pe Duce de-
năzi! Din fereastra deschisă aveau să tragă
cu arma militară asupra lui în clipa când
să iasă pe poarta palatului... Cincizeci de
metri! Il omorau cu siguranță dacă n'ar
fi fost împiedicați la timp!

Mergem pe trotuarul stâng. Ici și colo,
pe stâlpii lanternelor, tăblițe cu inscripția
Pietoni a sinistra. Pe-alocuri câte un mi-
lițian tânăr, în uniformă, cu shako în cap,
controlează circulația, discret, parcă s'ar
afla întâmplător acolo: pietonii să țină
stânga.

Piazza Colonna. La mijloc, coloana lui
Marc-Aureliu, încinsă cu reliefurile războae-
lor cu Parții, firește cu Sf. Petru în vârf.
Traversăm și îndată sântem în Piazza
Monte Citorio cu parlamentul. A, parla-
mentul care-și trăește aici ultimele zile!
Cotim prin câteva stradele strâmte și ne
pomenim brusc în Piazza Rotonda, cu fân-
tâna miraculoasă, în care dacă arunci o mo-
netă de argint te mai întorci la Roma, și
mai ales cu Panteonul.

Se spune că Monte Citorio, înălțimea pe
care se află piața cu obeliscul și cu parla-
mentul, s'ar fi ridicat toată numai din dă-
râmăturile clădirilor antice. În schimb Pan-

teonul, singurul edificiu cu zidurile și bolta rămase intacte din vremea strălucirii romane, parcă s'a scufundat în pământ. Odiñoară trebuia să urci cinci trepte la intrarea porticului; acum cobori puțin intrând. De jur împrejur solul s'a ridicat, desigur tot din dărâmături antice. Timpul nivelează tot și, încetul cu încetul, acopere trecutul. Din strădaniile omului, din operele lui rămân numai amintirile care plutesc în văzduh ca energii veșnic fecunde pentru urmași.

Pe lângă Universitate sosim în magnifica Piazza Navona, cu cele trei fântâni minunate, — două construite, zice-se, de Bernini care a împodobit Roma cu atâtea frumuseți monumentale. Aici a fost circul cel mare al lui Domițian, de două ori mai larg ca piața actuală.

Înainte. Tăiem Corso Vittorio Emanuele și dăm în Piazza Campo de' Fiori. Unde a fost ars pe rug, ca eretic, Giordano Bruno acum trei secole și un sfert, acum e piață de legume! Printr'o stradă dreaptă trecem la Vicolo di Grotta Pinta a cărei curbă înseamnă linia teatrului lui Pompei. Colțul acesta însă e mai sfânt pentru că aici, în față, era Porticul lui Pompei unde a fost asasinat Iuliu Cesar.

Încă câțiva pași și iată Piazza Benedetto Cairoli cu Palazzo Santa Croce, reședința legației române. Pe Arenula di Tor Argentino animația e vie. Tramvaiiele aleargă încărcate; vatmanii tineri, încasatorii tineri. Sergenții de stradă, curați, sprinteni, toți tineri. Pe trottoare oamenii sânt grăbiți, vorbesc puțin, au pe față un îndemn, parcă toți ar merge spre aceeași țintă.

Fiindcă mai am timp până să sosească colegii mei, pornesc singur prin Via dei Caldarari să văd în fugă Palazzo Cenci, ridicat pe ruinele teatrului antic Balbus și faimos atât prin povestea Beatricei Cenci cât și prin așezarea lui la marginea vechiului Ghetto. La o bină, în apropiere, lucrează de zor niște zidari, cântând în ritmul muncii:

— *Giovinezza, giovinezza...*

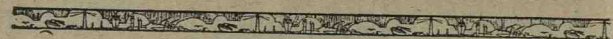
Imnul fascismului. Adică marșul fascismului. Toate imnurile țâșnite din adevărate avânturi populare sânt în *tempo di marcia*, indicând negreșit pașii tumultoși spre victorie. Prețuit estetic, cântecul fascismului n'o fi având calități, nici ca text și nici ca melodie, mai ales ținând seama că e vorba de un popor atât de artist ca italienii. Totuș, mai presus de orice valoare estetică, marșul acesta naiv are o putere de fascinație care cucerește chiar pe un străin. Ex-

primă parcă tinerețe și biruință, — biruința tinereței.

Deaceea nici nu se putea ceva mai potrivit pentru a exterioriza sentimentul Italiei de azi ca acest marș tineresc. În semnul tinereței trăește acuma toată Italia și în semnul ei pornește din nou în vârtoarea lumii. Fascismul a pus pretutindeni în frunte tinerețea, în toate posturile de luptă, de muncă și de onoare. Și pretutindeni se simte și se vede entuziasmul optimist al tinereței. Elanul ei s'a comunicat întregului popor, încât chiar și bătrânii au o ținută mai dâră ca aiurea. Fiorii tinereței clocotesc în atmosferă, fiorii vieții noi.

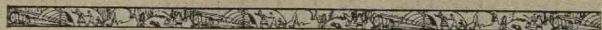
Intorcându-mă spre Piazza Benedetto Cairoli, mergeam în urma unui bătrân elastic care, cu bastonul între degete, susura discret cântecul fascist. Niște copii, pe o bancă, la umbra unui copac bătrân, privindu-se unii pe alții, cântau cât îi ținea gura: „*Giovinezza, giovinezza...*“ Dintr'o fereastră deschisă o voce de fată, acompaniată energic de un pian cam dezacordat, cânta cu mult suflet marșul tinereței... Gândindu-mă că adevăratul imn național e numai cel care e cântat de toată lumea, ca o plinătate reală a sufletului în toate împrejurările, începui să fredonez și eu, în neștire: „*Giovinezza, giovinezza...*“

La colțul străzii, înainte de-a coti, domnul
cu baston întoarse capul spre mine și, cu
însuflețire pe fața-i brăzdată de ani și cu
ochii în sus, îmi zise oftând:

— *Ah, signore, la giovinezza!*

TĂINELE DIPLOMAȚIEI ROMÂNE

Și legația noastră din Roma are un servitor bătrân. Se pare că prin servitorii vechi se marchează continuitatea eforturilor diplomatice. Dar aici, deși ministrul e de asemenea bătrân, servitorul a rămas cu obișnuitele atribuții domestice: deschiderea ușilor, ducerea cărților de vizită, citirea ziarelor și meditația, mama tuturor înțelepciunilor.

De multe ori, văzând știri cu totul abracadabrante asupra României, prin ziarele străine, m'am întrebat nedumerit, desigur ca toată lumea, cu ce se vor fi îndeletnicind oare diplomații români din marile Capitale dacă nici prietenii țării noastre — de ceilalți ar fi zadarnic să pomenim — n'au ajuns să ne cunoască măcar într'atâta ca să nu creadă despre noi toate neghiobiile? Fiindcă, în afară de republicile sud-americe, asupra nici unei alte țări nu se colportează în lume informații mai năzdrăvane ca asupra României. Nu mă gândesc numai la știrile dușmănoase sau de vădită reacredință, por-

nite din oficine cunoscute, pe care le des-
minte însuș bunul simț al omului de pe
stradă; acestea sânt oarecum firești și îm-
potriva lor sânt suficiente mijloacele nor-
male de apărare. E vorba însă de enormi-
tățile jicnitoare ce crează în jurul nostru o
atmosferă de desconsiderare și uneori chiar
de dispreț care vatămă mai mult prestigiul
țării decât toate minciunile politice.

Negreșit, popoarele sânt ca și indivizii
— nimeni nu se ocupă de ele câtă vreme
nu fac umbră altora. De când România
mică a devenit mare, de când astfel e în
calea multora și de când a zădărnicit di-
verse poște și planuri, e fatal să fie ținta
tuturor injuriilor. Intotdeauna hulirea celor
puternici a fost răzbunarea celor neputin-
cioși. Totuș sânt lucruri, și încă dintre cele
mai primejdioase, care nu s'ar putea măcar
șopti, dacă țara și neamul nostru ar fi cât
de cât cunoscute în ceea ce avem într'adevăr
bun și valoros.

Poate că e la mijloc și o greșeală inițială
în privința concepției propagandei româ-
nești în general. Propaganda noastră, când
nu se referă la fapte sau date politice, se
mărginește la cele materiale. De zeci de
ani ne silim să convingem lumea că avem
petrol și cereale și păduri și alte bogății na-

turale. Ca și când ar mai fi nevoie să le spunem noi străinilor ce avem; ca și când cei interesați n'ar ști mai bine ca noi toate astea! Dar asemenea „calități“ se găsesc în mai toate coloniile! Valoarea unei țări se măsoară după elementul omenesc, și deci sufletesc, nu după numărul sondelor petrolifere în funcțiune, fiindcă atunci Venezuela ar fi mai respectată decât Norvegia. Un artist, un om de știință, un scriitor reprezintă mai mult pentru valorificarea țării sale în lume ca oricâte vagoane de „bogății“. O operă de artă, o lucrare de știință contribuie la cunoașterea țării mai temeinic decât orice știri de presă. Deaceia un Titulescu, un Enescu sau un Iorga, numai prin cuprinsul sufletesc al personalității lor, înseamnă pentru România cea mai prețioasă propagandă.

Mai există un mijloc de luminare a străinilor asupra valorii unui popor: contactul personal. Impresia bună pe care o lasă un român se răsfârge negreșit asupra țării. Omul e dispus să-și generalizeze părerile. Ungurii mai cu seamă au știut totdeauna să tragă mari foloase de pe urma acestui fel de propagandă. Din nenorocire noi tocmai în privința aceasta sântem într'o inferioritate dureroasă. Românul pare a nu fi în stare să-și lase acasă certurile, bârfelile, ru-

fele murdare. Își închipuie că se înalță pe sine când ocărește pe alt român, când își micșorează prietenii, când își disprețuiește semenii. Am fost martor odată când un personagiu într'adevăr reprezentativ, în răstimp de o oră, conversând cu un ministru străin, n'a făcut decât să batjocorească pe toți șefii politici români, pe toți profesorii noștri de seamă, pe scriitori, pe artiști, în sfârșit tot ce e românesc. Vorbea și râdea și iar vorbea și era sigur că ministrul petrece. Și nu observa surâsul jenat cu care era ascultat...

Fiindcă nu se poate cere oricărui călător întâmplător cuviința de a-și servi țara prin civilizația-i personală, lucrul s'ar impune obligatoriu celor ce sânt plătiți pentru a o reprezenta în străinătate. În categoria aceasta se află, cred, în primul rând marea legiune de diplomați români răspândiți prin toate țările. Dacă fiecare dintre aceștia și-ar fi împlinit datoria aceasta elementară măcar dela războiu încoace, am putea avea astăzi o reputație mai puțin îndoelnică. Ori care diplomat are prilejul să cunoască cel puțin o sută de persoane străine în răstimpul acreditării sale pe lângă vre-o legăție. Gândiți-vă câte sute de diplomați de ai noștri se perindă prin străinătate și deci

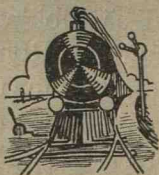
câte mii de străini de mâna întâi ar putea să fie favorabil edificați asupra țării românești!

Iată de ce se poate repeta întrebarea: ce face armata de consilieri, secretari, atașați, cancelari, miniștri și cum se vor mai fi numind reprezentanții foarte diverși ai statului român în străinătate? Cu ce se ocupă acești domni simpatici? Organizează numai intrigile cu cei dela centru? Iau oare numai lecții de dansuri moderne sau se perfecționează în bridge și mah-jong? Umblă poate să se însoare cu vre-o străină bogată și nobilă? Sau se mulțumesc să mânjească hârtii cu multe rapoarte stereotipice și la date fixe?... In orice caz astfel de „diplomație“ nu aduce nici un folos țării. Nici participările la diferitele banchete, ceaiuri, serate și alte asemenea evenimente din lumea care obișnuiește să poftască și diplomați nu cred să aibă vre-un efect salutar pentru renumele României. Nivelul spiritual al acestor reuniuni nu e prea înalt, dar e totuș un nivel la care spiritualitatea marei majorități a diplomaților noștri nu se ridică. Și, pentrucă am avut ocazia să cunosc un număr oarecare de viitori Bismarci români, nu mă pot desbăra de bănuiala că bună parte din atmosfera proastă ce

o întâmpinăm în străinătate se datorește tocmai activității mondene a diplomaților noștri. Imi zic mereu că străinul cultivat care se întâmplă să stea de vorbă cu un astfel de român nu se poate să nu constate vidul sufletesc ce-l are în față, un vid atât de cumplit că omului nu-i rămâne decât neîncredere și nedumerire față de o țară producătoare de asemenea reprezentanți.

Pretutindeni diplomația și-a înnoit cadrele și metodele, după războiu. Poate că și la noi a sosit vremea să se adopte un ritm nou. Mai ales că noi avem mai mare nevoie de înnoire serioasă, noi, care sântem înconjurați numai de dușmani...

— Domnilor, mâine după amiazi, ora cinci foarte precis, recepție la primarul Romei, în Capitoliu, Palazzo dei Conservatori. Vestitorul e un tânăr și simpatic autor francez. Deaceea nu știe că Roma nu mai este administrată de *primar*, ci de un *governatore*.

Mai mult însă decât recepția, ne emoționează Capitoliul, colina care a dictat destinele omenirii un mileniu și mai bine..

Spre Capitoliu trebuie să treci prin Piazza Venezia unde te oprești instinctiv să-ți bucuri ochii cu priveliștea ce-o oferă Palazzo Venezia. Mai cu seamă că de-aici ai o vedere și asupra Monumentului Național pe care *Terza Roma* l-a inaugurat numai cu câțiva ani înainte de marele războiu. Precedat de Foro Italico, monumentul regelui Victor Emmanuel II impresionează prin dimensiunile excesive. În Roma plină de minuni de artă, geniul italian ar fi putut desigur simboliza mai estetic unitatea națională. Fără să vrei, îți amintești faimoasa Sieges-Allee din Berlin.

Din Piazza d'Aracoeli, apropiindu-te, îți apare în față spinarea de deal, lungă de vre-o cinci sute și înaltă de vre-o cincizeci de metri: Capitoliul. Atâta este, într'adevăr, cel mai celebru „munte“ de pe globul nostru pământesc. Ai totuș o strângere de inimă silindu-te să-l cuprinzi cu privirea. În minte începe să ți se depene vertiginos un film de istorie universală; și pe măsură ce astfel amintirea reînviază fapte și întâmplări moarte de mii de ani, proporțiile realității cresc neîncetat până ce colina devine aievea munte.

Am venit înadins mai de vreme, să pot vedea mai pe îndelete Capitoliul. Oricât mă ispitește scara monumentală ce suie direct spre *Piazza del Campidoglio*, pornesc mai întâiu pe scara modestă din stânga, despre care se spune c'ar fi din secolul XIV, spre biserica *Santa Maria in Aracoeli*. E colțul cel mai înalt al Capitoliului. Aici a fost, în timpurile când Capitoliul stăpânea pământul, cetatea sau mai exact citadela romană, aici deasemenea templul Junonei Moneta, aici își făceau proorocirile temute augurii, aici poate Romulus și Remus au văzut stolurile de vulturi... Acuma, în spatele Monumentului Național, pe ruinele străvechiului templu roman, e biserica Aracoeli, cu un

mozaic din secolul XIII, cu multe coloane antice și mai ales cu Cappella Santa în al cărei altar s'ar afla unul mai vechiu și anume al chiar împăratului August. Dealtminteri însuși numele actual al bisericii, dobândit în evul mediu, e tot în legătură cu primul împărat al romanilor, care în acest loc ar fi primit vestea despre nașterea lui Isus. Creștinismul imperialist își căuta origini și relații imperiale, anexându-și tot ce socotea mai bun din imperialismul roman.

Ne întoarcem, cu ghidul meu răbdător, un profesor român care cunoaște Roma mai bine ca toți ciceronii împreună și care ține negreșit să-mi arate în câteva zile tot ce a studiat el în câțiva ani, ne întoarcem în Piazza d'Aracoeli ca să urcăm acuma pe scara cea mare. În grădina din stânga îmi arată cuștile cu simbolele cetății eterne: o lupoaică și doi vulturi. Când ajungem sus, nu se poate stăpâni să nu exclame triumfător:

— Iată minunea Renașterii!

Adică Piața Capitoliului cu *Palazzo del Senatore* în fund, cu *Museo Capitolino* în stânga și cu *Palazzo dei Conservatori* în dreapta.

— Toate astea le-a creat inspirația lui Michel-Angelo! adaogă cu o strălucire mare pe față, scoțând pălăria.

Piața e animată. Lume variată forfotește. Străinii se recunosc după privirile încremenite de admirație. Un grup ocolește cu atenție statuia echestră a lui Marc-Aureliu care marchează mijlocul pieței. Nelipsitul lor cicerone vorbește, vorbește, grav, hodorogit, ca o mașină de furnisat veșnic aceleași explicații convenționale.

— In Palatul Senatorului sânt biurourile guvernatorului — îmi spune profesorul meu. Cel mult campanila ne-ar interesa; oferă o vedere a Romei cum numai de pe Janicul poți avea. Dar trebuie să profităm de timp. Măcar să trecem prin Muzeul Capitolin!

Intrăm. Nu mă lasă să mă opresc până în Sala Gladiatorului, la etaj, în fața galului muribund. Apoi mă târăște în Sala Filozofilor, cea cu busturile oamenilor celebri. Apoi în Sala Impăraților, cea cu busturile împăraților romani. In cabina Venerei Capitoline îmi dă lămuriri mai ample; e doar vorba de Praxiteles. Și însfârșit, cu aceeași abundență, îmi detaliază baso-relieful cu distrugerea Troiei.. Toată vizita a durat o jumătate de oră. Desigur un record.

Mai avem însă o jumătate de oră până la recepție. In dosul Palatului Senatorului e Forul Roman. Nu s'ar putea să-mi arunc măcar o privire?... Insoțitorul meu e mul-

țumit, parcă i-aș fi ghicit gândurile. Traversăm piața și, printre Palatul Conservatorilor și cel al Senatorului, coborâm pe Via di Campidoglio. Fiindcă l-am ațâțat, profesorul îmi servește mai îmbelșugate explicații:

— Stradela asta, pe care coborâm acum urmează aproape exact linia anticului Clivus Capitolinus, prelungirea anticei Sacra Via și unica legătură directă între Forul Roman și Capitoliu. Dealtfel până spre sfârșitul evului mediu Capitoliul a fost inaccesibil dinspre actuala Piazza d'Aracoeli... Dar iată Forul Roman!

După o cotitură se deschide brusc o vale adâncă de ruine dezolante. Niciodată n'am avut parcă o decepție mai dureroasă ca la prima vedere a Forului Roman. Il văzusem de atâtea ori în numeroase ilustrații și totuș, văzându-l acum în realitate, mi se părea că deabia îi descoper nesfârșita tristețe. Câteva colonade în picioare, frânturi de piatră ici-colo, departe, cât vezi cu ochii... Atâta a rămas din strălucirea Romei!

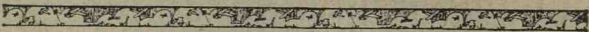
În urechi îmi zumzuesc explicațiile entuziaste care vor să vază într'un bolovan un palat somptuos de-acum două mii de ani, sau într'o coloană prăbușită un templu. În inima mea însă se sbate zădărnicia zădărniciilor. Sânt fericit când ghidul meu își

întrerupe speriat povestea, luându-și seama că întârziem dela recepție.

În Palazzo dei Conservatori invitații sânt călăuziți de aprozi gravi la etajul întâi unde, în *Sala dei Capitani*, îi întâmpină guvernatorul Romei. Când sosim noi, toată lumea trece alături, în sala cea mare anume pentru recepții solemne, numită Sala Orațiilor și Curițiilor. Ascultăm două discursuri pline de amabilitățile de rigoare. Intre timp fotografii operează cu asiduitate. Și însfârșit guvernatorul, o figură fină cu profil de medalie antică, ne poștește să vizităm în corpore Muzeul Palatului Conservatorilor și Noul Muzeu înființat de curând. Directorul muzeelor, un specialist reputat, s'a însărcinat să facă oficiul de cicerone.

Pornim, cum se obișnuște în asemenea cazuri, într'o goană veselă prin numeroasele și bogatele săli și sălițe. Din când în când directorul se oprește și explică. Singur guvernatorul ascultă cu toată atenția cuvenită gazdei. De câte ori va fi ascultat amabilul cap al Romei aceleași explicații savante?... Ce poți reține pe urma unei astfel de „vizite“? Nici măcar cât un american grăbit să sublinieze cu roșu în Baedeker: *văzut.*

Alegi prin cele șapte săli și auzi că într'una se află niște rămășițe de artă din grădinile lui Mecena. Treci prin *Passaggio del Muro* și afli că zidul din stânga, blocuri de piatră, a făcut parte din Templul lui Jupiter Capitolinus. Intr'o sală un domn străin îți atrage atenția asupra baso-reliefului ce reprezintă pe Marcus Curtius cum se aruncă în prăpastie. În altă sală ți se arată, la mijloc, o parte din terasa aceluiaș templu al lui Jupiter, precum în grădinița palatului, pe un zid, ți se înfățișează planul Romei din secolul III, *Forma urbis*. Nu-ți dai seama cum ai ajuns în *Sala della Lupa* unde se află faimoasa lupoaică etruscă și fragmente din fastele consulare la ale căror descifrare au muncit atâția erudiți arheologi..

Când ajungem pe terasă, deabia atunci înțeleg pricina principală care a îndemnat pe distinșii vizitatori să se grăbească. Pe terasa, cu o priveliște încântătoare asupra orașului etern, ne așteaptă adevărata recepție, sub forma unei gustări. Printre boschete sânt întinse mese înflorite. Podoba cea mai simpatică a fiecărui tacâm e însă un steguleț tricolor italian. Nu mai sânt discursuri. O orchestră ascunsă cântă cu lungi pauze mult apreciate.. Incepe să amurgească. Sgomotele se estompează me-

reu, ca și luminile. Răzimat cu coatele pe parapet alături de savantul meu însoțitor, ascultăm respirația ostenită a metropolei ce se întinde ca o hartă în relief cât cuprinдем cu ochii.

— Acum două mii cinci sute de ani s'a înălțat pe acest loc templul lui Jupiter — murmură profesorul pe gânduri. L'a clădit ultimul rege al Romei și l'a inaugurat republica în primul ei an de stăpânire. O mie de ani a domnit zeul zeilor, a primit jertfe și triumfuri. Și pe urmă a murit. Dacă n'ar fi muzeele, i-ar fi murit și amintirea...

Pe terasă, în Capitoliu, invitații conversează, se bucură, petrec. O melodie se filtrează ca o umbră. Poate că așa a fost și acum două mii de ani și așa va fi și peste alte două mii de ani. Numai invitații sânt mereu alții.

MA

Roma noastră, a românilor, e Roma antică. Amintirea ei ne-a redat, târziu, mândria națională. „Noi sântem urmașii Romei“... Ne ducem la Roma ca acasă, la casa părintească. Parcă dela Traian până azi nimic nu s'ar fi schimbat. Deaceea poate decepția puternică în fața Forului Roman. Știm că Forul Roman nu mai este decât o colecție de vestigii arheologice și totuș sufletul nostru așteaptă altceva...

A doua zi profesorul meu m'a luat să-mi arate Roma veche. Am coborât împreună în Forul Roman, pe lângă templul Faustinei, la reședința regelui Numa Pompiliu și mai târziu a marilor pontifi, la Regia, lăcașul unde se păstrau lăncile sacre ale zeului Marte. De-ací voia ciceronele meu să pornim întru explorarea câmpului de ruine.

— Iată Regia! îmi zise dânsul solemn.

Nu văzui însă decât urmele unor subzidiri. Ascultai un răstimp explicațiile, apoi plecarăm pe Sacra Via spre Capitoliu.

— Iată Templul lui Cezar, ridicat de Au-

gust pe locul unde Marc-Antoniul a ținut faimoasa cuvântare funebră! Alături se vede soclul arcului de triumf al lui August!

Numai urme, firește. Din Basilica Aemilia a rămas în picioare o coloană. O groapă triumphiulară însemnează prăpastia în care s'a aruncat Curtius ca să astâmpere mânia zeilor. Anagliffele lui Traian, cu niște basoreliefuli frumoase, sânt așezate deosebit, mult înapoia tribunei din care au făcut parte.

Bucuria cea mare a însoțitorului meu s'a manifestat mai ales la mormântul lui Romulus. În cuvinte înaripate a căutat să-mi lămurească importanța covârșitoare a monumentelor ce se află adăpostite sub un coșer de tinichea. Paznicul, contra unui modest bacșiș, a aprins o lumână, să vedem mai bine stela pătrată cu inscripția străveche latină pe care n'au deslușit-o nici romanii, încât până azi nu se știe dacă mai întâiu e vorba de mormânt și apoi dacă mormântul ar fi al lui Romulus sau numai al tatălui său adoptiv, adică al păstorului Faustulus...

Arcul de triumf al lui Septimiu Sever e întreg, pe când Umbilicus Urbis Romae, centrul închipuit al orașului de odinioară și deci al lumii e o grămăjoară de cărămizi conice.

Am ajuns subt Capitoliu. Actualul Palazzo del Senatore se înalță pe anticul Tabularium de care se răzimbau Templul Concordiei, Templul lui Vespasian, Porticul Zeilor, toate trei marcate prin câteva coloane. Sacra Via se prelungea aici în Vicus Capitolinus care înconjura Porticul Zeilor urcând pe Capitoliu. Din templul lui Saturn au rămas opt coloane; lângă ele se zărește o frântură de coloană de marmoră — rămășița milearului de aur care indica toate drumurile ce porneau din Roma.

Ne întoarcem înapoi pe Sacra Via, pe lângă biserica S. Maria Antiqua, spre Palatinul cu palatele împăraților.

Unde a fost palatul lui Tiberiu sânt grădinile Farnesiane. Înainte de-a coborî în Casa Liviei, trecem să vedem urmele colibeii lui Romulus, unde ghidul meu simpatic iarăș găsește prilej de desbateri grave asupra Romei primitive care aici, pe colina Palatină, și-ar fi avut obârșia.

Casa Liviei și în deosebi cele trei camere care dau în curtea pătrată te despăgubesc pentru dezolarea ce ți-au aglomerat-o în suflet toate ruinele catalogate. Aici și-a trăit ultimii ani soția lui August și mama lui Tiberiu. Furia constructivă a împăraților următori n'a cutezat să se atingă de locuința

modestă a celei dintâi și mai demne împărătese. Picturile murale s'au păstrat admirabil și oferă o imagine bună despre arta decorativă dela începuturile imperiului.

Plimbarea continuă: Palatul împăratului August, Stadionul, Pedagogiul.. Săpături harnice încearcă să reconstituie așezarea mărețelor construcții.

Revenim apoi, pe acelaș drum, în Forul Roman. Ne oprim o clipă la templul Vestei, altă clipă prin palatul vestalelor. Eșim iar pe Sacra Via, în fața templului circular ridicat de Maxențiu fiului său Romulus. Alături e basilica clădită de acelaș Maxențiu și terminată de Constantin; *bolta care a mai rămas mărturisește știința arhitecților romani..*

Am ajuns la marginea Forului Roman, pe Velia dintre Palatin și Eschilin. Aici e arcul de triumf al lui Titu, ridicat în amintirea înfrângerii evreilor. În câteva minute coborâm în piața Coliseului. La dreapta străjuește, intact parcă n'ar fi avut de înfruntat șasesprezece secole, arcul de triumf al lui Constantin. A fost înălțat după bătălia dela Saxa Rubra, în apropierea Romei, pe urma căreia Maxențiu, învins, s'a înecat în Tibru, lângă podul Milvius din care există și azi câteva arcade. În cursul

acestei bătălii ar fi văzut Constantin pe cer
crucea cu inițialele I. H. S. care l-au făcut
să se lepede de păgânism.

Coliseul te spăimântă cu dimensiunile lui
uriașe. Îți trebuie un sfert de oră să-l încon-
juri pe îndelete. În mijlocul arenei însă o
cruce modestă, așezată anul trecut, vestește
liniștea și împăcarea acolo unde au curs
valuri de sânge pentru a satisface poftele
de spectacole tari ale mulțimilor degenerate.

Eram și mulțumit, și obosit de câte vă-
zusem. Zelosul meu ghid însă ținea neapărat
să-mi arate cel puțin toate Forurile sau ră-
mășișele lor. Ne-am dus în Via delle Mar-
morelle să vedem, într'o curte, niște resturi
de ziduri ce-au rămas din Forum Iulium.
Am mers să privim săpăturile ce se urmează
cu mare ardoare pentru a scoate la iveală
forul lui August. Descoperim în apropiere,
în colțul străzii Croce Bianca, două co-
loane corintiene care însemnează locul unde
a fost Forum Nervae. Sosim pe Via Ales-
sandrina la piața Forului Traian. Inafară de
coloana lui Traian, în părțile desmormân-
tate ale forului construit de Apollodor se
văd, la o adâncime de câțiva metri sub su-
prafața actuală a solului, vre-o patru rânduri
de coloane din basilica Ulpia...

Seara, la masă, neobositul meu profesor

regretă că n'am putut trece cel puțin prin Velabrum și Forum Boarium, unde de când a fost degajat complect templul, foarte bine păstrat, al Fortunei Virilis.

— Dar ce să vezi într'un răstimp atât de scurt! adaogă dânsul cu amărăciune. Roma antică nu se oferă călătorului grăbit. Trebuie să o descoperi bucată cu bucată, să o reconstitui cu sufletul tău ca pe urmă să-ți dăruiești toate bucuriile. Viața unui mileniu, a celui mai glorios, s'a păstrat totuș în fragmentele de ruine sacre, în ciuda mileniului următor care a făcut toate sforțările să distrugă până și urmele civilizației romane!

Plimbarea prin ruine îmi ștersese impresia inițială de dezolare. Parcă fiecare fragment ar fi început să vorbească. Ruinele sânt impregnate de viața de odinioară.

— Sânt atâtea lucruri de contemplat, dacă vrei să simți viața romană antică! Să nu uităm că aici, mai mult decât oriunde în lume, fiecă palmă de pământ e plămădită cu sânge omenesc și că, prin urmare, sânt glasuri în aer pe care trebuie să înveți a le înțelege. Roma antică însemnează cea mai formidabilă acumulare și declanșare de energie omenească. Energiile acelea au îngrășat pământul și pietrele, alcătuesc un rezervoriu pentru alte vremuri...

Elocința tovarășului meu voia să mă convingă că n'am pierdut vremea. Era inutilă. Venisem doar îndrăgostit de Roma veche, chiar prea îndrăgostit.

— Noul regim e cel dintâi care și-a dat seama de puterea trecutului pentru înălțarea viitorului. Deaceea se inspiră dela Roma antică, trecând peste particularismul provinciilor italiene care o mie de ani au sfâșiat peninsula. Fascismul a redat Italiei inima, Roma... Ai văzut în Forul lui August cum se lucrează? Regimul acesta nu se sfiește a se mândri cu trecutul roman. Numai pe un trecut mare se poate clădi un viitor strălucit..

— D-ta ești fascist?

— Trebuie să fii negreșit fascist ca să iubești Roma veche?

— Sau cel puțin român!

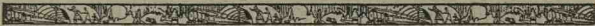

CELE ȘAPTE BISERICI

Pelerinii drept-credincioși, înainte de-a se înfățișa să primească binecuvântarea locuitorului pământesc al Mântuitorului, obișnuiesc a se închina în cele șapte biserici sfinte ale Romei, dintre care cinci sânt patriarhale având drept titular pe însuși urmașul Sfântului Petru.

Obiceiul perpetuiază simbolic cucernicia primitivă creștină, dar glorifică în acelaș timp, și poate chiar numai instinctiv, triumful bisericii asupra celei mai puternice organizații de stat. Dintre toate cauzele prăbușirii imperiului roman, cea mai evidentă apare azi creștinismul, care a ros, încetul cu încetul, toate rădăcinile puterii romane. Degenerarea a înlesnit opera de distrugere a dușmanilor dinafară, dar degenerarea a fost o urmare firească a dezagregării interne pricinuită de răspândirea creștinismului.

Toate marile principii generoase sânt în primul rând distrugătoare, nu pot clădi decât pe ruine. Iubirea aproapelui până la un

fel de egalitarism sufletesc, propovăduită de creștinism, a trebuit să nimicească o lume ca pe urmă să construiască alta.

Biruința o vestesc și astăzi peste optzeci de biserici în Roma. Deși astăzi biruitorul se află în plină și grea defensivă. Lumea construită de creștinism se svârcolește ca și lumea romană odinioară. Alte principii generoase îi zdruncină temeliiile din ce în ce mai impetuos. Creștinismul a înfrumusețat viața omului cu speranța nemuririi care a egalizat sufletește pe toți. Acuma speranța nu mai ajunge omenirei. Visuri noi se ridică la orizont anunțând o omenire nouă într'o lume nouă cu idealuri noi.

Invingătorul niciodată n'a cunoscut mila. Creștinismul n'a făcut excepție și s'a silit cât a putut să șteargă toate urmele lumii pe care o biruise. Intoleranța a venit împreună cu victoria și a durat până când au apărut semnele prăbușirii proprii.

Pe ruinele lumii vechi și-a înălțat bisericile întâi, iar mai târziu construcțiile noi. Afară de cele clădite în ultimele veacuri, toate bisericile creștine s'au făcut din rămașițe păgâne. Așa s'a păstrat, peste voia triumfătorului, gloria învinsului. Dacă s'ar încerca poate că s'ar izbuti a se reconstitui o istorie a Romei antice numai din frag-

mentele ce se găsesc zidite în trupul bisericilor creștine.

Cu tovarășul meu călăuzitor am pornit pe urmele pelerinilor catolici.

— Fiindcă e aproape, ne abatem să vedem întâi pe Moise de Michel Angelo!

Din via Cavour cotim și urcăm la basilica San Pietro in Vincoli. Nu face parte din cele șapte, deși a fost ridicată pela mijlocul secolului al V-lea.

Figura în marmoră a lui Moise alcătuește centrul monumentului funerar al papei Iuliu. E întruparea majestății omenesti, într'adevăr. Capo-d'opera lui Michel Angelo iese cu atât mai mult în evidență că monumentul însuși nu e tocmai strălucit. Călăuza mea îmi arată niște copii desbrăcați, răzimați de rampa din față și privind chipul lui Moise cu pletele lungi inelate.

— Se zice, cu dreptate, că poporul italian e artist... Cum să nu fie dacă are posibilitatea să-și facă educația, la fiecare pas, prin contactul direct cu marile opere de artă, respirând în general pretutindeni o atmosferă în care plutește permanent creația artistică cu un trecut de aproape trei milenii!.. Iacă aici — biserica creștină, adăpostind pe Michel Angelo, e susținută de douăzeci de coloane antice, uite-le! Și în fiecare colțișor

vei găsi grija de frumos a fiecărei generații... Creștinismul victorios a devenit un mare creator de artă și colecționar. Credința și arta pornesc din aceeași rădăcină a sufletului omenesc. Deaceea poate toate religiile, când s'au impus, caută să se exprime și prin opere de artă...

Înainte de-a eși mă oprește un moment în fața altarului principal în care ar fi păstrate lanțurile Sfântului Petru.

— Odată pe an lanțurile sfinte sânt arătate poporului — îmi zice profesorul. Ceeace vrea să spună, probabil, că e bine să ne aducem aminte de începuturile dureroase chiar când am ajuns la Vatican!

Credincioșii catolici se închinău odinioară câte o săptămână în fiecare biserică sfântă. Chiar azi, în epoca tuturor iuțelilor, trebuie să zăbovească cel puțin câte o zi în fiecare, pentru a putea dobândi, în ziua a șaptea, absoluția râvnită dela capul suprem al bisericii... Tovarășul meu a întocmit un itinerariu de o singură zi pentru toate șapte.

Mașina aleargă, clacsonând furios, parcă am fi o echipă de pompieri, pe lângă Coliseu, pe Via di San Gregorio, prin Piazza di Porta Capena, de unde pornea străbunica tuturor șoselelor, Via Appia, apoi pe Viale

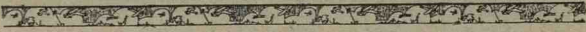
Aventino spre Porta San Paolo care odinioară a fost Porta Ostiensis.

— Stop! strigă ghidul meu. Trebuie să vedem și piramida lui Cestius!

E chiar lângă poartă, la dreapta — în acelaș loc, de o mie nouă sute cincizeci de ani, păstrând amintirea lui Caius Cestius, personagiu fără alte merite speciale decât că a fost membrul unui colegiu pontifical. Mormântul piramidal, bine conservat, deși îmbrăcat în marmoră, poartă în vârful înalt de vre-o patruzeci de metri, un parafulger.

De-aici în câteva minute ajungem la biserica patriarhală *San Paolo fuori le mura*, ridicată în secolul al IV-lea. Construcția monumentală ce se vede azi este însă modernă; un incendiu, acum un veac, a mistuit aproape în întregime vechile zidiri sfinte. Un brâu de medalioane în mozaic cuprinde portretele tuturor papilor...

Pe Via delle Sette Chiese trecem în goană până la regina drumurilor, Via Appia, cotim la dreapta și oprim îndată în fața *bisericii San Sebastiano* despre care legenda spune c'ar fi fost prima biserică apostolică, zidită pe locul unde s'au odihnit un răstimp, cel puțin cât au ținut persecuțiile sub Valerian, rămășițele pământești ale Sf. Petru și Paul.

Sântem în regiunea catacombelor și a mormintelor antice. După ce ni se arată piatra cu urma piciorului lui Isus, coborâm în catacombele luminate electric. Impresionantă este în deosebi sala cu inscripții și invocări către apostolii Petru și Paul, precum și cele trei odăi funerare.

Profitând că sântem pe via Appia, mergem până la Circul lui Maxențiu, pe stânga, anume pentru concursuri de cadrige, și apoi, puțin mai înainte și tot pe stânga, la mormântul rotund al Ceciliei Metella care în evul mediu a servit ca fortăreață baronilor romani.

Intorcându-ne spre oraș acuma, mai facem un popas mai lung la Catacombele Sf. Calist, mai mișcătoare locuri pentru sufletele creștinești decât toate bogatele biserici pline de monumente artistice. Altă scurtă oprire la bisericuța *Domine quo vadis*, unde se vede deasemenea o urmă a piciorului lui Hristos.

Pe poarta San Sebastiano, cu creneluri medievale, care a fost odinioară poarta Appiana, facem un ocol ca să trecem pe lângă vastele ruine ale Termelor lui Caracalla și pe urmă ajungem la *San Giovanni in Laterano*, mama și prima între biserici, fondată de Constantin cel Mare și dăruită papei Sil-

vestru I, cuprinzând craniile apostolilor Petru și Paul.

— Ca să poți spune că ai văzut ceva, aici s'ar cuveni să stai cel puțin o săptămână! mă avertizează prietenul meu cunoscător. Acuma facem o vizită numai de recunoașterea locurilor, ca dealtfel toate câte le facem. Să nu uităm că Lateranul a fost atâta vreme reședința papilor. Muzeul posedă cea mai strălucită statuie antică portretând pe Sofocle..

Renunțăm să urcăm în genunchi pe Scara Sfântă și trecem prin piața lungă la *Santa Croce in Gerusalemme*, deasemenea una din cele șapte biserici sfinte, care ne reține doar câteva clipe. Eșim dincolo de linia ferată, până la *San Lorenzo fuori le mura*, biserică patriarhală, întemeiată tot de Constantin cel Mare, dar restaurată recent. Ne amestecăm un răstimp într'un grup de pioși pelérini care ascultă explicațiile prelungi ale unui călugăr.

Șoferul ne aduce înapoi, gonind și trâmbițând, la cea mai mare dintre bisericile romane la *Santa Maria Maggiore*, clădită de papa Liberiu, în secolul al IV-lea, după indicațiile Sfintei Fecioare, și mărită pe urmă treptat până ce și-a dobândit înfățișarea actuală. Inafară de corpul apostolului

Matei, păstrat în altarul principal împreună cu alte relicve, basilica adăpostește și mormântul papei Sixt V, a cărui pasiune pentru construcții a înzestrat Roma cu atâtea monumente creștine.

— Și însfârșit Vaticanul! zice călăuza mea cu emoție.

Flancat de Castelul Sant' Angelo ca de o sentinelă medievală, Vaticanul te cheamă de pretutindeni cu ispită și cu muștrare. Cupola uriașă strălucește veșnic blând asemenea unui surâs îngăduitor.

Trecând pe podul Sant' Angelo, vechiul Pons Aelius, împodobit cu statuetele impozante de îngeri, și până să ajungem în Piazza Rusticucci, unde concediem pe șoferul gălăgios, tovarășul meu îmi servește explicațiile de rigoare cu adaosul că nici un an întreg n'ar fi suficient pentru a îmbrățișa toate comorile adunate de prinții creștinismului.

Apoi, drept reculegere, până ce coboară întunerecul, ne pierdem în basilica fără pereche a Sfântului Petru. Acolo unde locțiitorul lui Isus a suferit moartea de martir, geniul celor mai mari artiști creatori a înălțat lăcaș într'adevăr vrednic de Dumnezeu celor văzute și nevăzute.

În atmosfera de adorație și resemnare

simți instinctiv că bate inima omenirii, că numai de-aici pot porni îndemnuri de împăcare și liniște care să fie înțelese adânc de întreaga omenire. Fiindcă numai aici poate să coboare totdeauna Duhul Sfânt din nemărginirea dumnezeirii..

ROMA CARE PETRECE

Roma nu pare să fi fost nici înainte orașul petrecerilor. Chiar carnavalurile romane de odinioară n'au avut amploarea de sburdălnicie și exuberanță din alte orașe. Noblețea impune obligații, nu numai oamenilor, ci și cetăților. Subt ochiul Vaticanului și în umbra Forului Roman cum ar putea Roma să tolereze etalarea desmățului care ar tulbura demnitatea cuvenită Cetății Eterne?

Viața totuș nu e nici tristă, nici somnolentă în Roma. Temperamentul fierbinte al oamenilor împrumută orașului o înfățișare de febrilitate, de vioiciune, de intensitate. După încordarea activității din cursul zilei vine liniștea serii, trebuincioasă unei destinderi trupești și sufletești. Pentru aceasta nu lipsește nici una din distracțiile pe care le oferă toate marile metropole, începând cu spectacolele de artă și sfârșind cu amuzamentele specific populare. Ceeace lipsește însă în Roma actuală este lăfăirea sfidătoare a vițiului și a risipei, e cheful public care scandalizează și degradează. Sau

poate că nu lipsește, dar cel puțin nu se vede, ceeace totuș e un câștig. După licența moravurilor la Berlin, ca o consecință a libertății absolute, sobrietatea aceasta romană e reconfortantă.

Serile romane ar fi liniștite și calme, dacă n'ar fi sgomotul infernal pe care-l fac automobilisti. Numai șoferii bucureșteni sânt atât de gălăgioși ca romanii. Ca și la noi, clacsoanele și trompetele scoală noaptea din somn pe cetățenii pașnici, iar ambalarea motoarelor constituie o întrecere sportivă nocturnă de mare favoare în standurile de taxiuri la Roma, întocmai ca la București.

— Și totuș nu se poate să fi dispărut amatorii de petreceri la Roma! Dacă n'ar fi decât miile de străini care au venit înadins să petreacă și, după ce toată ziua au alergat să admire, caută distracția ușoară, cât mai ușoară?

Un amabil atașat dela legația noastră s'a oferit să ne satisfacă curiozitatea. Și seara, după cină, am plecat pe jos, pe străzi mai puțin animate. Oamenii umblau mai agale, fredonând romane sentimentale. Ici-colo, de subt porți înegrite de vreme, din funduri de curți, se strecurau acorduri de armonică sau țârâituri de ghitare. Am sosit în Forul

Traian, unde pisicile tradiționale își cântă stridentul repertoriu de primăvară.

— Aici!

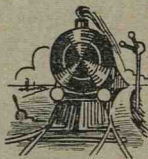
În fața unei case cu multe etaje sânt înșirate multe automobile. Intrăm pe un gang strâmt, urcăm câteva trepte într'o sală de restaurant, goală. Un chelner ne întâmpină parcimonios și ne conduce într'o odăiță de unde apoi coborâm pe o scară îngustă în spirală. Coborâm îndelung. De jos se aude cântec și veselie. Ajungem într'un fel de pivniță mare, boltită, luminată *a giorno* și transformată într'un cabaret monden. Mobilă veche, primitivă; ziduri netencuite; pardoseală de piatră. Toate mesele ocupate; fracuri, decolteuri.

— Sântem într'o boltă cel puțin bimilenară, la nivelul Forului Traian de alături! E localul cel mai șic! Numai lume bună! Și străini!

Se servesc numai vinuri vechi și cocktailuri speciale. Un șansonetist foarte apreciat, acompaniat de o mică orhestră. Șansonetistul cântă când la o masă, când la alta, ca un invitat de preț. Lumina se face când roșie, când albastră. Refrenul e reluat în cor de toată lumea.

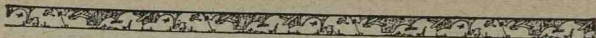
Când ieșim iar la suprafață, trecătorii ne privesc parcă cu dispreț. Numai șoferii zâm-

bec înțelegători. Șoferii fac parte din lumea care petrece. Umbra coloanei lui Traian se întinde și acoperă intrarea celui mai șic local de petrecere și chiar șirul de automobile care așteaptă...

Dolce farniente a fost o caracteristică a Italiei până deunăzi, un atribut pejorativ. Adică țara leneviei, a neputinței, a poeziei ieftine, a degenerării. O literatură întregă, mai ales străină, glorifica tâmpit asemenea minciună. Iar italienii înșiși se complăceau și se sileau să pară a avea în lumina aceasta îndoelnic poetică. Urmașii Romei erau astfel, în ochii lumii, un popor trândav, incapabil de vre-o efortare serioasă, creat de Dumnezeu înadins ca să aibă și austriacii pe cine să bată, niște oameni care stau toată vremea cu burta la soare, mănâncă diverși pepeni și cântă romane sentimentale, pândind și primind pomana străinilor.

Mi s'a părut totdeauna o injurie pentru poporul italian, să fie privit așa, și o aspră nedreptate. Poporul acesta orgolios, nobil, brav, fin și inteligent cum nu mai este altul pe pământ, asupra căruia s'au năpustit două mii de ani toate poftetele cuceritoare, care a fost ciuntit, ciopârțit, împărțit, schingiuit, sângerat, jefuit de toți barbarii istoriei, care,

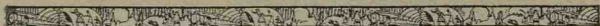

și în timpurile de cumplită răstriaște, a dăruit omenirii operele și monumentele fundamentale ale civilizației actuale.. Am avut prilejul să cunosc italieni la noi, în țară, dela intelectuali superiori până la umili muncitori. Ca la noi, și în multe părți mult mai numeroși, italienii se află împrăștiați în toate țările. Italia neputându-și hrăni toate odraslele furnizează un respectabil contingent de emigranți pentru toate regiunile globului terestru. Cum ar putea să-și agonisească traiul în țări străine acești emigranți dacă ar umbla după *dolce farniente*? Dimpotrivă, italianul e prețuit și căutat pretutindeni ca un lucrător deosebit de harnic, deștept și sârguincios.

Atunci de ce, numai acasă la el, ar fi dușmanul muncii?

Dolce farniente e o invenție a poezilor romantici care nu vedeau în Italia decât o țară de ruine, de muzică și de artă, iar în poporul italian un fel de paznic leneș și fără griji al trecutului.

Evident, cea mai frumoasă țară din lume și cea mai glorioasă, e și cea mai cercetată de străini din toate colțurile pământului. Turismul a devenit de mult o foarte importantă sursă de venituri naționale în Italia. Categoriile întregi ale populației trebuie să

se ocupe cu primirea, găzduirea, călăuzirea străinilor prețioși, să-i corcolească, să-și facă un izvor de câștig din contactul cu ei. Viața aceasta poate părea unor vizitatori ca un *dolce farniente*, deși în realitate asemenea viață numai plăcută nu poate fi. Cine ar judeca însă un popor întreg după ciceronii profesioniști, ar risca să se înșele întocmai ca și cel ce ar vizita un muzeu cu ochii închiși făcându-și părerile numai după explicațiile ciceronilor.

Italia e frumoasă, dar săracă, fără bogății naturale. Poporul italian trebuie să muncească din greu ca să trăiască și să-și păstreze locul subț soare. Numai un popor harnic și iubitor de muncă a putut face dintr'un pământ sterp grădina minunată ce este toată Italia. Cum sânt italienii care trăesc printre noi, așa sânt și cei de-acasă; ba poate chiar mai sârguitori, fiindcă emigranții trebuie să se acomodeze împrejurărilor locale și să-și mai tempereze zelul.

Iar dacă totuș vor fi existat mulți amatori de *dolce farniente*, fascismul — adoptând lozinca lui Lenin că cine nu lucrează, nu mănâncă — i-a distrus fără cruțare. În răstimpul cât am vizitat Roma, eu n'am văzut oameni stând degeaba. Dimpotrivă, mi s'a părut că toată lumea, într'un entuziasm ob-

ștesc, are o pasiune mistică pentru muncă, parcă fiecare ins ar vrea să-și ofere toate puterile pe un altar al propășirii.

Oricât de italianisim ca expresie, *dolce farniente* nu e articol italian sau cel mult un articol de export, strict interzis pentru consumul intern.

Noul regim, fascismul, nu însemnează numai un guvern nou, ci o adevărată înnoire sufletească a Italiei. E un spirit nou, o mentalitate nouă, un nou fel de a privi și a primi viața. Și noutatea e atât de puternică și de evidentă că te cuprinde, fără să vrei, și pe tine, străin, în mrejele ei. Astfel fascismul pare un fluid mistic care plutește în văzduhul Italiei, care respiră din pământul italian, o energie nouă, atotputernică, atotcuprinzătoare, atotcuceritoare. Se zice că fascismul n'are adversari în Italia decât în închisori și în insulele de surghiun. Cred că nici proscrișii nu pot fi dușmani totali ai noului regim, ci cel mult ai unor amănunte de aplicare, precum nu pot exista dușmani ai aerului sau ai apei fără de care nu e viață.

Fascismul a risipit criticismul cu orice preț și a redat poporului italian încrederea în sine însuși, în destinul său și în puterile sale creatoare. Fascismul nu e un partid care a acaparat puterea, ci e expresia spontană a puterii italiene.

Asupra sistemelor politice se poate discuta fără sfârșit. În fond însă nu sistemul are importanță; importantă este numai fericirea omului, ca individ și colectivitate, care trebuie să fie scopul final al oricărei politici. Sistemul cel mai desăvârșit rămâne o abstracție frumoasă dacă, în aplicare, nu e producător de mai multă mulțumire. Toate sistemele pot fi bune când au suplețea necesară de a se adapta trebuințelor specifice, dar nici unul nu e atât de bun ca să aibă pretenția de-a modela el poporul. O haină gata poate să-ți vie bine, dar mai bine îți va veni haina pe care ți-ai croit-o singur din stofa cea mai potrivită.

Fascismul n'a venit cu un sistem alcătuit savant, rigid, implacabil, ca comunismul de pildă. Fascismul e numai un formidabil elan creator. E temelia puternică pe care se poate ridica un așezământ nou, la care să contribuie toți și în care toți să-și găsească locul cel mai potrivit, fericirea cea mai mare în cadrul fericirii tuturor. Deaceea e suplu și se adaptează lesne tuturor împrejurărilor. Fără a fi totuși nici reacționar și nici demagog, care sânt atributele exclusive ale cretinismului. Având însă exagerările necesare momentului, fiindcă numai prin sublinieri energice se pot construi opere vi-

guroase, se pot smulge sforțări deosebite pentru a dobândi rezultate imediate.

Viața nouă, inspirată de fascism, înseamnă punerea în practica vie a unor precepte vechi care își pierduseră într'atâta cuprinsul că ajunseseră simple sonorități verbale. Libertatea disciplinată o cere chiar democrația cea mai formalistă, fără a o fi realizat a avea undeva, afară poate de Anglia. Italia fascistă a realizat-o. Disciplina, supunerea nu sânt vorbe goale, ci realități vii. Stai de vorbă cu orice italian de azi și vei simți că încadrarea lui în organizația națională o consideră ca o cinste. A te supune tuturor legilor și ordinelor, nu din constrângere, ci din convingerea că faci o faptă folositoare; a-ți face datoria cu conștiinciozitate și chiar cu entuziasm, nu de frica represiunii, ci din sentimentul că servești țara, din mândria de-a servi; a munci din toate puterile, nu numai pentru prețul muncii, dar cu credința că prin munca ta contribui la binele tuturor; a răbda cu stoicism orice neajuns din conștiința de solidaritate: iată câteva forme de exprimare a adevăratei discipline sociale. În Italia nouă sânt curente și nu mai miră pe nimeni decât cel mult lipsa lor eventuală.

Izgonind scepticismul distrugător, fascismul a reînviat conștiința națională, mândria italianului de a fi italian. Pe ruinele criticismului mărunț al tuturor facțiunilor care se complăceau în anarhizarea sufletului italian colectiv, s'a înfipt steagul încrederei în vitalitatea italiană. S'a sfărâmat critica destructivă pe care o practicau pretutindeni censorii iefteni ai presei subț obləduirea clanurilor de toate nuanțele, și s'a înlocuit cu critica constructivă, auxiliara creației. Critica aceasta nu e necesar servilă, dar nici neapărat șicanatoare. Orice guvernare săvârșește și greșeli. Critica criminală numai greșelele le vede și le îngroașă, ba tălmăcește în rău și binele. A tolera astfel de critică înseamnă a încuraja răul.

Loc tinerilor, s'a spus totdeauna și pretutindeni. Italia nouă a transformat în realitate o lozincă simpatică. Tinerețea e în toate locurile de muncă și de răspundere. Poate că ei se datorează înfățișarea nouă a țării întregi. Ea a făcut și pe cei bătrâni să întinerească, cel puțin sufletește, să-și însușiască entuziasmul și încrederea întru reînvierea Italiei. Pe stradă, în ateliere, în săli, în biurouri, pretutindeni aceeași tinerețe, cu ochii în care strălucește o flacăără cuceritoare. Elanul și dragostea de-a servi

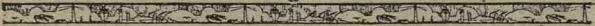

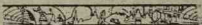
înlocuesc de multe ori atributele vârstei peste care alții șovăie a trece.

Fascismul totuș rămâne, cel puțin deocamdată, un articol de consumație internă italiană. Esența lui este acel ferment misterios care a putut să transforme însuși sufletul italian, să-i dea o nouă modelare, o nouă receptabilitate, să-i inspire avântul generos și tumultuos capabil de sforțări incomparabile. Formele exterioare în care se manifestă acest spirit nou sânt încă embrionare. Noua viață își crează noi forme. Sânt încercări care deseori se înlătură singure când nu sânt în stare să cuprindă viața vie. Unde va ajunge, cum se va cristaliza — taina viitorului. Deabia când formele se vor cristaliza, se va vedea întru cât sânt de exportabile, întru cât sânt aplicabile și aiurea. Experiența e superbă fiindcă o face sufletul unui popor de peste patruzeci de milioane de indivizi printr'o voință comună în care se concretizează însuși destinul său.

Actualmente ce-ar fi mai prețios, ar fi spiritul care face posibilă asemenea experiență, asemenea învoire. Spiritul însă nu se poate exporta, nici impune, nici însuși. Spiritul izvorăște direct și specific, atunci când apare geniul capabil să-l exprime, să-i dea aripi, să-l îndrumeze.

Prin ce mijloace s'a făcut minunea italiană? E taina Ducelui. E geniul lui. Fiecare popor mare își dăruiește în momentele hotărâtoare omul providențial în care să se concentreze toată energia creatoare, care să-i înfățișeze aspirațiile în forma cea mai plastică și în care să-și vadă propria-i soartă ca într'o oglindă magică.

 DUCELE

Imnul fascist, proslăvitor al tinereții, s'a născut în tranșeele războiului mondial din dragostea de viață a câtova sute de mii de suflete în permanentă primejdie de moarte. Deaceea ar fi devenit atât de popular. Mai popular însă decât cântecul tinereții este numele și chipul celui ce a creat și desăvârșește necontenit Italia nouă, ale Duceului.

Figura-i caracteristică e arhicunoscută în toată lumea, și după portrete, și după caricaturi. În Italia ochii lui energici te urmăresc pretutindeni, obsedanți, poruncitori și scrutători ca ai unui zeu adorat și temut. În vitrinele prăvăliilor, în localurile publice, în casele particulare, în ziare și reviste, pe afișe, în cinematografe, peste tot, mereu, Ducele și iar Ducele, în toate costumele și în toate pozele.

Fiindcă niciodată poate un om n'a înfățișat mai complect un popor întreg, într'o anume epocă și în anume împrejurări, ca Mussolini, viața lui a intrat de pe acuma în

legendă. Fiecare știe să-ți povestească ceva inedit despre Duce, o întâmplare, o anecdotă, un gest, un cuvânt, cel puțin. S'ar putea umple volume întregi dacă s'ar aduna toate aceste curiozități pe care iubirea unui popor le pune în seama idolului său. Cei ce au avut norocul să stea de vorbă cu dânsul se socotesc mari favorizați ai soartei și spun minuni despre înfățișarea lui, despre privirea lui, despre glasul lui... Tot ce se face bun în Italia de azi poartă pecetea Ducelui și e atribuit lui personal și numai lui, precum răul se datorează totdeauna dușmanilor lui ascunși care se svârcolesc să-i saboteze opera. El e binefăcătorul țării, părintele patriei, zeul și idealul.

Străinii afirmă că alături de imensa majoritate, de quasi-unanimitatea nației care adoră pe Mussolini, ar exista o minoritate care-l detestă și-l consideră drept cea mai mare calamitate națională, călăul libertăților italiene... Eu însă n'am întâlnit decât italieni admiratori.

Congresele interaționale sânt de obicei pretexte pentru diferite categorii de oameni spre a se întâlni în diferite capitale europene. Cam așa a fost și congresul care mi-a prilejit șederea prea scurtă în Roma. Am fost plimbați prin diverse locuri, am fost

prezentați pela diverse autorități și instituții. Toate au fost interesante, negreșit, dar nimica nu putea întrece senzația unei audiențe la Mussolini. Am avut onoarea de-a fi pri-miți de regele Italiei. Jumătate din congre-siști au lipsit. Un rege e ceva mai mult sau mai puțin normal. Nimeni n'a lipsit dela Mussolini. El e unic.

Palazzo Chigi. Ora patru după amiază. Precis la ora patru peste cincizeci de scrii-tori din toate țările ne aflam adunați într'un vast salon de așteptare. Cei mai mulți dintre confrăți erau adversari ireductibili ai fascismului și ai dictatorului. De venit însă au venit toți, fără greș, căci și pentru cel mai vajnic antifascist, fie el republican sau chiar comunist, a vedea și a auzi pe Duce înseamnă a culege niște impresii ne-uitate.

Așteptăm. Audiența a fost fixată pentru ora patru; a trecut o jumătate de oră peste patru. Colegii italieni se străduesc să ex-plice că trebuie să fie la mijloc ceva cu totul deosebit, vre-o importantă și urgentă afa-cere de stat, căci altminteri Ducele e exact ca un cronometru. Nerăbdarea crește. Ad-versarii regimului își plimbă disprețul de ici-colo, cu surâsuri batjocoritoare care par-că spun: uite roadele dictaturii...

Apoi deodată apare un aghiotant foarte tânăr, cu o figură foarte inteligentă și simpatică, vestind că Ducele aşteaptă pe membrii congresului.

— Insfârşit! murmură cei mai nerăbdatori.

Convoiul de scriitori de toate neamurile trece prin câteva săli goale, printr'un coridor larg, prin alte săli până ce ne pozenim brusc într'un salon mare cu trei ferestre luminoase. Camera de lucru a Ducelui. Câteva mari vase cu plante și flori și într'un colț un biouou uriaș. Pe biouou o singură ramă cu fotografie. Lângă o ferestă, ascuns printre plante, un sculptor tânăr, fără a se sinchisi de năvala congresiștilor, lucrează liniștit la bustul Ducelui.

Când pătrundem în salon, dela biouou se ridică el. Ducele. Simplu, calm, sever. Fără să se uite spre noi înconjoară masa de lucru și vine spre mijlocul încăperii. În puține secunde toată lumea s'a grupat în semicerc în fața lui.

Un scriitor italian, prieten personal al Ducelui, prezintă pe congresiști în câteva cuvinte, încheind cu salutul roman obișnuit în Italia fascistă. Italienii de față salută în acelaș fel și tot la fel răspunde Ducele

însuș. Acest schimb ceremonios de salutări romane face să înflorească pe unele figuri zâmbete discrete. Solemnitatea pare teatrală și artificială unor străini necunosători ai protocolului fascist.

Pe urmă Robert de Flers rostește o cuvântare omagială în numele tuturor scriitorilor. În timpul discursului am putut vedea și examina în voe și deaproape pe omul excepțional care întruchipează noua glorie și nouile aspirații ale poporului italian. Și privindu-l așa impresiile se succedau când admirative, când rezervate. Fără să vreau însă mă simțeam cuprins de o emoție din ce în ce mai copleșitoare. Omul acesta mi se părea când o ființă supranaturală, când un actor care joacă superb un rol ce-i merge ca mănușa, când o simplă păpușă măiastră zămislită miraculos din acumularea energiei și voinței a patruzeci de milioane de oameni. Iar pe când senzațiile ciudate mi se vălmașeau în suflet fără a se putea limpezi, îmi ziceau că și Napoleon, care a fost tot italian, aceeași impresie trebuie să o fi făcut asupra contemporanilor săi și că rarii oameni providențiali trebuie să reprezinte adevă toate fețele colectivității pe care o îndrumază spre ținte noi.

Ducele nu era cum mi l-am închipuit și

totuș îmi dădeau seama că e mai mult decât m'am așteptat.

Statură mijlocie, chipeș, bine legat. Purta o simplă jachetă neagră, cam uzată, pantaloni vârgați și ghete grele cu boturile late — omul activ, dedicat muncii, pentru care haina nu înseamnă nimica.

De sub fruntea lată, puțin bombată, ochii adânci, privesc peste capetele noastre, de parte, căutând parcă ceva, cu mici scăpări care aruncă lumini și umbre pe obrajii imobili. Ascultă totuș cuvintele vorbitorului. Măinile le ține încrucișate la spate. Din când în când are mici tresărări nervoase aproape imperceptibile.

Robert de Flers a terminat. O foarte mică pauză. Apoi, cu o mișcare hotărâtă, Ducele îi strânge mâna. Altă pauză. Ochii Ducelui se aprind de o lumină vie, figura lui se înviorează, mușchii obrazilor se frământă. Incepe să vorbească:

— *Messieurs...*

Vorbește rar, puțin sacadat și atât de mult ca și când n'ar vrea să cheltuiască mai mult glas, decât e absolut necesar. Glasul lui însă, chiar șoptit, e cald, aproape fierbinte, răspicând fiecăruia cuvânt cu atâta pregnanță de parcă ar fi merit să fie crestat în marmoră, Și cuvintele lui pătrund în

toate inimile, cuceresc sufletele și stăpânesc întreg auditoriul fără posibilitate de împotrivire. Antifasciștii din principiu, cei ce surâdeau disprețuitor în sala de așteptare, dușmanii tuturor dictatorilor acuma se roșesc, se înflăcărează sub puterea fascinatoare a omului și a verbului său.

Cuvântarea nu spune lucruri mari. Desigur nici nu vrea. Un răspuns amabil la un omagiu amabil. Dar acest om, orice ar spune, farmecă, convinge și cucerește. A vorbit numai câteva minute și, când isprăvește, toți congresiștii, fără excepție, într'o singură pornire instinctivă și imperioasă, se înclină în fața lui cu gestul salutului roman care adineori păruse artificial. Acuma salutul roman pare natural, pare singurul gest capabil să exprime Ducelui respectul și admirația tuturor.

Delegațiile naționale de scriitori îi sânt pe urmă prezintate rând pe rând și Ducele schimbă cu fiecare câte un cuvânt și strânge toate mâinile. Un coleg român, A. de Herz, mai îndrăzneț ca toți, profită de ocazie și-i reclamă un autograf. Ducele zâmbeste, se așează la biurou și semnează în albumul scriitorului român. Numai începutul a fost greu; ca din pământ răsar alte douăzeci, treizeci de albume. Congresiștii se

îmbulzesc împrejurul biuroului. Și Ducele
iscălește mereu, resemnat.

Pe masa de lucru acum se poate vedea
bine singura ei podoabă, fotografia. E a
generalului Averescu.

Trecutul a fost până acuma o povară pentru Roma și Italia. Gloria veche micșora prezentul. Privind mereu înapoi nu se putea merge înainte. Rupând legăturile cu trecutul, se pierdea încrederea în viitor. Revoltele împotriva trecutului n'au putut însă crea decât trepidațiile verbale ale futurismului gol. Fără rădăcini nu crește copacul, iar tăindu-le îl ucizi.

Și fascismul a fost futurist înainte de a cuceri sufletul Italiei. Despre Mussolini se spunea că n'a călcat niciodată în Forul Roman. E posibil. Dealtfel despre Mussolini se spun azi toate lucrurile posibile și imposibile. Legendele în jurul oamenilor reprezentativi încep din clipa când se ridică brusc deasupra tuturor. În orice caz însă Ducele, care se identifică cu însăși esența fascismului, a rezolvat problema trecutului, și deci inclusiv a Forului Roman, actualizând trecutul și făcându-l să participe efectiv la frământările prezentului.

Salutul roman, adoptat de Italia fascistă,

nu e astfel o simplă maimuțarie, cum caută să fie arătată de străinii adversari, ci are o însemnătate simbolică. Pe deoparte acest salut mărturisește mândria de-a fi urmașul autentic al Romei glorioase, iar de altă parte proclamă conștiința de-a fi un urmaș demn și de-a spori gloria romană. Introducerea unui asemenea legământ formal în obișnuința cotidiană, devine un mijloc de educație națională.

Săpăturile pentru scoaterea la iveală a cât mai multe vestigii din Roma antică urmăresc aceeași țintă. Trecutul a putut fi neglijat câtă vreme urmașii nu se simțeau în totul vrednici de el. Valoarea științifică a acestor lucrări cade pe al doilea plan. Întâi ele trebuie să reînvie trecutul spre a servi drept pildă vie prezentului. Corăbiile lui Caligula, scufundate în lacul Nemi și uitate acolo aproape două mii de ani, vor fi readuse la suprafață. În Forul lui August se lucrează cu asiduitate. Se proiectează anume exproprieri pentru a reconstitui anume monumente romane. Atâția tineri declară falnic: „Civis romanus sum!“

Sublinierea atât de stăruitoare a romanismului servește apoi însăși expansiunea italiană. Urmașii Romei, veridicii, trebuie să aibă loc subțire, trebuie să-și recapete

cel puțin ceeace e italian sau ceeace poate fi italian. Cei ce au distrus Cartagena nu pot tolera să fie înlăturați de alții în locurile glorioase de odinioară. Precum Italia a avut atunci colonii dincolo de mare, tot astfel trebuie să aibă și azi, mai multe, fiindcă azi poporul italian e mai numeros și mai puternic.

Actualizarea Romei antice sporește încrederea și mândria națională, încordează energiile, cimentează bazele viitorului.

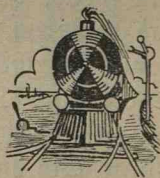
Firește, iubirea trecutului nu ajunge la anchilozare. Cu toată admirația pentru Roma imperială în deosebi, fascismul rămâne modern până în măduva oaselor. Problemele vieții moderne îl pasionează. Mașinismul, cu toate exagerările lui, e idolatrizat. Păstrând din Roma antică rămășițele gloriei, Roma nouă vrea să fie deplin modernă. Se proiectează bulevarde, cartiere noi, metropolitane, clădiri moderne, poate și zgârie-nori. Americanismul, cu model de civilizație standardizată, are adepți convinși printre fasciști. Coliseul nu trebuie să rămâe exemplu de construcție supra-monumentală; Roma nouă trebuie să întreacă în toate pe cea veche. Roma veche e un îndemn; Roma nouă e realitatea. Roma veche trebuie să servească gloria Romei noi. Numai astfel

Cetatea Eternă va continua să fie centrul spre care converg toate drumurile pământului.

În Forul Roman, pe zidul bimilenar al unei arcade rămase în picioare din Basilica lui Constantin, am văzut o inscripție făcută de o mână greoaie, cu vopsea neagră: *Wil Duce*. Îmi închipuesc că trebuie să fie opera vre-unui simplu zugrav care, trecând spre binăua unde lucra, și-a însemnat pe zidul străvechiu strigătul inimii pentru Ducele pe care muncitorii îl socotesc omul lor.

Inscripția ilustrează soluția întregii probleme. Gloria Ducelui și a fascismului ține să se grefeze pe vechea glorie romană.

REVOLUȚIE ȘI REVOLUȚIE

Fascismul e o revoluție, dar una curioasă, fiindcă fără vărsare de sânge. Instrumentul principal de represiune și de convingere a fost uleiul de ricină. Nici n'a fost însă nevoie de luptă. Lupta o dăduseră mai înainte partidele și grupurile și fracțiunile, pulverizându-se într'atâta că nici comuniștii n'au mai putut reuși cu întreprinderile lor. Armata fascistă a apărut, antrenată prin hărțuțelile cu comuniștii și toți anarhizanții, disciplinată prin credința puternică și dezinteresată, ca o salvare a țării din haos.

În fața fascismului s'a evaporat treptat organizația politică anterioară. Fascismul e silit astfel să găsească o organizație nouă în localul celei dispărute iremediabil prin propria-i neputință și lipsă de viață.

Am fost la Cafeneaua Aragno, faimoasa, unde se țeseau intrigile politice odinioară, unde se puneau la cale răsturnări de miniștri pentru a distra publicul, unde se aranjau carteluri, ingenioasele *combinazone*, se improvizau ministere, însfârșit se opera în

numele națiunii de către aleșii ei. Am găsit lume puțină și care discuta chestii particulare. Ce-a putut fi la Aragno, ne dăm seama după Capșa noastră: orice năzbâtie, aruncată de oricine, găsește ascultători, comentatori, trece la un ziar bine informat și în cele din urmă poate să provoace emoții în guvern sau în țară. Câte glume dela Capșa n'au devenit astfel chestii de stat, cum trebuie să se fi întâmplat și la Aragno!

Vremurile acestea nu se vor mai reîntoarce la Roma niciodată, adică domnia, tirania cancanului, conjectura minciunilor, supralicitarea libertății în anarhie, pulverizarea autorității statului și a națiunii în favoarea interesului de coterie. Politicianii profesioniști dela Aragno și din toată Italia șomează fără perspectiva de-a mai găsi de lucru. Fascismul n'a distrus numai cu forța influența sau atotputernicia cluburilor, ci mai cu seamă a izbutit să inspire desgustul față de asemenea palavrism. Verbul e prețios numai cu condiția să fie expresia faptului în devenire sau în acțiune. Altfel, când se pierde în dialectică mărunță, devine piedeca oricărei activități rodnice. Fascismul a scos în relief frumusețea faptei, cuvântul având să fie totdeauna numai mijlocul de glorificare a ei.

Revoluția e sfârșitul unei lumi și începutul alteia. E totdeauna o destrucție și o creare din nou. Și totdeauna adevărata cauză profundă e o putreziciune sufletească, morală. Neajunsul economic poate provoca schimbări de guvern sau chiar de regimuri; nici odată însă o revoluție. Deaceea devizele revoluțiilor sânt cuvinte înflăcărate, mistice, care consolează sufletele și le fac să se complacă în suferințe sau în cruzimi. Fiindcă în locul unei lumi reprezentate printr'o clasă stăpânitoare revoluția aduce stăpânirea oropsiților de până eri, se bucură de simpatia claselor similare de pretutindeni. Așa se face că revoluția rusească, cu toate cruzimile ei inutile, are și o presă bună în toată lumea.

Revoluția fascistă e un fenomen cu desăvârșire nou. Aici nu e vorba de o clasă socială care să ia locul alteia, de înlăturarea clienților de eri pentru a face loc profiturilor de mâine. Sentimentul de scufundare, de putreziciune cuprinsese toate clasele, întreaga nație. Fascismul a izvorât spontan ca o nouă formă a elanului vital național. Fascismul nu e nici contra muncitorilor, nici contra burgheziei, nici contra aristocrației, ci e pentru toți; e o pornire de armonizare, nu de discordie. E un gest for-

midabil de redresare națională, expresia impozantă a voinței de a trăi a unui popor care-și pierduse echilibrul.

Asemenea revoluție nu poate stârni simpatiile străinilor, ci cel mult invidii. O revoluție care disprețuește demagogia, care proclamă încordarea energiei naționale drept principiu salvator de stat, nu e menită să recolte aplauzele ieftine, oricât de bune ar fi roadele ei și oricât de umane, deși severe, ar fi metodele ei de lucru. Evidența realităților e însă mai convingătoare decât orice aprobări. Opera săvârșită de fascism, binefăcătoare pentru toate clasele sociale ale țării, se impune prin ea însăși cu siguranța de a fi recunoscută în cele din urmă de toată lumea.

Regimul dictatorial e cel care calcă legile și guvernează după bunul plac. Când în-lături o legiuire perimată și o înlocuești cu alta, potrivită împrejurărilor și nevoilor obștești, mai poate fi vorba de dictatură? Important nu e cuprinsul legii, ci respectul ei scrupulos, fiindcă numai respectarea legii bune sau rele, de către guvernanți ca și de către cetățeni, asigură o viață organizată. Fascismul a trebuit să arunce peste bord legislația lumii vechi spre a pune în loc noua ordine legală cerută de sufletul nou.

Opera e de lungă durată, fiindcă privește întregul edificiu al statului. De rezolvirea ei depinde nu numai soarta fascismului, ca revoluție, ci a Italiei însăși. Căci întoarcere, la ceea ce a fost, nu există.

Ultimul act al excursiei noastre romane a fost un banchet în Villa Borghese, în ultima seară. Am avut vecin de masă pe un scriitor italian, firește foarte tânăr, mai tânăr decât anii ce-i avea, cu niște ochi sclipitori de inteligență și de pasiune. Când vezi pretutindeni ochii Ducelui, când expresia lor stranie ți-a devenit o obesesie, simți că fascismul total, ca idee, concepție și ideal, se întrupează complet într'însul și că de el atârână tot. Ai impresia că, în momentul când Mussolini n'ar mai fi, toată mișcarea aceasta uriașă s'ar zăticni și ar încremeni, ca o imensă mașină care și-ar pierde secretul pulsației și ar rămânea un schelet de oțel fără rost. Și atunci te roade întrebarea, stăruitor, ce-ar fi dacă...?

Am pus întrebarea aceasta vecinului meu de banchet. Am văzut că a așteptat-o și am înțeles că și-a pus-o el singur demult, cum probabil și-au pus-o milioane de italieni cel puțin după fiecare atentat împotriva Ducelui. Mi-a răspuns:

— In prealabil trebuie să spun că, pentru noi, Ducele nu e numai un om, și nici măcar numai un sfânt sau un apostol, ci însuși mântuitorul. Viața lui e comoara noastră cea mai scumpă. Pentru a o salva, sânt sigur că în orice clipă, cel puțin un milion de italieni și-ar jertfi viața lor, fără cea mai mică șovăire, cu mare bucurie și cu credința mare că îndeplinesc actul cel mai glorios ce li s'ar putea oferi în lumea aceasta. Eu însumi aș fi dintre ei.

In ochii negri ardea o văpaie mistică. Cuvintele nu exprimau un gând, ci așezau pe talger, simplu, o inimă fierbinte.

— Revoluția noastră e personificată în Ducele nostru. Orice principiu mare trebuie să se personifice într'un suflet mare pentru a-și găsi forma de a se exprima și a se comunica milioanei care așteaptă mântuirea. Când sămânța a fost aruncată și a încolțit în sufletul poporului, primejdia cea mare a trecut. Azi comuniunea dintre sufletul Ducei și al celor peste patruzeci de milioane e complectă. Dacă Isus ar fi murit înainte de a-și fi mărturisit credința, nici n'ar mai fi fost vorba de religia creștină. După mărturisire, martiriul a dăruit limbi de foc apostolilor ca să cucerească întreaga omenire. Ducele nostru și-a mărturisit credința!

— Dar credința Ducelui nu e umilința, ci orgoliul! Și totuș chiar apostolii lui Isus, în ciuda pogorârii Duhului Sfânt asupra lor, au avut mici neînțelegeri care ar fi putut primejdui izbânda dacă nu apărea noul apostol Pavel.. Moștenirea Ducelui mai curând te poate duce cu gândul la generalii lui Alexandru cel Mare!

— Nu, nu! Alexandru a fost gloria militară pură, nu personificarea unui nou principiu de viață a statului. Generalii lui s'au putut certa și au putut irosi moștenirea. La noi e în joc o moștenire sufletească, perpetuarea unui elan creator mai presus de micile ambiții personale. Ei bine, comuniunea între Duce și țară s'a desăvârșit. Credința fascistă a devenit, în atât de scurt timp, temelia sufletului italian, singura pe care se poate clădi. Mulți străini se miră și sânt sceptici în fața fenomenului extraordinar ce se petrece la noi; și nu pot înțelege integrarea noastră în rânduri, mândria de a servi și mai ales de a ne supune, renunțarea noastră entuziastă la libertățile rău înțelese individuale în favoarea statului — toate acestea și altele par străinilor o constrângere, deși pentru noi sânt lucrurile cele mai firești din lume tocmai fiindcă sântem pătrunși de religia fascistă. Tirania libertății

individuale ne dusesese până la dezagregarea organizației naționale. Noi preferăm și reclamăm supremația statului asupra individului, ca singura posibilitate de existență socială. Peste atotputernicia eului trebuie să se ridice imperativul colectivului noi.

Auzindu-l cum repeta mereu „noi“, mi-am amintit că lozinca fascismului este „*A noi!*“ Și am simțit fascinația.

— Pentru noi individul nu e scop, ci mijloc. Când noi vom fi fericiți, noi, colectivitatea, națiunea, voi fi fericit și eu, individul. Maximum de fericire individuală trebuie să se integreze în maximum de fericire colectivă... Astfel dispariția unui om nu poate zdruncina revoluția noastră. Chiar dacă acel om ar fi Ducele însuși. Desigur, lovitura ar fi cumplită, fiindcă Ducele e mai mult decât un om. Geniul lui deschide drumurile lumii noastre noi, armonizează sforțările, netezește asperitățile. El e supremul arbitru prin inima și prin sufletul său. Dar fascismul e nemuritor. Spiritul lui își crează legile firești care-i organizează viața practică. Opera aceasta e în curs și nimic nu-i poate opri mersul, nici chiar..

Tăcu. Inima lui, ochii lui convingeau mai mult decât cuvintele. Indoelile mele însă rămâneau. Întrebarea nu era înlăturată. Pro-

tabil însă că nici pentru interlocutorul meu, căci, după o pauză, urmă cu un surâs încrezător.

— Dealtfel e vorba numai de o ipoteză. Ducele deabia are patruzeci de ani și e voinic, plin de vigoare, plin de energie vitală. Apoi noi vom apăra viața lui cu prețul vieții noastre împotriva tuturor primejdiilor. Nici un atentat nu va mai fi posibil. Ducele își va desăvârși opera. Prin noi, cu noi, peste noi!

Așa da. Răspunsul e mai liniștitor. Fiindcă lasă laoparte întrebarea. Cu Ducele e siguranța în victorie. Fără el ar fi numai speranța.

RAITA LA VENETIA

Roma rămâne în urmă, cu colinele ei eterne, cu umbrele ei tulburătoare, cu sbuciumul ei de creație a lumii noi. Duhul Omului dela Roma însă merge cu noi, pretutindeni. Ochiul lui e peste tot. Trenul trece cu precizie matematică prin gări, întâmpinat de funcționari corecți și zeloși. Ordinea domnește suverană, ocrotitoare, liniștitoare. O ordine izvorâtă parcă spontan, ca un imperativ categoric, din toate sufletele.

Și iată-ne iar la Mestre, iar plutind cu trenul peste valurile lagunei. Să ne oprim oare și acum pe cheiul gării, în fața gondolelor, fără să dăm măcar o raită prin Cetatea Dogilor?

Plouă cu găleata. Aruncăm bagajele într'o gondolă neagră, ne îngrămădim cu toții subt pânza abia protectoare. Gondolierul pornește pe Canal Grande, printre sute de bărci de toate felurile, dar curând cotește printr'un canal îngust, să scurteze calea până la Riva di Schiavoni unde vom debarca.

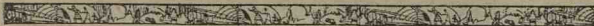

Intâlnirea aceasta ploioasă cu Veneția sfârșimă farmecul așteptat, ca și intinerarul gondolierului. Zgribulit subt biciuirea ploii, privesc în dreapta, în stânga și nu observ decât lucruri urâte. Barca înaintează în apa murdară, leșiatică a canalului, în care mereu ies la iveală resturi de bucătărie, mortăciuni, gunoaie. Dosul caselor arată deasemenea numai ziduri mucigăite, sfori cu rufe zdrențoase, oameni mohorâți... E dimineață.

Pe Riva di Schiavoni mai uităm vedeniile neplăcute. Ploaia contenește spre amiazi. În Piazza S. Marco apoi, în mijlocul porumbelilor obligatori și a mai obligatorilor fotografi, Veneția își recapătă înfățișarea visată.

Timpul nostru însă e atât de măsurat că trebuie să profităm de fiecăr moment. Facem vizita de rigoare în Palatul Dogilor, trecând prin sălile superbe, pe lângă unicele opere de artă ca toți străinii grăbiți să poată spune că au văzut ceva. La fel „vedem“ și biserica San Marco, una dintre minunile de artă ale lumii. Ne urcăm în campanila faimoasă, după ce am „văzut“ Piazzetta cu cele două coloane celebre. Mai facem ocolul Pieței San Marco, ne mai abatem, pe subt Torre del 'Orologio, prin Merceria pentru „suveniruri“... Și s'a sfârșit.

Numai la plecare trecem pe Canal

Grande, prin mijlocul celei mai grandioase colecții de palate. Și în trecerea grăbită ochiul deabia are răgaz să îmbrățișeze câte-o clipă goticul Palazzo da Mula, Palazzo Contarini-Fasan cu vestitele balcoane, Palazzo Foscari, Palazzo Barbarigo în care a murit Tizian, Palazzo Spinelli, Palazzo Grimani, Cà d'Oro, barocul Palazzo Pesaro, Palazzo Vendramin-Calergi în care a murit Wagner...

Am trecut pe subt Ponte di Rialto demult, trecem și pe subt Ponte alla Stazione și am ajuns la gară. Raita a fost atât de scurtă că nici măcar ca o recunoaștere nu poate fi socotită. De pe cheiul gării mai arunci o privire pe Canal Grande și în suflet îți zici:

— La revedere!

Pe peron o procesiune de elevi, cu fețele vesele, în haine de sărbătoare, cu drapelul desfășurat. Sutele de glasuri tinere cântă și cântecul umple uriașa boltă.

„*Giovinezza, giovinezza,
Primavera di bellezza...*“

DELA BACĂU LA LOTERIE

La București sosim într'o zi cu soare care înfrumusețează tot și te face să nu observi nici lipsurile, nici urâciunile.

În Piața Gărei, cu gura spre o înșirare de cârciumi murdare și gălăgioase răspândind valuri de mirosuri de băutură și de mititei cu usturoi, printre trăsurile și mașinile ce se îmbulzesc, printre birjarii și șoferii care se sfădesc pentru mușterii, țigănuși desculți și soioși aleargă de ici-colo răcnind cât îi țin plămânii:

— Loteria Sinistraților!... lei Loteria Sinistraților!

Vre-o trei se reped asupra mea cu biletele întinse.

— Ce loterie?

— Pentru sinistrații dela Bacău!... Luați dela mine că-i cu noroc!

Arderea Bacăului, care mi-a mohorât anul trecut plecarea la Berlin, iată că acumă îmi punctează întoarcerea acasă cu un bilet de loterie! Poate că e o trăsătură caracteristică pentru moravurile noastre momentane — o

nenorocire devine un prilej pentru o loterie, întocmai cum la alții ar deveni un prilej pentru un cântec.

— Nu pierdeți norocul!... Luați pentru sinistrați!

Norocul nostru ține loc de multe. Norocul nostru bate toate recordurile...

P A R I S

1 9 2 7

UN VAGON DE ROMÂNI

Românii călătoresc puțin, iar când pornesc peste graniță, se duc negreșit la Paris. Mirajul Parisului dealtfel ademenește pe toți oamenii dornici de mai multă civilizație din toate colțurile globului pământesc. Printr'un consens universal Parisul este ceea ce a fost Roma în culmea gloriei ei, Capitala Lumii. Fără să fie „cel mai“ în nici o privință specială, e totuș orașul visat de toți în toate privințele, metropola luminii și a civilizației.

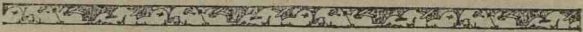
Vagonul nostru pornește tixit. Imi închipuiam că ne vom rări pe drum. La frontieră însă am văzut că toți mergem la Paris. Un vagon întreg de români!

Din clipa când am observat că avem aceeași țintă, ne-am apropiat ca pelerinii. Eram de toate categoriile. Aveam printre noi și un ministru. Intâi mi-a spus conducătorul, ca să-și dea sie-și mai mare importanță, că în vagonul nostru călătorește un domn ministru. Firește, ne-au cuprins emoții. Fiind, ca toți miniștrii „ausser Dienst“,

foarte democrat, ministrul nostru umbla din compartiment în compartiment să se prezinte, să dea sfaturi și încurajări, să-și ofere protecția și îndrumările. Până atunci am crezut că cunosc pe toți miniștrii români, măcar din nume. Mă înșelasem. Există și miniștri români pe care nu-i știe niimeni. Al nostru avusese, cum îmi spuse el însuși, o vagă însărcinare diplomatică sub guvernul precedent de pe urma căreia și-a păstrat, numai pentru voiajuri mai lungi, titlul de ministru, „pentru că, nu-i așa, când lucrezi în diplomație, oricât de puțin și sub orice formă, măcar titlul se cuvine să-ți rămâie și să-l păstrezi“.

Asiduitatea ministrului se cheltuia mai ales în jurul celor două tinere evreice care-și dădeau niște aere de înaltă aristocrație și la fiecă plictiseală exclamau indignate că, de-ar fi bănuț că vor întâmpina vre-o mizerie, ar fi cerut câteva rânduri protectoare d-lui Duca și că de altfel tot au să se plângă d-lui Duca să ia cel puțin pentru viitor măsuri să nu se mai întâmple asemenea lucruri, fiindcă d. Duca... Mult trebuie să fi sughițat d. Duca în zilele acelea și, cu siguranță, nu și-a putut închipui cine îl pomenește atât de stăruiitor, și încă mai ales pe franțuzește!

Toată lumea asculta cu respectul cuvenit desele protestări ale celor două dificile tovarăşe, afară de un student cu nişte ochi foarte vioi, care se întorcea din vacanţă la studii. El singur avea surâsuri ironice şi chiar câte-un murmur când limba franceză era prea maltratată în cursul tânguiriilor. În cele din urmă atitudinea lui ireverenţioasă a fost remarcată şi respinsă cu un cuvânt de dispreţ. Tânărul ripostând cu acelaş dispreţ, s'a încins o controversă pe care geniul diplomatic al ministrului nostru a potolit-o atât de elegant că studentul ironic a devenit, pentru restul drumului şi poate chiar mai departe, admiratorul insistent al celor două tinere călătore şi în deosebi a celei mai dragălaşe, o blondă artificială cu priviri calde somnoroase.

Cel mai taciturn a fost toată vremea un aprod care mergea la Paris cu nevastă-sa, să facă avere. I-a spus lui un prieten că la Paris un om muncitor ca el, în câţiva ani se îmbogăţeşte sigur. Şi-a lăsat deci slujba ce-o avea la un minister, şi-a vândut căsuţa de zestre şi ce mai agonisise, şi a pornit să-şi încerce norocul cel mare. Pentru chestie de obraz a luat bilete de clasa a doua până la Viena. Nevastă-sa, înfricoşată de boerimea din compartiment şi mai cu seamă de strâm-

bărilor din nas ale celor două nemulțumite aristocratice, ședea zgulită în colțul ei și nu scotea nici un cuvânt. Până am eșit din țară, aprodul se dădea jos în fiecare gară mai mare să cumpere când de mâncare, când de băutură. Merindea o păstra pentru străinătate unde n'are să mai poată cumpăra așa fiindcă nu cunoștea nici o limbă străină.

— Dacă vrei câștig bun mai bine ai merge *la* America unde oamenii isteți pot face bani mai repede!

Indemnul acesta venea dela un român american care fusese în țară să-și vază neamurile și acuma se întorcea la New-York. Era pantofar de lux și tocmai povestise că se agonisește bine cu meseria lui în America și că a adunat părăluțe.

Aprodul însă nu părea deloc isteț. Fără să se uite la americanul binevoitor, a continuat un răstimp să molfăie tacticos halca de cârnat, apoi a înghițit, ajutându-se și cu o întindere a gâtului, a mai tras și o dușcă de șpriț din sticla de rezervă ca să-i alunece mâncarea, și tocmai pe urmă a mormăit ursuz:

— Lasă că știu eu mai bine..

Rămăsese un singur loc liber într'un compartiment. A fost ocupat curând de o ființă

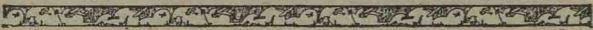

tânăra, misterioasă, tăcută și zâmbitoare. Misterul l-a descifrat, firește, ministrul. A încercat repede să intre în vorbă. Inzadar. Românește, franțuzește, nemțește, englezește, italienește?... Tânăra dădea din cap negativ, ciripind mereu câte ceva într'un limbaj vijelios. Cu o inspirație a exasperării, ministrul a întrebat deodată:

— *Șumi Marița?*

— Da, da... *Șumi Marița...* Bulgar! răspunse ea cu un surâs fericit.

Pe un diplomat nimica nu-l poate împiedeca să afle ce vrea, cu atât mai puțin necunoașterea unei limbi. Intrebuițând un arsenal de ingeniozitate, ministrul nostru a descoperit că tânăra bulgăroaică se ducea la Paris unde o aștepta logodnicul ei, tot bulgar, venit din America pentru afaceri și întru întâmpinarea ei. Nu se cunoșteau decât din fotografie, dar el, deși mai bătrâior, e om cu stare, iar ea e săracă. Deocamdată are bilet numai până în Elveția, iar acolo va găsi biletul pentru restul călătoriei. Logodnicul, prudent — ne explică ministrul a parte — n'a vrut să riște o sumă prea mare pentru cazul când logodnica, luându-și seama, n'ar mai fi plecat din Bulgaria și ar fi reținut banii. Dealtfel fata nu călătorește singură, ci însoțită de un prieten bun al ei,

student, care se duce acuma la Paris, la Universitate. Este băiatul acela care a descoperit locul liber aici și i-a adus bagajele și a instalat-o. El e în alt vagon unde și-a putut așeza geamantanul, fără însă a-și găsi loc, încât călătorește deocamdată pe coridor având mare grije și de ea, și de geamantanul lui, făcând în acest scop mereu naveta dela geamantan la ea și înapoi. Din nenorocire nici însoțitorul ei nu știe decât bulgărește.

— Păcat! zice ministrul cu o mutră îndoliată care vrea să exprime și pe bulgărește înțelesul cuvântului.

În clipa aceea fata face niște semne foarte vii spre coridor, adăogând chemător:

— *Tac!... Tac!*

În ușa compartimentului apare un tânăr sbârlit, urâțel, desbrăcățel, care examinează cercetător pe toți și mai cu seamă, încruntat, pe ministrul care ședea, pentru circumstanță, în fața logodnicei, aplecat puțin spre ea. Cei doi schimbă câteva cuvinte, apoi tânărul plecă brusc înapoi, speriat, desigur, să nu-i fi dispărut geamantanul între timp.

Fata ne spuse, prin vorbe necunoscute și prin gesturi mai elocvente, că el e prietenul ei.

— Aici trebuie să fie la mijloc o tragedie — murmură ministrul, probabil impresionat de privirile cam amenințătoare de adineaori ale bulgarului. Tinerii se iubesc cu siguranță și totuși trebuie să se despartă. Ba încă însuși îndrăgostitul e obligat să-și ducă iubita la sacrificiu... Teribil!

Se ridică să plece. Ii zise compătimitor, arătând spre ea și spre coridorul pe care dispăruse tânărul:

— Amor... d-ta... el... Trist...

Logodnica nu înțelese. Zâmbi însă.

— *Liubesni* — adăogă ministrul cu o sforțare de explicație.

Bulgăroaica clătină din cap negativ, păstrându-și surâsul care însă parcă se adumbrise de o melancolie.

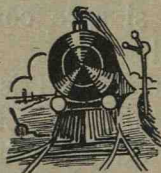
— Tare-i greu când nu te poți înțelege cu oamenii! observă într'un târziu aprodul, molfăind mereu.

Nevastă-sa oftă aprobând și parcă cu imputare. Americanul zise nepăsător:

— Omul se învață cu toate dacă vrea să trăiască.

Ministrul trecuse în alt compartiment să povestească ce-a descoperit. În curând se zări iarăș în coridor capul sbârlit al tânărului bulgar. Fata îi aruncă o privire caldă,

recunoscătoare. Ochiul lui se înmuiară și pe față i se ivi o undă de satisfacție. Apoi dispăru iar, tot așa de brusc și de îngrijorat ca adineaori.

COMERȚUL PITORESULUI

La Viena se schimbă trenul și grupul de români trebuie să se împrăștie. Cei mai mulți însă ne regăsim și în noul tren în același vagon. Chiar pe aprodul călător îl vedem mereu, prin gări, înoindu-și provizia de apă în sticlele cu șpriț pe unde observă fântâni care nu cer cunoștința vre-unei limbi străine.

Românul american a devenit acumă vecinul meu de compartiment. A trebuit să observ curând că în pantofarul româno-yankeu se ascunde un filozof politic. Inarmat cu pașaport american și cu dolari s'a văzut acasă mai respectat decât odinioară când i-au lipsit atributele acestea. Bazat pe experiența-i proprie se crede deținătorul tuturor înțelepciunilor. A vorbit acasă cu însuși domnul prefect, fără să mai pomească de ceilalți surtucari. Era dintr'un târgușor ardelean. Dacă ar fi rămas acasă, s'ar fi putut face și primar, de nu chiar deputat.

— Bani am — zise dânsul cu convingere

— și cu bani poți ajunge ce vrei! Dolarul e tare. Cu câțiva dolari cumperi și o casă la noi. Dar eu nu mă mai întorc acasă decât așa, pentru neamuri. E mai bine în America. Aici e numai sărăcie și necaz. Eu i-am spus și domnului prefect și mi-a dat dreptate, că-i om cuminte.

— Muncești mult în America?

— Mult și greu, pentrucă după muncă e și câștigul.

— Dacă ai munci tot așa aici, n'ai câștiga la fel?

— Dar aici oamenii nu știu să muncească. Ș'apoi aici oricât ai câștiga, tot muncitor rămâi. Pe când acolo ești domn dacă ai făcut bani, ca toți domnii.

Nu l-am mai întrerupt. Mi-a explicat deci până noaptea târziu cum ar trebui Europa să desființeze toate granițele cu pașapoartele, să adopte un singur fel de bani, ca dolarul, să-și aleagă un singur împărat, dacă cumva n'ar vrea să-și găsească un președinte ca Wilson, să facă repede Statele Unite Europene, un fel de U. S. E. ca și U. S. A. Dacă America a putut, de ce n'ar lua pildă și Europa, să facă așa, fiindcă așa e bine. Atunci n'ar mai fi sărăcie și nici războiu, căci toată lumea și-ar vedea de muncă și oamenii s'ar îmbogăți de nici n'ar

mai avea ce face cu banii, nu mizerie și amar ca acum...

A doua zi, prin Tirol, a vrut să-și reia disertația. L'am oprit. Era mai interesant peisagiul. Alpii își ofereau privirilor văile înguste, piscurile înghețate, coamele împădurite, într'o variație surprinzătoare. La fiecare cotitură o nouă panoramă, după fiecare tunel alt masiv de stânci. O gamă de pitoresc cu un dozaj savant aranjat, parcă înadins să ademenească pe spectatori cu veșnic alte înfățișări. Prin gări grupuri-grupuri de alpiști, în toaletele de rigoare, cu ruc-sacul în spinare, cu alpenștocul în mână, a saltau trenul sau coborau ca niște năvălitori.

Frumusețile naturale sânt demult aici în slujba unui rentabil comerț național. Totul e făcut pentru uzul și înlesnirea turiștilor din toată lumea. Parcă și Dumnezeu ar fi vrut să contribue la înlesnirea comerțului alter-nând atât de fericit frumosul cu mai frumosul și cu mai puțin frumosul. Iar unde Dumnezeu n'a dat destul, omul lacom de câștig a adăogat dela sine frumuseți suplimentare și comerciabile.

Vârfurile din preajma văilor poartă fortărețe medievale sau cel puțin ruine de casteluri, bine îngrijite după toate regulile pi-

torescului. Satele sunt resfirate pitoresc pe coaste, iar în văi, ici-colo, în colțuri ademenitoare, sânt vilele multicolore, gata să adăpostească pe drumeți. O biserică sus, pe o stâncă; un monument într'o poiană de brazi; o cărare cu cotituri pitorești urcă ușor până la un ghețar; o casă cochetă de adăpost se zărește chiar alături de o coamă înzăpezită care cheamă pe skiori... Și pretutindeni o curățenie parcă pe-aici n'ar fi nici vijelii, nici prăvăliri de stânci. Nicăiri un copac crescut strâmb sau scorburos, nicăiri crengi sfărâmate de vânturi, nicăiri un părâu care să fi venit puhoiu să înămolescă vre-o șosea sau să-și rostogolească bolovanii prin vre-o livadă. Mâna omului șterge tot, aranjează tot, lustruește tot, ca într'un hotel de primul rang. Cel mult vre-un copac bătrân trăznit mai pitoresc se păstrează ca un obiect demn de interes și notat cu grije în Baedeker ca să știe turistul că trebuie admirat.

Intr'o gară mică, văzând mulțimea de alpiniști cum înfulicau crenvirști și beri încât chelnerii bufetului deabia răzbeau cu serviciul, americanul meu murmură cu respect:

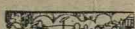
— Aici știu că se câștigă bune parale dela domnii ăștia cu toiege!

Și, după un răstimp, adăogă muștrător către mine:

— Apoi așa da... Nu ca la noi, că poți umbla cu zilele prin munți și nu întâlnești decât ciobani și fiare sălbatece!

În Elveția e bucluc cu tovarășa noastră bulgară pe care n'o aștepta biletul promis, fiindcă din pricina slăbirei unui pod peste Rin, trenul nostru a intrat în țară prin altă stație decât cea obișnuită. Fata plângea, consolată zadarnic de prietenul ei, neputându-se cel puțin tângui funcționarilor. A trebuit să intervenim cu toții, să explicăm. Amabil, slujbașul a promis să se intereseze prin telefon. În clipa când să plecăm, s'a urcat și logodnica zâmbitoare de fericire. S'a aranjat. Biletul o aștepta într'adevăr dincolo și i se va trimite cu un tren care se întâlnește cu al nostru aproape de Zürich.

— Bună țară și de treabă oamenii! făcu americanul mulțumit. Nu ca la noi de slujbașii se poartă cu cetățenii parcă le-ar fi slugi, dar mi-te cu străinii..

Pitorescul elvețian nu e mai puțin exploatat ca în Austria, și nici mai puțin îngrijit. În toate gările vizitatorii străini mișună. Poate nicăeri în lume nu răsună pe acelaș pământ mai multe graiuri ca în Elveția.

Străinii sânt un fel de industrie națională. Parcă tot se face în vederea lor, pentru atragerea lor, pentru satisfacția lor.

Trenul șerpuește diligent, printre munți, pelângă lacuri. Oriunde se deschide un loc de așezare, casele cu camerele pentru străini se oferă, bune pentru toate sezoanele: vara stație climaterică, iarna sporturile alpine...

— Numai munți și râpe, și totuș oamenii sânt cu stare — murmură tovarășul meu gânditor.

— N'ai mai fost pe-aici?

— Am mai fost și mereu parcă-mi place mai mult!

— Viața e mai grea aici.

— Viața e grea oriunde.

— Afară de America?

— Acolo e și mai grea! zice dânsul. Apoi, ca o explicație, continuă: Omul trebuie să muncească pretutindeni. Fără muncă nu se poate. Numai la noi se codesc oameni dela greu, fiindcă așa ne-am obișnuit. Ehei, dacă ar munci oamenii noștri cât muncesc alții, n'ar mai fi atâta sărăcie în România!

CEI DINTĂI FRANCEZI

La frontiera franceză toată lumea jos: pașapoarte, vamă, schimbare de tren.

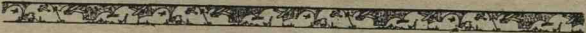
— Iacă, astea nu-mi plac mie — mormăi, americanul strângându-și catrafusele.

Cu bagajele 'n spinare, prin ganguri subterane, coborând și urcând, gâfâind, ajungem în cellalt capăt al gării. Intr'o hală vastă se face revizuirea vamală, foarte politicoasă și foarte severă. Printr'un fel de strungă, păzită de ambele părți de câte-un ghișeu cu câte-un funcționar civil și altul în uniformă, trebuie să prezinți pașaportul pentru viza de intrare. Cei doi funcționari te scrutează discret și insistent, pe urmă aplică ștampila:

— *Passez, s'il vous plaît!*

— Uf!

Când te vezi iar în vagon, după atâtea severități al căror rost călătorul nu-l poate pricepe, te simți parc'ai fi trecut prin toate vămile infernului. Acuma îmi dau seama ce impresie oribilă trebuie să le facă străinilor care vin în România, primirea prin garile

noastre de frontieră, cu trenul înconjurat de cordon de soldați, cu vameșii puși pe șicană, cu controlul pașapoartelor săvârșit în taină ca și când toți călătorii ar fi niște primejdioși conspiratori împotriva siguranței României. Dar ceea ce la noi se poate scuza, fiindcă sântem în Orient și vecini cu rușii revoluționari, în Franța, unde oamenii se duc ca la Mecca, rigorile polițiste dela graniță par cel puțin anacronice.

(In anii următori, când m'am mai dus la Paris, măsurile acestea dispăruseră, făcând loc unei politețe tot atât de simpatice ca în toate celelalte țări).

Noua schimbare de tren a risipit de tot vagonul de români care plecasem dela București. Am pierdut și pe americanul român. In compartimentul meu aveam o familie franceză: soț, soție, copil.

— Iată cei dintâi francezi! mi-am zis, căci pe funcționarii dela frontieră nu-i puteam socoti decât ca funcționari.

I-am renegat însă și pe aceștia foarte curând. Copilul, de vre-o cinci ani, era un fel de domnul Goe. Rău crescut, se agăța de toate, se repezea în coridor printre picioarele oamenilor, mi-a rupt și mi-a răvășit jurnalele și revistele, sub privirile admiratoare ale mamei care, de câte ori

copilul făcea vre-una mai boacănă, îmi zicea surâzătoare:

— E foarte inteligent și plin de viață...

Și-l răsplătea cu câte o bomboană. Răsplățile au fost atât de dese că mai târziu copilul a început să facă exerciții de desemn cu bomboane moi de ciocolată pe pereții compartimentului și mai ales pe dantela albă a băncilor. Tatăl, un bărbat spătos, osos, cu fruntea foarte încrețită, era scufundat în lectura micii publicități a unui jurnal. Observând întâmplător un desemn al copilului aplicat chiar pe pantalonii lui culoarea oului de rață, a îndrăznit să murmure ceva, ca o protestare. Mama i-a închis brusc gura cu o replică apăsată, uitându-se apoi la mine triumfătoare și cochetă.

În cele din urmă însă a venit catastrofa. Mama a șoptit ceva copilului, copilul a răspuns ceva mamei. Și deodată mama și-a înfipt degetele în buclele copilului și a început să-l ardă. Copilul răcnea desperat, apelând la tatăl care a sărit speriat să-l scape și l'a scăpat făcându-i vânt pe coridor. Mama, indignată că i-a fost întreruptă astfel educația copilului, s'a pus cu gura pe bărbatul său, adresându-i o serie nesfârșită de grațiozități într'un argot pe care nu-l înțelegeam decât din strâmbăturile doamnei și

din tresăririle înțepate ale domnului. Fiindcă, după câteva minute de ceartă, doamna a socotit oportun să mă ia pe mine drept arbitru, întrebându-mă mereu „n'est-ce pas, monsieur?“, de teamă să nu intru până la sfârșit și eu în mașina ei de educație, am eșit discret pe coridor...

Inserarea cobora. Peisagiul nu se deosebea deloc de cel elvețian și german, cel puțin ca atmosferă. Acelaș gen de case, acelaș fel de cultivare a pământului, aceiași oameni. Prin gări se auzea tot nemțește, se fluturau aceleași batiste de adio... Spre Belfort însă se observă o schimbare, parcă ar începe altă lume, cu alte obiceiuri, cu alt suflet. Clădirile au o înfățișare nouă, oamenii sânt mai expansivi în mișcări, ca și în ținută.

Lângă mine, în coridor, doi domni stau de vorbă. Unul pare de peste cincizeci de ani, are un barbișon nins și îngrijit, o față sănătoasă, ochii limpezi, vii, inteligenți subț o frunte senină. Cellalt e tânăr, poate să aibă vre-o treizeci de ani; brun, mustața fină à la gauloise, privirea caldă. Infățișarea lor e cuceritoare. Vorbesc calm. Tânărul e respectuos, deși cu toată demnitatea. Uneori zâmbesc amândoi și zâmbetul lor e firesc, precum firească este și seriozitatea lor.

— Insfârșit, cei dintâi francezi!

P A R I S !

S'a întunecat. Trenul gonește vertiginos. Gări mari, pete de lumină și de sgomot, rămân în urmă. Mai sânt două ceasuri. Mai este un ceas. Douăzeci de minute. Un conductor blajin, discret, se strecoară pe coridor, murmurând în fiecare compartiment:

— *Paris, messieurs!... Paris!...*

Am o strângere de inimă. Aș vrea să-l văd de departe. Aplecat pe fereastra vagonului, cu ochii lacomi, scrutez mereu zarea. Intunerecul, punctat de sclipirea stelelor, nu scoate în relief decât vacarmul metalic al trenului care parcă niciodată n'a fost atât de aprig. În zare, în stânga, apar câteva pâl-pâiri de lumină și se sting îndată.

Trenul apoi își încetinează mersul. Tre-cem un răstimp printre schele și mormane de fier și de piatră. Mai aleargă grăbit câ-teva minute peste încrucișări de șine, pe-lângă semafoare multe și deodată sgomotul devine mai asurzitor: am intrat sub bolta uriașă, înnegrită de fum, a gării...

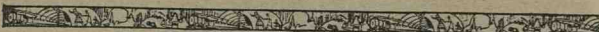
Cobor uluit, uitându-mă în toate părțile.

Mă țin aproape de hamalul care mi-a luat bagajul. Un șir lung de taximetre într'o piață animată. Hamalul profită că sânt străin și mi cere o taxă înzecită. Mașina pornește în goana mare spre Bd. de Sebastopol. Privirile mele curioase și avide așteaptă minuni și întâlnesc numai un bulevard ca toate, cu palate și prăvălii ca pretutindeni, cu o mișcare obișnuită. La încrucișarea cu Rue de Rivoli întâlnesc însfârșit o cunoștință, turnul St. Jacques, retras modest în întunerecul unei squar. Apoi, puțin mai înainte, pline de lumină, teatrele Châtelet și Sarah Bernhardt. Inainte de-a trece Sena, de pe Pont au Change, văd conturul greu al Palatului de Justiție cu turnul Orologiului și mai ales cu Conciergerie. De pe Bd. du Palais, dincolo de intrarea principală a palatului, se zărește turnul ascuțit al Capelei Sfinte, iar de pe Pont St. Michel, în stânga, departe, domină ca o stăpână bătrâna Notre-Dame...

Și totuș eram decepționat. Nu știu ce așteptam, ce speram. Poate prea mult. Poate o impresie strivitoare cu lumini orbitoare și furnicar de oameni neobișnuiți sau cu străzi și case rânduite altfel decât în alte orașe?

Am stat îndelung în fereastra deschisă a

camerei de hotel, dând spre Bd. St. Michel, nedumerit, murmurând mereu:

— Paris... Paris...

În stradela de alături, în restaurantul chinez, izbucnește un scandal: două femei, ținându-se de păr, sânt scoase afară de chelneri. Păruiala continuă violent în stradă. Curioșii se adună pâlcuri. Râsete, țipete, muzică chineză și americană. Apoi se reface liniștea. O beligerantă a intrat înapoi în local. Cealaltă își caută pălăria pe trotoar, și-o găsește, își aranjează coafura scărminată, își reface figura în lumina unei vitrine și pe urmă pleacă mulțumită să-și încerce norocul în altă parte...

Rare mașini svâcnesc pe caldarâmul netered al străzii când în sus, când în jos. Grupuri de tineri, probabil studenți, cu capetele goale, gălăgioși, apar și dispar. Veselia lor umple bulevardul. Cântecelile lor dau începutului de toamnă un răsunset primăvăratec. Sergentul îi urmărește cu priviri indulgente, paterne...

A doua zi, dis de dimineață, am pornit să descoper Parisul. Pe jos, cu itinerarul întocmit în grabă, să pot cuprinde cât mai repede și cât mai mult. Nu mă las la voia întâmplării. Întâi să mă lămuresc și pe urmă să caut surprize.

Plec pe Bd. St. Germain, liniștit, nobil, pelângă statuia lui Danton, până la Sena, în fața Palatului Bourbon, sediul Camerei Deputaților. Mă strecor prin vălmășagul de mașini și de oameni, peste Pont de la Concorde, în cea mai frumoasă, mai armonioasă și mai impresionantă piață, desigur, din lume, a Concordiei, în mijlocul căreia superbul obelisc pare a indica respect și admirație. Dincolo de un squar, în stânga, se ridică cupolele celor două palate colosale. Intru, puține minute numai, în grădina Tuileriilor, până aproape de aripile Luvrului parcă ostenit de glorie; mă întorc înapoi pelângă grațiosul Zeu de Paume unde tocmai e o expoziție de artă românească. Arunc o privire pe Champs-Elysées în fundul căruia se zărește conturul masiv al Arcului de Triumf. Trec anevoe printre miile de mașini neastâmpărate, dincolo, pe trotuarul animatei Rue de Rivoli pe care o urmez, cu ochii prin galantarele chemătoare, până la Place du Palais Royal, în fața pasagiului Luvrului. Pelângă magazinul Louvre și pe dinaintea cunoscutului Palais Royal, ocolesc la Comedia Franceză. Pe afiș nemeresc două nume românești: Ventura și Yonnel. În colțul pieței Comediei, statuia lui Musset; de ce n'o fi a lui Molière lângă casa lui?...

Traversez piața, aruncând o privire pe Avenue de l'Opéra, și o iau pe Rue St. Honoré, pe care au făcut ultimul lor drum pământesc toți eroii marei revoluții. Mă opresc la No. 398, la casa tâmplarului Duplay, unde a stat Robespierre până la sfârșit; caut zadarnic vre-o placă, vre-o lămurire. Robespierre, incoruptibilul, încă n'a fost reabilitat, încă n'a redevenit popular, ca Danton. Pe Rue de Castiglione ies în Place Vendôme, octogonală, înconjurată cu clădiri uniforme, având în mijloc faimoasa coloană pe care se înalță statuia împăratului. Continui plimbarea pe Rue de la Paix, după care oftează toate cochetele universului. Place de l'Opéra, în care sfârșește strada elegantelor feminine, te copleșește întâi prin circulația permanent vertiginoasă, cea mai mare aglomerație mișcătoare de pietoni și vehicule din câte am văzut în toată Europa. Palatul Operei Mari constituie un fundal de artă în fața căruia se agită veșnic o mulțime savant regisată de cerberii circulației parisiene. Mă uit puțin pe Bd. des Capucines spre Madeleine și apoi trec pe Bd. des Italiens, Montmartre, Poissonnière, Bonne Nouvelle, St. Martin, cu mici opriri pe terasele nenumăratelor cafenele de unde ai o priveliște pitorească a animației bulevar-

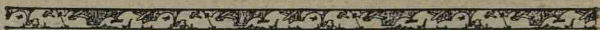

diere. Mai înainte puțin să văd cele două arcuri de triumf ale Regelui-Soare, întâi Porte St. Martin, pe urmă Porte St. Denis.

Ziua s'a sfârșit. Cu tramvaiul din Bd. de Sébastopol ajung acasă mai obosit de câte înregistrasem în suflet decât de eforturile fizice.

Acuma descoperisem Parisul. Acuma simteam farmecul lui special. Acuma, după ce o zi întreagă am hoinărit pe străzile lui, care nici una nu seamănă cu cealaltă, după ce m'am pierdut prin mulțimea grăbită, sgomotoasă care e cea mai eterogenă și totuși cea mai simpatică dintre toate mulțimile orășenești, după ce am respirat aerul deosebit, după ce am căscat gura în fața surprizelor care ți se oferă la fiecare pas...

ORIGINAL ȘI CARICATURĂ

Noi ne silim din răspuțeri să imităm în toate privințele Franța și mai ales Parisul. Ne simțim fericiți când străini amabili, care ne cunosc slăbiciunea, declară emfatic că Bucureștii sânt Parisul Orientului. Dealtfel ca și cu mai învechita și perimata poreclă, ce ne-o dădeam noi înșine, că sântem Belgia Orientului.

Desigur că nu e nevoie să te ostenești până la Paris ca să constați pusilanimitatea comparației în care ne complacem. E de ajuns să te gândești că, dacă Franța ar fi ca noi, n'ar mai fi ceea ce este, iar dacă noi am fi într'adevăr ca Franța, n'am mai fi cum sântem. Dar, aflându-te la Paris, oricât ar părea de banal, nu e fără interes să observi la fața locului deosebirea dintre original și caricatură.

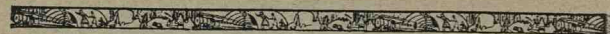
La București e acuma moda, pentru bărbați, a unor pantaloni largi ca poalele rochiilor și a unor haine scurte, cu umerii vătuiți, largi, drepți. Moda a fost adoptată întâi de nobilii cavaleri ai ceaiurilor dan-

sante ultra-șic, iar pe urmă, foarte repede, a molipsit până și pe băeții de prăvălie care paradează pe Calea Victoriei spre indignarea cetățenilor suburbani. Au fost și mici conflicte între acești cetățeni retrograzi și tinerii tigri *à la page*, cei dintâi socotind că, prin asemenea pantaloni care se confundă cu rochiile, se insultă și se înjosește demnitatea tradițională a sexului masculin. Moda însă, mai îndărătnică decât toate indignările cetățenești, a triumfat și s'a impus... Ca la Paris, adăogau campionii ei înverșunați.

Deabia după câteva zile de ședere la Paris, când am zărit pe un bulevard un tânăr pantalonat modern, mi-am adus aminte de moda noastră parisiană. Cum se poate să nu o fi observat până acuma? Poate că n'am băgat de seamă. Sau poate că parisienii sânt mai refractari și mai greoi în materie de modă masculină... Dar au mai trecut câteva zile până să mai văd, de astădată doi tineri îmbrăcați la modă. M'am luat după ei, să-i observ mai de-aproape. Deodată am rămas perplex. Tinerii vorbeau românește.

— Degeaba, Nicule — zise unul — franțujii nu știu să se îmbrace. Nu vezi un om îmbrăcat ca lumea. Numai jerpeliți.

— Absolut. Cine vrea să fie bine, trebuie să se orienteze după Londra. Numai englezii au gust. Eu, cel puțin, ce să-ți spun...

Se sileau să atragă atenția și nu-i băga nimeni în seamă. La Paris nu se lansează modele pe stradă. Cei doi se simțeau nenorociți.

Pe urmă am mai văzut cavaleri de moda nouă: câțiva negri, probabil dansatori, un neamț, doi unguri, spanioli... Nici un francez. Poate să fie o întâmplare că n'am întâlnit francezi cu pantaloni moderni. Dar n'am întâlnit.

Frumusețea româncelor e de notorietate universală. Femei frumoase ca în București nu mai sânt nicăiri. Și moderne. Pe Calea Victoriei rochiile sânt cele mai scurte, ciorapii numai de mătase și figurile fardate ca pentru scenă. O bucureșteancă s'ar considera dezonorată pentru eternitate dacă ar trebui să iasă pe stradă sau chiar numai în curte fără ciorapi de mătase și nefardată. Fiindcă așa e și la Paris.

Am fost convins că bucureștenele noastre frumoase nu fac decât să maimuțărească în privința asta pe nu mai puțin cochetele parisiene. Și am rămas cam nedumerit când am văzut că pe străzile Parisului nici o femeie nu circulă cu rochie până din

sus de genunchi și pe față cu masca de farduri. Chiar faimoșii ciorapi de mătase sânt rari pe stradă, afară de galantare, și deobicei purtați de străine.

Dar atunci toate revistele de mode? Rue de la Paix? Luxul parisian?

Pentru străini. Tot pentru străini. Numai pentru străini. Francezii își trăesc viața lor cumpătată, sobră. Străinii caută la Paris lux, extravaganță, petreceri, veselie. Și găsesc de toate, în abundență. Dar autohtonii nu participă, sau cel mult ca antrenori. Miile de magazine cu obiecte de lux, miile localuri de petrecere ar da faliment dacă n'ar fi năvala permanentă de străini dornici de ele, numai de ele. Și din străinii aceștia iubitori de suprafața înșelătoare, de sclipirile fără preț, de artificii parisian de export, un contingent considerabil îl furnizează români care se socotesc cu atât mai parisiieni cu cât își însușesc mai repede și mai desăvârșit orice caricatură.

Nouăzeci la sută din românii numeroși care au vizitat Parisul, când vin acasă nu mai conțin povesti despre petreceri, despre restaurante, despre magazine și despre Turnul Eiffel. Și deabia așteaptă să se mai ducă pentru alte petreceri, alte restaurante, alte magazine...

Un pasagiu dificil. Sute de automobile gonesc în sus, în jos. Din când în când agentul face un semn. Mașinile stopează. Să treacă pietonii. Iute, iute! Goana a reînceput. Pe trotuar a rămas o bonă cu un cărucior în care gângurește un copil. Agentul o zărește și imediat semnalul de oprire se repetă. Căruciorul trece pe sub botul motoarelor nerăbdătoare, urmărit de pretutindeni de priviri pline de dragoste, de surâsuri calde. Chiar fața agentului ursuz se îmblânzește și ochii lui petrec cu emoție făptura mică.

În grădina Luxemburgului, pe peluzele tunse meticulos, pe cărările îngrijite, lângă bazinele fântânilor, cetele de copii de toate vrăstele stăpânesc cu gălăgia lor, cu jocurile lor, sub ochii înduioșați ai gardienilor.

Pe trotuare, în prăvălii, în autobuse, în metropolitane, în localuri de spectacole, pretutindeni copilul are întâietate. „Loc copilului! Respect copilului! Admirație copi-

lului!“ Sânt lozinci neexprimate, dar scrupulos urmate. Nicăiri nu se observă un cult mai pronunțat pentru copil ca în Franța.

Și totuș nicăiri nu se nasc mai puțini copii ca aici!

Poate tocmai din pricina asta sânt înconjurați de atâta dragoste duioasă cei ce, în ciuda împrejurărilor, se nasc, cresc, trăesc. Omul prețuește totdeauna mai mult ceeace n'are. Sau pentrucă n'are. Sau că nu vrea să aibă.

Acest cult pentru copiii altora e caracteristic. E sigur că Franța ar putea avea mai mulți copii, în orice caz destui, dacă ar vrea francezii. In realitate însă toată lumea se vaită de scăderea natalității și toți îndeamnă pe alții să aibă copii, fiind totuș prea puțini ceice își potrivesc vorba cu fapta.

Clemenceau ar fi exclamat, în cursul conferinței păcii dela Versailles, că sânt cu douăzeci de milioane prea mulți germani. Un delegat american i-ar fi răspuns că mai de grabă sânt cu douăzeci de milioane prea puțini francezi. Și Clemenceau a recunoscut, a făgăduit că va lua măsuri să se completeze minusul de francezi, regretând că el însuși, fiind prea bătrân, nu-și poate lua angajamentul să dea pilda cea bună.

Măsurile și îndemnurile nu lipsesc, ci numai pilda cea bună.

Noi, care în privința asta sântem superiori francezilor — e singura noastră superioritate — avem o zicătoare, când e vorba de copii: cine are, să-i trăiască; cine n'are, să nu-i dorească. Mai ales mamele noastre cu progenitură numeroasă repetă insistent zicătoarea când sânt prea necăjite. Ceeace nu le împiedică să nesocotească înțelepciunea zicătoarei și să continue a spori numărul românilor.

Francezii cu siguranță nu cunosc zicătoarea noastră, dar o respectă scrupulos. Și în schimb, fac ceea ce nu facem noi: au cultul copiilor.

Folies Bergères, Casino de Paris, Moulin Rouge, Folies Dramatiques... Reviste. Specialitate parisiană. Spiritul parisian. Mistinguette. Joséphine Baker. Black follies... Să fii în Paris și să nu vezi d'astea, ar însemna că n'ai fost la Paris. Ca și când ai veni vara la București și n'ai vedea Cărbușul lui Tănase.

Am fost la două, nu țin minte care. Într'una Mistinguette, eterna Mistinguette, cu acelaș antren ca și acum treizeci de ani cel puțin, sălta din picioare tinerește, întâi solo, apoi în fruntea unei companii de picioare goale impecabile, și cânta cu o convingere pasionată un cuplet al cărui refren era repetat în cor de toți cei din scenă, de toți cei din sală și de prin vestibuluri, probabil și de mașiniști și de pompieri:

„*Ça, c'est Paris... Ça, c'est Paris!*“

Și venerabila domnișoară svârlea piciorul în tavan de câte ori zicea „*ça, c'est Paris*“, parcă ar fi vrut să demonstreze că Parisul e piciorul ei. În acelaș timp însă, în spatele ei

și în jurul ei, se mai agitau alte câteva zeci de picioare, mai frumoase, mai tinere și mai goale, care deasemenea revendicau dreptul de-a reprezenta Parisul. Controversa rămânea s'o soluționeze, mai târziu și după criteriile de preferințe personale, spectatorii înșiși printre care nu sânt singur dacă a fost și vre-un francez..

Dincolo tronează Joséphine Baker. Divina, incomparabila, neîntrecuta. Uvrezele ofereau, împreună cu binoclul și programul, o carte specială de gloriificare a stelei negre, scrisă de un supra-realist, nume *en vogue*, care descoperise în picioarele arhi-dextre zoriile artei noi integrale și veritabile, întocmai cum și la noi, un pasionat cronicar a concentrat toată filozofia lui Kant în piciorușul unei vagi dansatoare. În primul antr'act s'a oferit spectatorilor entuziasmați câte-o mică mostră din pomada cu care diva a izbutit să-și facă frizura cea mai linsă din Paris, iar în antractul următor, tot gratis, o broșură elegantă, ilustrată cu toate goliciunile adorabilei făpturi și în care ea însăși, subțiscălitură, destăinuia avizilor de lucruri rare, unde-și procură pantofii, ciorapii, cămășile, rochiile și toate celelalte, cu adaosul că lămuriri mai amănunțite oferă ea însăși, personal, celor interesați, la

Tabarin Joséphine Baker, deschis toată noaptea.

Apariția ei, în costumul Evei și numai cu un brâu de banane asemenea unei centuri de castitate, a stârnit un delir. Dansul ei, charleston, charleston, cu tremurături de gelatină, cu elasticități de cauciuc, cu sincope neașteptate, a ridicat sala în picioare. Drept recompensă pentru publicul ei drăguț a cântat o romanță americană. Miorlăiturile ei răgușite au electrizat toată lumea. Incepe o nouă eră de bel-canto!... Și aplauze, aplauze. Furtună. Uragan. Bis. bis! Joséphine! Tropote sălbatece. Ca în tavernele de marinari și negri dela Charleston, de unde a pornit să cucerească lumea charlestonul și să reînnoiască artele bătrânei Europe.

Am crezut că s'a atins maximul de entuziasm artistic. Eroare. Maximul a fost când, în partea a doua, după alt charleston și altă romanță, așa asudată cum era, divina a coborât în public, a mângâiat cu mâinile ei prețioase cheliile câtorva domni aiuriți și a depus pe ele câte-o sărutare pleoscăitoare... Efectul trebuie să renunț a-l zugrăvi. Ar fi peste puterile mele...

Eși buimăcit, cu urechile pline de „*Ça, c'est Paris*“, cu ochii îmbuibați de imaginea Joséphinei Baker. Când îți vii în fire, tre-

când pelângă Comedia Franceză, pelângă Louvre, te întrebi:

— Cum, adică într'adevăr *Ça, c'est Paris?*

Respingi hotărât și aria, și imaginea. Dar ele te urmăresc pretutindeni. Pe toate zidurile afișe mari țipă ilustrat *Ça, c'est Paris*, iar de pe altele chipul colorat al negresei, cu capul pomădat, cu centura de banane, îți râde în nas. Toate gramofioanele, pe toate străzile urlă *Ça, c'est Paris* sau miorlăe romanțele Joséphinei idolatrizate. Pe toate bulevardele, în toate localurile, orchestrele repetă aceleași arii, obsedante ca un coșmar.

Ar trebui să dezesperei dacă nu ți-ai aduce aminte că toate acestea sânt pentru lansare, pentru export. Ca să poată face ocolul pământului, trebuie să răsune foarte tare, foarte insistent întâi aici, să obsedeze pe toți străinii, să asurzească urechile, să orbească ochii. Toba cea mare. Reclama pentru tot universul. Reclama, sufletul comerțului. Aici, toate astea mâine, peste o lună, vor fi uitate. Alte năzdrăvăniile le vor lua locul, tot atât de gălăgioase, tot atât de supărătoare, tot atât de parisiene. Atunci însă, și chiar peste câțiva ani *Ça, c'est Paris* și Joséphine Baker vor obseda alte urechi în Scandinavia, în România, în Egipt, în

China, în Australia, în America, peste tot globul, ducând pretutindeni mirajul Parisului, impunând pretutindeni și tuturor ceea ce a putut plăcea o clipă Parisului.

Sorbona și Luvrul și Balzac nu vor cucerii niciodată atât de ușor și atât de mulți admiratori pentru Paris ca Moulin Rouge sau Maurice Chevalier. Numai ce e ușor, se răspândește ușor. La Paris ca pretutindeni.

CETATEA CĂRȚII

În fiecare dimineață, când ies, oricât aș fi de grăbit, mă oprește un răstimp librăria de alături. E un local modest, ca mai toate librăriile pariziene, cu vitrinele întinse afară, pe teighele ieftine, până în mijlocul trotourului. Farmecul ei, și al tuturor, tocmai asta îl face. Astfel poate întâmpina și pe trecătorii cei mai indiferenți. Jumătate din de-verul cotidian de-aici ese, din vânzările de pe trotoar, oamenilor grăbiți care altminteri n'ar fi cumpărat. Printre teighele mișună veșnic curioșii. Cei ce zăbovesc mai îndelung sânt studenți care n'au mijloace să cumpere și care citesc aici cartea pe care le-o poștește inima. Și mai sânt alți însetați de carte, tineri și bătrâni, săraci care-și hrănesc astfel sufletul cu lectura ce le trebuie. Cărțile netăiate pricinuesc sforțări speciale pentru a-și trăda cuprinsul. Câte-un pasionat face apel la librar și librarul îi taie paginile dorite. Dealtminteri, când n'are cumpărători, librarul însuși însuși împreună cu vânzătorii lui se ame-

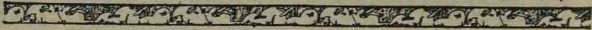

stecă printre cititorii clandestini, să citească și ei.

Cartierul Latin e plin de librării, trotoarele lui oferă cărți la fiecare pas. Și buchiniștii legendari de pe cheiu, și cei dela Odeon. Parcă e o cetate a cărții sub oblăduirea Institutului, a Sorbonei și a celorlalte uzine de cultură. Dacă n'a pornit de-aici, în orice caz aici se întreține cu ardoare cultul cărții și al literaturii.

Nicăiri în lumea cartea nu e mai prețuită ca în Franța. În alte țări poate să se citească mai mult, să se tipărească mai multe cărți. Aici cartea e o realitate vie, un factor social cu o influență covârșitoare.

Numai la Paris cartea devine un eveniment monden care interesează nu doar cercurile literare, ci saloanele, pe oamenii de Stat, colectivitățile. Aici o carte stârnește pasiuni, elanuri, înrăurește politica sau justiția, e un element important al vieții obștești. Mândria presei franceză, de orice nuanță, continuă a fi rubrica literară, care nu e întâmplătoare ci organică. O carte, un curent literar, o controversă estetică sânt subiecte care împodobesc deseori articole de fond chiar în ziare strict politice. Nu s'ar putea închipui un ziar francez care să aibă spații rezervate pentru cinematograf sau sporturi,

fără să aibă mai întâi rubrica foarte îngrijită a literelor, cum bunăoară se întâmplă nu numai la noi, dar chiar în țări de mare civilizație. Adevărat că acolo cititorii se interesează de faptele literare, ca și de cele diverse, și le reclamă, pe când ziarele noastre au scuza că rubrica literară e loc mort, fiindcă nimeni, afară de scriitorii înșiși, ba uneori nici chiar ei, nu se pasionează de soarta ei, pe când pentru sporturi, de pildă, se manifestă un interes tot mai viu, ceea ce justifică permanentizarea și sporirea cronicei respective. Colaborarea scriitorilor la ziarele franceze, în calitate de scriitori și deci cu contribuții oarecum de specialitate, e un fenomen special, vrednic de toată atenția. Relațiile dintre ziariști și scriitori sânt într'adevăr colegiale. Ziaristul francez se consideră scriitor înainte de toate, chiar când munca ziaristică îi impune obligații de șablon, ceea ce se constată din însuș felul îngrijit literar cum sânt scrise mai toate ziarele franceze. Scriitorii înșiși consideră drept colegi adevărați pe ziariști și nu disprețuesc suveran scrisul destinat să trăiască o singură zi. Asemenea cordialitate de relații nu se mai întâlnește aiurea. Presa în general se îndepărtează de literatură sub pretextul informației telegrafice, silindu-se din ce în ce mai

mult să înlocuiască ideile și frumosul cu reportajul brut. Firește că astfel de presă, de informație rece, grăbită și interesată numai de sporul tirajului, își sapă singură mormântul, căci va putea fi lesne înlocuită cu mijloace de informație mai rapide și mai moderne — mâine radiofonia, poimâine televiziunea, răspoimâine cine știe ce. Presa franceză, păstrând cu îndârjire tradiția mișcării ideilor în fruntea coloanelor ei, păstrează însuși prestigiul scrisului și al ideii de presă.

Firește, posibilitatea presei franceze de-a persevera în tradiția ei sănătoasă și nobilă se datorează educației cititorilor francezi care ar respinge o gazetă în care, înafară de informație, n'ar găsi și un gând bun exprimat într'o formă frumoasă. Educația aceasta însă presa însăși a făcut-o sau cel puțin a contribuit mult să se facă. E curios că toți francezii intelectuali știu să scrie foarte corect; nu mântuitorii de profesie ai scrisului, ci avocați, ingineri, medici, profesori... Pe când în alte țări — nu mă gândesc la noi, ci la Anglia, Germania, Italia, America, — scrisul corect e un apănaj al scriitorilor, iar restul, dacă se manifestă în public, e lamentabil.

Și tot pentru prestigiul cărții și al literelor mărturisește numărul mare de reviste im-

portante franceze, răspândite, citite și respectate. În Germania poate că numărul lor e mai mare, dar fără să fie atât de răspândite și mai cu seamă fără să se bucure de influența celor franceze. În vreme ce la anglo-americiani, iar în ultimul și la germani, revista literară a degenerat în magazinul fad, care ține locul romanelor de senzație de odinioară, singură Franța, tocmai fiindcă are cititori pregătiți și mereu însetați de adevărată hrană spirituală, a izbutit să-și mențină nivelul intelectual pe care, orice s'ar zice, îl exprimă în primul rând nivelul publicațiilor periodice și însemnătatea ce o au ele în mișcarea ideilor.

Evident, toate acestea conferă Parisului o mare superioritate, de altfel recunoscută, în domeniul intelectual, asupra tuturor neamurilor. Parisul e arbitrul necontestat. De aici pornesc și aici se consacră sau se destramă toate curente, toate inițiativele. Aici e centrul firesc al vieții spirituale. Aici e Cetatea Luminii. Cetatea Cărții a făcut Cetatea Luminii. Literatură, artă, chiar știință, numai aici pot dobândi brevet universal. Consacrarea definitivă numai Parisul o poate da. O operă de artă sau literară consacrată la Paris, e consacrată pe întreg cuprinsul planetei. Un scriitor poate

fie apreciat, citit, recunoscut în toate țările; până ce n'a câștigat adeziunea Parisului nu e universal. Toate drumurile gloriei duc la Paris, se încrucișează acolo ca în adevăratul centru de unde pornește lumina adevărată.

Lucrurile acestea nu pot inspira cuplete pentru picioarele veșnic tinerei Mistinguette ca astfel să se vestească în toată lumea *Ça, c'est Paris.*

Și totuș aici ar fi locul să se proclame cu toată mândria: *Ça, c'est Paris!*

SOLDATUL NECUNOSCUȚ

Ce monument de artă, ce arc de triumf, ce panteon ar putea glorifica sacrificiul unui milion și jumătate de morți pentru patrie?

Franța a găsit forma cea mai simplă și mai impresionantă. A cules cadavrul celui mai necunoscut soldat, dacă s'ar putea zice, și l-a înmormântat solemn sub Arcul de Triumf vechiu, îngrijind ca la căpătâiul lui să ardă veșnic candela recunoștinței, flacăra nemuritoare a aducerii aminte.

În Place de l'Etoile, unde se întâlnesc douăsprezece bulevarde, tronează majestos Arcul de Triumf, cel mai mare din câte s'au pomenit până azi, reprezentând mândria națiunii franceze pentru cele o sută douăzeci și opt de bătălii ale marelui revoluții și ale primului imperiu. Aici, sub arcada dinspre răsăritul soarelui, sub ocrotirea gloriei trecutului, odihnește Soldatul Necunoscut. O simplă lespede de marmoră însemnează mormântul celui în care se recunosc un milion și jumătate de suflete căzute întru apărarea țării și a civilizației franceze. O

flacăra pâlpăe ușor, printre florile ce acoperă lepedea, ca respirația imaterială a tuturor sufletelor simbolizate printr'un cadavru necunoscut.

Imprejur zac multe coroane grele, scumpe, împletite cu panglici multicolore cu inscripții în toate limbile. Sânt omagiile protocolare ale oficialităților, ale delegațiilor, ale tuturor misionarilor străini sau francezi care trec prin Paris. Emoționante sânt însă numai florile ieftene, mănunchiurile sărace. Acestea, mereu împrăpătate, sânt așezate sfios, fără martori, fără solemnitate, dar cu pietate înlăcrămată de oameni simpli care vin la mormântul necunoscut să plângă, să se jelească, să se reculeagă aducându-și aminte de scumpii lor pierduți fără urmă în încheștarea năpraznică a luptelor. Pentru aceștia aici e un loc sfânt, pe când pentru oficialități, pentru străini, pentru trecătorii grăbiți Soldatul Necunoscut a devenit o curiozitate pariziană care trebuie vizitată cu respectul ceremonial...

În după amiaza de toamnă când am fost sub Arcul de Triumf, în preajma lepedei funerare am găsit îngenunchiați o femeie în haine negre cu doi copilași și un bătrân cu bărbuța albă și cu obrazii uzi de lacrimi. Subt monumentul glorios era o liniște ca

într' o biserică. Sgomotul automobilelor care spintecau piața imensă dinspre cele douăsprezece bulevarde parcă se filtra și nu ajungea până aici.

Deodată însă pacea a fost sfărâmată de uruitul a două autobuze uriașe care au înconjurat întâi arcul și pe urmă au stopat alături. O sută de turiști, porniți să viziteze în patru ore monumentele Parisului, descind vijelios și năvălesc sub arcade, în frunte cu ciceronele, înalt și important ca un comandant de vardiști.

— *Mesdames et Messieurs! Ladies and Gentlemen!* Aici vedeți mormântul Soldatului Necunoscut...

Și explică și turiștii se îngrămădesc în jurul lui.

— Această flacăra ese printr' o țevă de tun inamic și e întreținută de asociații de foști combatanți, ca să nu se stingă nicio dată... Coroanele pe care le vedeți sânt depuse de tot ce trece mai distins prin Paris, iar poporul francez omagiază memoria eroului național... Priviți!

Și, cu un gest teatral, arată turiștilor pe femeea îngenunchiată și pe bătrânul înlăcrămat. Apoi continuă mulțumit:

— Iar acuma, doamnelor și domnilor, după ce ne-am recules la mormântul eroului

național, să aruncăm o privire asupra acestui grandios arc de triumf, început în anul 1806 și...

Pleacă urmat de ceata turiștilor. Numai o doamnă, cu tâmplele puțin cărunte, rămâne în urmă lângă lespeda de marmoră. Ochii ei sânt umezi. În mână are un trandafir galben. Il așează pe mormânt, închinându-se. Se apropie de flacăra, își trece degetele prin ea și se închină iar. Iși șterge apoi ochii și se îndreaptă spre turiștii care au început să se îmbarce în autobuzele uriașe.

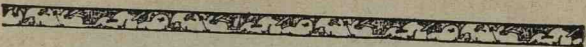
Se face iarăși liniște sub Arcul de Triumf. Plec și eu. Femeea cu copiii rămâne în acelaș loc, ca și bătrânul.

La restaurantul chinez de lângă hotelul meu, când nu sânt conflicte, e veselie. Mi se pare că numai firma e chinezească și chelnerii. Clienții sânt de toate neamurile.

Restaurantul chinezesc adevărat, pentru chinezi, foarte modest, se află într'o stradelă dosnică pelângă Sorbona. Deasemenea și restaurantul japonez. Tot pe-aici este și un mic restaurant românesc, firește „Leul și cârnatul“, ca să fie mai autentic, pentru românii cartierului, mai ales studenți. Cel scump și reprezentativ, pentru fețele subțiri, și cu punga groasă, e pe-aproape de Operă, să fie la îndemâna amatorilor. Un restaurant vienez, altul unguresc, altul rusesc... German încă n'am văzut; probabil că germanii au lucruri mai grave de aranjat, decât un restaurant.

Am pomenit restaurantele străine numai pentru că zugrăvesc ambianța și sânt o tră-sătură a cosmopolitismului Parisului. Despre New-York se spune c'ar fi orașul cel mai pestriț din lume. Acolo însă străinii

caută avere și naturalizare. Parisul e cosmopolit numai prin oaspeții săi permanenți. Unii vin, alții pleacă. Ei nu râvnesc și nici nu ar putea să schimbe înfățișarea franceză a metropolei. Ii împrumută doar un plus pitoresc. In alte orașe mari străinii constituie aglomerații cu tendințe de particularizare, cu veleități de concurență mai mult sau mai puțin în toate domeniile. Aici sânt în mod firesc atât de dominați de spiritul locului că toți se simt obligați să încerce a și-l asimila. Incercarea englezească de-a susține un teatru englezesc pentru englezii care vizitează Parisul dovedește elocvent inanitatea oricărei asemenea dorințe.

Pe străzile Parisului defilează constant toate neamurile pământului. Albi, negri, galbeni, arămii, australieni sau argentinieni, ruși sau spanioli, scandinavi ori italieni, americani ori japonezi, bulgari și turci, unguri și români, germani și polonezi, indieni sau africani — toate continentele, toate climatele, toate temperamentele. Răsună discret toate limbile. Și totuși nici o clipă caracterul francez al metropolei luminii nu e atins. Libertatea cea mai largă pentru toți și poate de aceea toți se simt acasă, în aceeași comunitate.

Baremi românii fac niște eforturi colosale

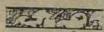
să uite chiar că sânt români. Iși schimbă numele ca să pară cât mai franțuziți și se străduesc grozav să devie mai parisieni decât parisiienii. Numai ovreiii noștri se mulțumesc a fi români și revendică orgolios calitatea aceasta. Cu câți români m'am întâlnit la Paris, toți regretă că vor trebui curând să se întoarcă acasă. Singur un evreu, om simplu, negustor, mi-a spus înduioșat:

— Măine plec spre țară... Bine c'a dat Dumnezeu, că tare mi se făcuse dor de țărișoara noastră, săraca!

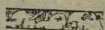
M'a mișcat mai ales că, înainte cu câteva ceasuri, un român get-beget, intelectual cu nume în România, mi se plânsese amar:

— Când mă gândesc, *mon cher*, că peste două săptămâni va trebui să mă întorc în țigănia noastră murdară și balcanică, spun drept, îmi vine să mă sinucid de scârbă!

„REVOLUȚIA ROMÂNĂ“

România n'are o presă bună la Paris. Inafară de câteva ziare grave și oarecum oficioase, deci mai puțin citite, celelalte toate scriu despre noi cu vădită adversitate și publică numai știri rele.

De trei ori pe zi, răsfoind edițiile proaspete, aveam emoții. Rezumând informațiile ce le citeam ar fi trebuit să-mi închipuesc că în România sânt iminente răsturnări extraordinare. Unele gazete mai îndrăznețe preziceau direct și pe curând „revoluția română“. Chiar cele moderate, dacă nu spuneau pe față, lăsau să se înțeleagă că se petrec lucruri grave ale căror urmări nu se pot prevedea, deci tot „revoluția română“.

Eram de vre-o lună la Paris. Cum să se fi schimbat așa de cumplit situația din țară. Înainte de-a pleca se întâmplase „cazul Ma-noilescu“ care, firește, stârnise o efervescență, dar nu mai deosebită ca altele. Exagerările normale ale presei noastre puteau să dea unor străini o impresie mai vie, dar

pentru noi, obișnuiți cu strigătele, „cazul“ rămânea de o importanță senzațională numai în înțelesul sgomotului, fără perturbări adânci. Oricât de simpatic ar fi d. Manoilescu și oricât de populară e în surdina cauza pentru care atrăsese asupra-și fulgerul guvernului Brătianu, până la „revoluția română“ mai rămâne o cale lungă. Poporul român nu e prea revoluționar și, dacă ar fi, tot nu cred că s'ar răscula special pentru d. Manoilescu. În cazul cel mai rău d. Manoilescu, condamnat, va deveni martir și centrul agitațiilor viitoare pentru cauza pe care o reprezintă și care astfel va câștiga mai vaste și mai fățișe simpatii; dacă va fi achitat, va fi un bobârnac strașnic pentru guvern și poate un motiv de demisie. Cum însă liberalii nu obișnuiesc a se juca de-a ambiția, când e vorba să părăsească puterea, guvernul se va resemna în fața verdictului justiției militare cu toată filozofia circumstanțelor. Apoi chiar dacă ar cădea guvernul n'ar fi nici o revoluție, ci o simplă schimbare de guvern și încă cu siguranța că urmașul liberalilor va avea aceeași atitudine față de „chestia închisă“, cel puțin deocamdată.

Și totuș, telegramele ziarelor franceze erau pline de un pesimism sumbru. Din

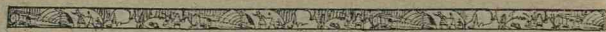
când în când, prin colțurile unde nu se rătăcesc ochii cititorilor și cu caractere enigmatice, apăreau comunicate oficiale: „Nu este adevărat că...” Sau: „Se desminte știrea publicată de unele ziare străine despre...” Comunicatele acestea însă, chiar prin cuprinsul lor anodin și totdeauna negativ, mai curând sporeau suspiciunea cititorului. Imi făceau impresia faimoaselor comunicate germane din timpul războiului, cu stereotipul și devenit ilariantul lor început: „Es ist nicht wahr...”

Întâlnindu-mă cu un atașat de presă pe lângă legația noastră, l-am întrebat nedumerit ce se întâmplă în țară fiindcă, după ziarele de-aici, se pare că sântem în ajunul unei catastrofe. S'a supărat.

— Cum poți să crezi toate prostiile?... Minciuni și exagerări.

— Bine, dar cum se face de le publică toată presa?... Lumea sfârșește prin a le crede. De ce nu reacționați?... E datoria d-tale și a legației. Altfel ce rost ați avea aici?

— Dragul meu, e goana după știri de senzație împotriva căreia nu poți lupta. Eu toată ziua bat redacțiile și pretutindeni acelaș refren: ne trebuie știri virulente. Am ajuns de nici nu-mi mai publică desmințirile. Tre-

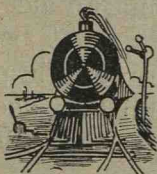
bue să recurg la cinematografe ca să le aduc la cunoștința publicului...

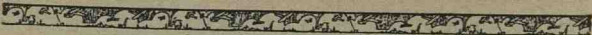
I-aș fi putut răspunde cu simpla întrebare: de ce nu circulă asemenea știri senzaționale asupra altor țări, chiar din regiunea noastră, unde situația politică internă e cel puțin tot atât de „revoluționară“ ca la noi... Dar nu i-am mai răspuns. Reprezentantul oficial însărcinat cu informarea Parisului despre stările reale din România și chemat să cultive simpatiile presei franceze pentru aliații fideli dela gurile Dunării se declara neputincios și abandonase lupta. Dealtfel lupta lui era și inutilă, de vreme ce se mărginea la comunicate „es ist nicht wahr“ care și lui i se păreau ridicole. Ca orice neaș funcționar român, atașatului nici prin gând nu-i trecea că, în asemenea condițiuni, slujba lui cheltuește înzadar banii statului. Cum să-și dea el seama că atmosfera de simpatie nu se crează decât prin pregătirea posibilităților de bună înțelegere care presupune în primul rând mărturisirea francă a adevărului, chiar dezagreabil momentan. Presa cea mai de scandal nu ar mai recurge atunci la serviciile agențiilor echivoce care cultivă știrile catastrofale indiferent de temeinicia lor, ci ar accepta știrile românești, fiindcă o știre adevărată într'adevăr e mai

decorative border

senzațională ca orice minciună. Ce-i drept
e și mai rară.

Dar atașajii de presă, chiar cei mai incapabili, au scuza că nu ei comandă destinele României. Serviciile lor reflectează prin ele însele starea reală dela noi, care n'are nimic a face cu „revoluția română“, ci exprimă doar infinita indolență orientală, tembelismul fără pereche în care ne complacem și care exclude apriori orice activitate organizată. De ce numai și tocmai atașajii de presă ar fi altfel?

PRINȚUL CAROL LA LEGAȚIA ROMÂNĂ

Avem totuși la Paris un ministru interesant. Vechiu diplomat, om fin, cu o vastă cultură, chiar literară. Necunoștințele literare românești știe să le disimuleze agreabil. Legăturile sale în toate cercurile franceze sânt prodigioase, întrecându-se în privința aceasta cu d-ra Elena Văcărescu, asupra căreia însă are superioritatea de-a nu face literatură. Prețuit nū numai ca diplomat (sforțările noastre diplomatice modeste nu reclamă capacități strălucitoare), dar mai ales ca om, prezența lui aici ar putea fi cea mai eficace propagandă pentru România. Un ambasador cu prestigiu personal câștigă mai multe prietenii țării decât o echipă de propagandiști cu sarbede informații negative.

Aflându-mă la Paris, n'aș fi vrut să mă întorc acasă fără a fi prezentat omagiile de respect și recunoștință Prințului Carol care-mi făcuse odinioară onoarea de a se interesa de cărțile mele și care acuma, în exil și în suferință, avea mai mult drept la dra-

gostea românilor. Când am spus însă intenția aceasta a mea unei cunoștințe care era aici cu o vagă misiune oficială, s'a speriat pur și simplu. Apoi mi-a zis amical:

— Foarte lăudabilă și civilizată dorința d-tale, dar nefolositoare și poate chiar păgubitoare atât pentru d-ta cât și pentru fostul Principe Moștenitor! (Din titulatura ce-o dădea Prințului se vedea că e persoană oficială). În alte împrejurări, treacă-meargă. Dar acum, în toiul scandalului Manoilescu, ar fi o provocare!

— Iți scapă din vedere că eu sânt un simplu particular...

— Nu. Fie oficial, fie particular, nu e momentul. Te poți expune la neplăceri, când te vei întoarce acasă, fiindcă Prințul e foarte păzit. Mai mare neplăcere însă s'ar putea să-ți facă însuși Prințul, neprimindu-te, ceea ce n'ar fi exclus, căci nici lui nu-i poate conveni atmosfera de agitație ce se întreține de unii în jurul său. Dacă-mi permiți un sfat, ascultă-mă pe mine: abține-te!

Românii din Paris, în special studenții, sânt „carliști“ înfocați. N'am vorbit cu unul fără să-mi pomenească despre Prințul Carol și fără să-și arate, cel puțin printr'o scrâșnire de dinți, indignarea față de nedreptatea ce i s'a făcut. Carlismul se manifestă

însă mai mult în șoapte fiindcă oamenii au diverse nevoi pela Legație și Legația se zice că ar fi înverșunată împotriva Prințului.

În jurul Prințului Carol au început felurite legende care-i sporesc mereu popularitatea. Până și cele urâte, scornite de dușmani, se întorc în favoarea lui printr'o reacțiune firească. Întâmplarea dela parastusul cu ocazia morții regelui Ferdinand mi-au povestit-o mai mulți martori. Se adunase toată colonia românească. Frumoasa biserică de lângă Sorbona era plină. Multă lume nu încăpuse înlăuntru și înnegrise străduțele dimprejur. Legația română, precum și celelalte numeroase misiuni ce le avem la Paris veniseră mai în complectul lor ca oricând. Reprezentanții Franței oficiale și neoficiale au ținut deasemenea să iea parte la pioasa solemnitate. Numai Prințul Carol, fiul regelui, n'a fost poftit la slujba religioasă ce se făcea pentru înmormântarea tatălui său. Oficialitatea românească l-a ignorat cu desăvârșire; pentru ea Prințul Carol nu exista... Lumea, mai ales cea rămasă pe-afară, comenta în toate felurile neomenia oficialității. După ce toți invitații au sosit, în momentul începerei serbării, un automobil se apropie, își croiește anevoe drum prin mulțime până la intrarea bisericii, sto-

pează. Și din mașină coboară însuși Prințul Carol, cel nepoftit, îndoliat, cu o înfățișare de amarnică durere. Mulțimea îl recunoaște și, înduioșată, îi face loc să treacă. Glasuri tinere se aud ici-colo, răzlețe: „Trăiască regele Carol!“ Prințul, parcă n'ar fi putut să auză și să vadă nimic, a intrat în biserică, a ascultat toată slujba, a plâns. Ce cap trebuie să fi făcut oficialitatea când l'a văzut, e lesne de închipuit... La sfârșit, Prințul s'a închinat și a eșit, fără să se uite măcar la cineva, cu ochii înroșiți de lacrimi. Mulțimea întregă a izbucnit în strigăte entuziaste: „Trăiască regele Carol!“ Aclamațiile, tot mai furtunoase, au însoțit mașina până ce a dispărut... Un șef de misiune, înțelegând glasul mulțimii, ar fi șoptit ambasadorului nostru la plecare:

— Chestia închisă a rămas cam întredeschisă!

— Depinde de cheea pe care o întrebuințezi! a răspuns ministrul cu un zâmbet acru.

Dealtfel se spune că atunci când reprezentantul României a făcut comunicarea de rigoare lui Briand despre închiderea chestiei, acesta ar fi întrebat:

— Câți ani are prințul?

— Treizeci și trei.

— Dar Brătianu?

— Şaizeci.

— Atunci prinţul a câştigat bătălia. Impotriva vârstei nu se poate lupta.

— Dacă e vorba de vârstă, apoi Principele Mihai n'are decât cinci ani!

— Negreşit. Dar fiecare la rândul şi la timpul său... Principiul selecţiunii naturale...

Cunoştinţele mele româneşti din Paris nu m'au putut ajuta să găsesc pe Prinţul Carol. Nu-mi rămânea altceva decât să încerc la Legaţia Română, deşi auzisem îndeajuns că acolo e o atmosferă franc ostilă Prinţului, exagerându-se chiar instrucţiunile dela Bucureşti. Dar mie nu-mi trebuia concursul legaţiei, ci numai o informaţie asupra reşedinţei Prinţului, care mi se putea da neoficial, cum s'ar da adresa oricărui român cunoscut stabilit în Franţa. Nici n'aveam de ce să tăinuesc vizita ce o proiectam fiind vorba de un simplu act de curtoazie elementară faţă de un vlăstar, chiar ostracizat momentan, al dinastiei române.

Intr'o zi deci m'am dus la Legaţia Română. Un secretar tânăr şi foarte amabil — toţi membrii legaţiei erau de altminteri tineri — m'a primit ceremonios şi cordial cum numai diplomaţii ştiu să primească. I-am spus îndată ce doresc şi l'am văzut subit îngrozit parcă i s'ar fi arătat o stafie.

A căutat totuși să-și stăpânească spaima, a bâiguit ceva cu surâsul prodocolar uitat penibil pe buze, s'a uitat împrejur să vadă dacă ceilalți or fi auzit cuvintele mele blasfematoare, a zărit o doamnă și, cu o idee salvatoare, s'a repezit la ea, scuzându-se către mine:

— Un moment... Este doamna care...

Pe urmă a eșit cu ea, s'o servească, și a întârziat atât de mult că n'am mai avut răbdare să-l aștept.

Intâlnind pe scări pe atașatul de presă, i-am cerut lui informația. Mai puțin diplomat, el nu și-a pierdut cumpătul, ci mi-a răspuns:

— Nu știu, dragul meu, și nici nu mă interesează. Dar chiar de-aș ști, nu ți-aș spune, ca să nu afli dela mine și să-mi aprind paie în cap. Înțelegi, noi aici avem răspundere, nu sântem de capul nostru... De ce să ne faci nouă dificultăți, celor mici? Mai bine vorbește cu ministrul. El e șeful. El poate să te informeze, dac'o vrea, fără riscuri...

A doua zi am vorbit cu ministrul. Intâia oară. Intrevederea a fost lungă și foarte interesantă și agreabilă. Câte nu mi-a povestit? Era un fermecător. Am adus vorba despre Prințul Carol cu toată prudența ce

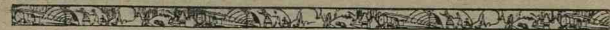
am socotit-o necesară, după cum fusesem prevenit. Prudență de prisos. Nu s'a eschivat deloc. Mi-a spus că ceea ce s'a întâmplat a fost grea lovitură pentru țară, că cine ar fi crezut, că el însuși a intervenit, că nenorocirea s'a consumat peste voințele oamenilor. A vorbit cu deferența obișnuită despre prinț și l-a compătimit atât de insistent, că, poate fără să vrea, compătimirea devenea jicnitoare. A găsit foarte firească dorința mea de a-l vede și m'a îndemnat să mă duc negreșit. E o datorie să rămânem în jurul lui, să-i păstrăm toată dragostea noastră. Despre reședința actuală a Prințului însă nu-mi poate da nici o informație din motivul foarte simplu că nu știe nimica. El, ca reprezentant oficial al țării, nu poate avea relații cu prințul nici măcar particulare și atunci mai bine se dezinterează cu totul ca să păstreze o neutralitate cât mai absolută. Sânt destui români care îl vizitează destul de des. Ei au să mă informeze...

Informațiile dorite le-am aflat pe urmă dela un prieten ofițer din serviciul legației, care e un „carlist“ discret dar cu atât mai pasionat. Și el mi-a atras atenția asupra pazei de care e înconjurat Prințul. Să știu deci că se va afla precis nu numai când

am fost primit, dar și în care cameră, pe ce scaun voi fi stat și chiar ce anume am vorbit.

Toate au fost de prisos. A trebuit să renunț pentrucă reședința Prințului era prea departe de Paris și eu nu mai aveam mijloace bănești pentru cheltuelile ce mi le-ar fi impus deplasarea.

DEMOCRAȚIA INTERNAȚIONALĂ

Se vorbește și se scrie atât de mult, în toate țările, despre revoluție încât se pare că rușii bolșevici au dreptate când contează pe revoluția mondială care va schimba fața pământului.

La urma urmelor, precum toate sânt trecătoare, nici organizațiile de stat sau formele de guvernământ nu pot avea pretenția să fie eterne. Dar atunci ar trebui să regretăm amar că tocmai forma cea mai liberală, cea care a vrut să se întemeeze pe consimțământul luminat și benevol al tuturor, care a încercat să respecte mai mult pe omul-individ, cea mai idealistă fiindcă a clădit pe omenia insului, regimul democratic parlamentar a avut o viață atât de scurtă atât de sbuciumată. Prăbușirea aceasta ar demonstra că omenirea n'are nevoie de libertate reală, că faimoasa „voința poporului“ nu poate fi decât aceea care se valorifică inconștient în câțiva oameni reprezentativi destinați să călăuzească mulțimea sortită, la rândul ei, numai să asculte și să execute...

Gândurile acestea nu te-ar putea cuprinde tocmai la Paris unde ai mereu impresia că libertatea cea mai desăvârșită e o realitate și că, fără ea, viața ar fi imposibilă. Ingrijorările însă se manifestă tot mai intens în scris. Regimul democratic domină puternic și totuș dorințele de schimbare persistă.

Poate că sânt numai luptele obișnuite, normale într'un regim de libertate. Marea calitate a acestui regim — în acelaș timp însă cuprinzând și germenul distrugerii — este toleranța deplină pentru manifestarea oricărei idei și propagarea ei. Astfel sisteme de guvernământ care, înscăunate la putere, ar suprima fără milă orice propagandă de idei potrivnică lor, sub regimul democrației pot crește, se pot întări, pot încerca lovituri. Democrația, hipnotizată de excelența principiilor ei, nu vrea să vadă cum i se subminează temeliile. Democrația nu înțelege că magia cuvintelor, ca orice magie, se evaporează și în locul ei rămân cuvintele vide, bășici de aer ce nu mai au vechea rezonanță în sufletul oamenilor în permanentă înoire.

Mașina funcționează în Franța, cam scârțând, dar fără apreciable sguđuri. Organizația socială e atât de solidă că politica-

nismul, în sensul nostru de clientelă pe care politica trebuie să o hrănească, nu prea are prilej de înflorire. Parlamentul discută, se ceartă, guvernele cad, se refac — și oamenii își văd de treburile lor. Iți face impresia că spectacolul e pentru un public restrâns, de vreme ce poporul însuși nu participă decât periodic, cu votul său. Poporul cere liniște, pace și posibilități de traiu omenesc. Numai când acestea se periclitează, încep agitațiile îngrijitoare.

Umanitarismul generos al democrației i-a câștigat puteri internaționale. Democrațiile din toată lumea se simt înrudite și caută să se ajute unde se poate. Alarma cu „revoluția română“ trebuie să fie și un efect al solidarității democratice internaționale. Marile democrații apusene simt mereu primejduită democrația românească șubredă și cu defecte organice care o împiedecă să crească și să se întărească.

Ajutorul cu alarme are însă efecte tocmai contrare. Alarmele periodice în jurul României, reluate și exagerate mai mult de alte internaționalisme, sdruncinând prestigiul țării înafară, îi slăbesc implicit puterea internă de organizare și favorizează curențele destructive.

Desigur că mântuirea noastră o vom găsi

numai într'o democrație adevărată, sinceră, națională, ferită de exagerările supralicităților demagogice, adaptată nevoilor și tradițiilor firești ale neamului românesc. Una din calitățile esențiale și caracterizante ale regimului democratic este chiar puterea de adaptare la firea popoarelor ce și-l însușesc. Democrația noastră trebuie să-și dibuie singură, prin forțele ei intrinsece, cu lupte, cu suferințe, cu sbuciumări, cu suișuri și coborâșuri, formele sale speciale de cârmuire, ca și alte neamuri ce și-au dat regimul democratic. Numai regimurile astfel dobândite prind rădăcini adânci în sufletul țării și devin realități naționale care asigură propășirea normală.

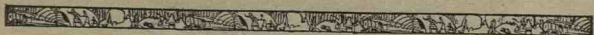
Democrația internațională nu se poate susține decât prin puternice și cuminți democrații naționale. Altfel ar fi o construcție de carton gata să se sfărâme la prima bătaie de vânt. Și doar vitalitatea unui regim în vremuri vijelioase se dobândește prin rezistența ce o opune. Numai copacul cu rădăcini adânci în pământ ține piept furtunilor.

Democrația franceză în vremuri aspre s'a călit încât azi face față împrejurărilor.

Când începuse debandada francului, când panica pândea prin toate colțurile, când ministerele se prăbușeau neputincioase, regimul democrației a trecut peste toate pasiunile grupurilor adverse și a chemat în fruntea guvernului pe Poincaré. Un om fără partid, urât și dușmănit vehement de marea majoritate a Camerei și totuș recunoscut de toată lumea drept singurul capabil să fe-rească de sfărâmare carul statului, să-l re-aducă în făgașul normal.

Poincaré reprezintă un caz cu totul special de idol al unui popor. Hindenburg e idolul Germaniei, stimat de toți pentru trecutul lui, deasupra tuturor prin calitățile lui omenești. Mussolini e idolul Italiei, adorat cu pasiune mistică, salvatorul patriei, întruchiparea gloriei italiene și a viitorului. Poincaré e idolul Franței fără a fi iubit de nimeni. Și tocmai asta îl face mai interesant.

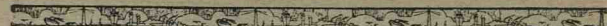
L'am văzut la Cameră. Stătea grav, sever,

atent. Ascuta pe un orator imbecil care bătea câmpii în vreme ce incinta devenise un lagăr de taifasuri vesele. Publicul căsca de plictiseală și încerca să tragă cu urechea la conversațiile din incintă unde părea că se povestesc anecdote. Insuși președintele, după ce epuizase toate mijloacele de rezistență, ajunsese să-și razime fruntea cu mâna ca să nu adoarmă sau poate tocmai să clipească. Singur Poincaré, cu ochii spre tribuna sacră, asculta neclintit, ca și când prin gura vorbitorului, indiferent de valoarea-i personală, prin faptul că reprezintă națiunea, s'ar manifesta însăși voința țării pe care el, șeful guvernului, e dator să o respecte scrupulos.

Câțiva oratori se succed. Apoi deodată Poincaré, sprinten, vioiu și totuș grav, se scoală și face o scurtă declarație. Vorbește simplu, fără emfază, clar, cu un glas cam cenușiu care nu vibrează în sufletul auditorilor, poate nici nu vrea, dar care ține să convingă. Aplauze anemice îi pecetluiesc ultimele cuvinte. Iși strânge hârtiile, le îndeasă în geantă. Dispare grăbit.

Privindu-l, mă gândeam dacă a răs vreodată Poincaré? Și mi-am răspuns singur: imposibil. Am încercat să mi-l închipuiesc măcar zâmbind și n'am reușit. Fața lui pare

a nu fi făcută decât pentru seriozitate. Francezii își bat joc de oamenii gravi, de acele „longues figures“ care inspiră posomoreală. Seriozitatea lui Poincaré impune stimă.

Infățișarea lui n'are nimic deosebit; mai degrabă pare neînsemnată. Pe un trup mediocru un cap căruia numai bărbuța ascuțită îi împrumută un aer de avocat meticulos. Ras, Poincaré s'ar pierde în mulțime. Totuș când îl examinezi mai lung și când îi încrucișezi privirea, îți rămân ochii lui în minte, niște ochi ficși, reci, fără strălucire, care te urmăresc și care parcă hipnotizează prin imobilitatea lor friguroasă. Prin ochii aceștia stranii are o asemănare cu Robespierre, cu Incoruptibilul. Dealtfel poate că asemănarea mai are un punct de sprijin: ca și Incoruptibilul, Poincaré pare a fi un om-idee.

Astfel de oameni rari inspiră respect, teamă, ură, groază, numai iubire nu. Cred că nici ei înșiși nu simt nevoia de a fi iubiți. Singura lor preocupare, râvnă, pasiune este să-și servească ideea, s'o impună, să-i câștige izbânda. Restul nu-i interesează. Restul interesează pe oamenii în care se ciocnesc sentimente, în sufletul cărora se frământă conflicte între inimă și rațiune.

In Poincaré s'a personificat ideea de patrie. Patriotismul, normal, e un sentiment latent, firesc pentru toată lumea. Pentru demagogi se investmântează în sonorități verbale, goale, care sânt bune la toate ocaziile ca mijloace de agitație ieftenă și mai totdeauna sigură. Pentru Poincaré e un scop al vieții, unic, care trebuie servit permanent, nu cu vorbe, ci cu fapte, fără considerații de oportunitate sau de popularitate, împotriva oricui.

Sentimentul transformat în idee cere putere de convingere prin rațiune. Deaceea la Poincaré totul e logică. El pare a detesta frazele mari. Convingerile le smulge prin concluzii logice. Nu vrea să emoționeze; poate că nici n'are acest dar. Ii ajunge construcția clară, rece, transparentă care cucerește judecata în mod aproape automat.

Poate că, în interesul ideei pe care o servește, e bine că nu i s'a hărăzit și darul căldurii. Ar fi fost cel mai formidabil orator și ar fi dobândit o popularitate periculoasă pentru el însuși ca și pentru regimul pe care-l apără acuma.

Dușmanii lui, legiuni, îi impută naționalismul egoist, strâmt, care ar putea amenința pacea lumii. Perseverența dârză într'o idee și străduința fără compromisuri de-a o

realiza, desigur că fac impresia unei îngustimi de orizont. Și totuș ce impozantă e perseverența aceasta, dincolo de bine și de rău, tocmai azi când convingerile se clatină prea mult și prea ușor. E' atât de impozantă că și dușmanii cei mai vehemenți îi recunosc frumusețea.

De un răstimp se întetesc loviturile împotriva parlamentarismului. Dacă ele ar veni numai dela adversarii săi firești, s'ar resimți mai puțin. Dar cele mai dureroase le aplică tocmai prietenii cei mai convinși ai sistemului, sguduindu-i prestigiul și altfel destul de amenințat. Criticile poate că nu se îndreaptă atât împotriva principiului, ci privesc mai cu seamă modul de funcționare a mașinei. Așa cum lucrează actualmente parlamentele, inclusiv Anglia, unde totuș s'a păstrat relativ cel mai satisfăcător, se merge spre anarhie. In loc de a se face operă constructivă, în incintele parlamentelor se practică o luptă stearpă de coterii care nu recunosc alt interes decât cel electoral. Demagogia turbulentă paralizează toate încercările de muncă. Se impune deci o schimbare urgentă, altfel răul ar putea deveni iremediabil.

Pricina răului ar rezida mai ales în sistemul de recrutare a reprezentanților voinței

poporului. Trebuie găsită cel puțin o formă nouă prin care voința poporului să se exprime mai fidel ca să se poată governa constructiv. Altfel ajungem la dictatură sau la revoluție.

Dictatura sau revoluția n'ar soluționa însă deloc problema, ci numai ar amâna-o. Ambele sânt doar numai niște forme de tranziție dela un sistem de guvernare la altul. Cu agravarea pentru dictatură că după ea, obișnuit, urmează cealaltă formă de tranziție, adică revoluția.

Durata unei guvernări de dictatură e fatal mult limitată. Un guvern care, în locul consimțământului poporului, se impune prin forța brută găsește o temelie prea șubredă în vârfurile baionetelor. Aplicarea forței provoacă replica forței. Un precept talmudic spune că legea e talpa cerului și a pământului. Dictatura, neavând talpa sub picioare, pregătește prăbușirea cea mare. Drept reacțiune firească dictatura, dacă se institue în state cu regim republican, poate pregăti monarhia, precum dacă se introduce în țară cu regim monarhic, pregătește republica. În ambele cazuri însă după dictatură imediat vin frământările revoluționare care cearcă să răzbune fărădelegea.

Când deci reformatorii vestesc dictatura

ca o urmare a neajunsurilor evidente ale parlamentarismului, arată doar neputința lor de-a înlocui parlamentarismul cu altceva, spaima lor de necunoscutul pe care l-ar preceda dictatura. Sau atunci e un avertisment pentru amatorii de dictatură care, în timpurile tulburi, se înmulțesc pretutindeni.

Parlamentarismul trebuie să găsească în esența sa puterea de învoire necesară pentru vremile ce se schimbă. Numai sistemul care posedă elasticitatea de a se adapta împrejurărilor noi merită să trăiască. Intre riscul de-a încerca „altceva“ sau de-a îmbunătăți ceea ce a rezistat încercărilor, a doua alternativă pare mai puțin costisitoare. Mai ales că cea dintâi anevoe s'ar putea impune fără mult sânge, ca orice noutate în materie de formă de guvernământ.

Și însfârșit chiar novatorii cu orice preț n'au nevoie de-a exiperimenta negreșit pe spinarea propriului lor popor. Asistăm doar la două experimente de „altceva“ sub ochii noștri: fascismul italian și sovietismul rusesc. Incercările sânt interesante și avansate. In curând se vor vedea roadele lor. Și fiecare va putea alege ce-i convine. Dacă cumva nu va prefera fiecare să se mulțumească cu ce are.

Un prieten stabilit de mulți ani la Paris mi-a spus într'o seară foarte misterios:

— Mâine dimineată la patru jumătate să fii gata. Vin să te iau să vezi ceva ce arar se poate vedea chiar la Paris!

Am fost gata la timp și el deasemenea a sosit exact. Am pornit pe jos, pe străzi aproape pustii, întortochiate, întunecoase. O ceață fină cenușie umezea trotoarele și zidurile, îți mărginea privirea și înneca tremurările timide ale dimineții în tulburarea întunericului încă stăpânitor.

Nu știam încotro mergem și nu mă puteam orienta în dedalul de străduțe prin care nu mai umblasem. Pășind voinicește, prietenul mi-a explicat: mă duce să vedem o execuție cu ghilotina. Niște bandiți fuseseră condamnați la moarte mai deunăzi, dintre care unul va ispăși acuma, la ora cinci...

Am ajuns într'un bulevard necunoscut mie și am continuat mersul. Aici luminile erau stinse. Pe trotoare însă era mișcare. Oamenii grăbiți parcă aveau aceeași țintă.

Apoi a trebuit să ne oprim. Trotoarul era înțesat de lume. Incercarăm să ne strecorăm mai înainte. Peste puțință. Dealtfel întunerecul părea aici parcă mai negru și la fiecare mișcare te izbeai de cineva, călcai pe vre-un picior străin, auzai câte-o protestare în șoaptă mânioasă.

— Degeaba. Am întârziat. Dacă plecăm la patru, am fi găsit poate vre-un loc chiar peste drum de poartă și am fi văzut și cum se construște ghilotina, și cum ese condamnatul și tot... Nu-i nimic. Și de-aici putem vedea ceva. Bine că ești mai înalt. Sântem numai la vre-o sută de metri. Uite, vezi, dincolo, un copac mare, e un castan, aproape de poartă. Mai încolo, alături, observi albind ceva?... Ea e. Ghilotina!

Mă uitai într'acolo. Ochii-mi erau obișnuiți cu întunerecul. Totuș deabia izbuteau să deslușească ceva. Lângă pata mare și mai neagră care ar fi fost castanul bătrân, parcă zăream ceva cenușiu-alburiu și chiar agitarea unor siluete omenești...

— Ce grămădeală de oameni trebuie să fie pe dincolo! urmă prietenul, domol. Toată lumea încearcă să găsească loc acolo, că s'ar vedea mai bine, fiind pantă... Dar nu-i adevărat. Ehei, dacă n'ar fi cordonul poliției, ce s'ar mai rezezi toți ăștia!

Vorbea în șoaptă. Dealtfel toată lumea făcea la fel, parcă ar fi fost într'o cameră mortuară. Dinspre locul unde trebuia să se întâmple, se auzeau uneori bocănituri.

Mulțimea pe care o simțeam împrejur îmi amintea vremurile eroice ale ghilotinei. Atunci execuțiile se împlineau în ziua mare, cu alaiu, ca un spectacol anume oferit poporului. Și poporul, mare amator totdeauna de spectacole sângeroase, se îmbulzea, se bucura, se înfiora, se însuflețea. Mulțimea aceasta, sculată cu noaptea în cap, ca și mine, ca să vadă măcar umbrele execuției, e tăcută și liniștită poate numai pentru că nu poate vedea mai mult, măcar silueta ghilotinei, dacă nu căderea satârului sau țâșnirea sângelui fierbinte. Emoțiile tari sânt cele mai populare, în toate vremile. Nici o pojghiță de civilizație nu poate înăbuși instinctul cruzimii. În clipa când s'ar stinge în suflete setea de sânge, omul ar deveni arăzboinic și vegetarian...

— Ce s'o fi întâmplat? E cinci și încă nu...

Chiar atunci, curmând nedumerirea prietenului, trei mașini sosiră, la intervale scurte, pe bulevard, trecând nestânjenite de cordonul polițienesc.

— Ei, au sosit... Trebuie să fie autoritățile

și apărătorii. Deacu, să știi, în câteva minute se isprăvește comedia!

Automobilele fură înghițite de întunerec. Le auzirăm stopând. Apoi sgomotele motoarelor se stinseră. Glasuri nehotărâte veneau „de-acolo“ până la noi. Schimbul de vorbe silite, aproape inconștiente, în așteptarea unei morți. Momentul acesta din preajma unei morți la oră fixă a unui om încleștează toți nervii. Chiar când știi că omul care trebuie să moară a omorât și merită suprimarea. Misterul morții nu te lasă nepăsător oricât ai vrea să voești altfel.

Se scurg parcă ceasuri întregi deși știi că nu pot fi decât minute. Și deodată se simte o mișcare în mulțime ca și când ar fi trecut un curent electric. În aceeași clipă se aude sgomotul unei porți grele care se deschide, ca un oftat prelung înăbușit. Umbrele negre în jurul petei cenușii unde se bănuiește ghilotina se agită tumultuos, tăcut. Apoi, subit, câteva secunde de încremenire totală. Nici o boare nu adie. Vălul subțire de ceață fumurie pare vopsit pe întunerecul de pânză. Toate respirațiile s'au oprit. Numai ceva își urmează mersul mașinal, în ritmul dinainte cronometrat. Toți ochii, cu privirile aprinse de încordare, se întâlnesc în acelaș loc și în acelaș singur punct unde,

dacă pupilele nu disting nimic precis, iradierile miilor de nervi surescitați, încrucișându-se, trebuie să stârnească o pâlpare misterioasă, mângăere pe un drum necunoscut și fără sfârșit.

Ochii încinși de scormonirea întunecului surprind acolo deodată o lucire tăioasă care coboară vertiginos o fărâmă de clipă și se pierde iarăși atunci când timpanele urechilor parcă au fost atinse de un scurt sgomot straniu.

— Ai văzut, ai văzut? întrebă glasul prietenului care răsună strident și ciudat, parcă ar fi eșit dintr'un gâtlej complet uscat.

Toată mulțimea începe să se miște, să murmure, să-și dovedească sie-și că trăește. Minutele treceau acum repede, nepăsătoare, obișnuite. Intunerecul se subția parcă văzând cu ochii. Cele trei mașini trecură pe unde veniseră, acum aproape nebăgate în seamă. „Acolo“ începuseră niște bocănituri sgomotoase.

— Se demontează ghilotina!

Un furgon porni greoiu. Probabil cadavrul. După un răstimp altă mașină grea. Probabil ghilotina. Cordonul de poliție se retrase. Mulți curioși năvăliră spre locul unde adineaori s'a întâmplat o taină mare. Nu era nimic de văzut. Doar într'un loc, în

fața porții, trotuarul părea spălat cu mare grijă, parcă s'ar fi șters niște urme.

Se face ziuă. Ceața moale stăruie. Pășim alături tăcuți. Intr'un târziu prietenul zice trăgănat, gânditor:

— Dacă s'ar întâmpla acum o revoluție, ce mai orgii ar face mașina asta...

Parcă citise și tălmăcea gândurile mele din aceeași clipă.

 MORMÂNTUL LUI BALZAC

În ziare se desfășoară, deasupra mărun-
țișurilor vieții cotidiene, o controversă de
pietate literară la care participă cu pasiune
scriitori respectați, ziariști cu mare prestigiu,
profesori, învățați, de care se interesează
atent opinia publică luminată. Un scriitor a
dat alarma că mormântul lui Balzac n'ar fi
destul de îngrijit și, ca un semn al recuno-
știnței Franței față de cel mai mare al ei
creator de oameni, a propus strămutarea
osemintelor romancierului la Pantheon... Un
ziarist-literat, cunoscut fervent balzacist, a
replicat îndată cu oarecare mirare, contes-
tând afirmația că amintirea lui Balzac ar fi
neglijată. Poate că oficialitățile nu-și fac
totdeauna datoria. Dar în sufletul Franței
care citește, ca și a omenirii întregi, Balzac
trăește și strălucește. Faceți o statistică și
veți constata și cu cifre: în ciuda tuturor
noutăților și a reclamelor de bâlcu ale con-
temporanilor, Balzac, trei sferturi de secol
după moarte, e cel mai citit scriitor francez.
Mormântul lui n'are nevoie de îngrijirile

autorităților, fatal mașinale. Franța cititoare va împodobi întotdeauna locul de odihnă eternă al lui Balzac. N'are nevoie Balzac de Pantheon. Ca să devie o curiozitate pentru excursioniști și turiști? Pantheonul e acolo unde se află mormântul lui Balzac...

De vre-o două săptămâni părerile se încrucișează, fiecare cu partizani plini de în-suflețire. De sus, din infinitul unde duhul lui a găsit liniștea, Balzac trebuie să se bucure și să zâmbească. Cât a trăit și s'a trudit aici, nu i-au fost cruțate nici nedrep-tățile, nici răutățile, nici insultele. Iar re-cunoașteri și mulțumiri a avut atât de puțin, afară de cele intime ale creației.

Cultul scriitorilor nicăiri nu e atât de sus-ținut ca în Franța. E urmarea firească a rolului pe care-l joacă literatura în viața franceză. Toate formele aducerii aminte sânt sânguincios folosite pentru a cultiva interesul pentru scriitor și pentru opera sa. Aniversări, comemorări, ediții complete, corespondență, ilustrații, momente biografice, monumente, muzee speciale, plăci pe casele în care a locuit... Și nu numai pentru cei de mărimea întâiu, pentru cei ce au adânci rădăcini în marea opinie publică. Sânt prieteni și ad-miratori pioși care întrețin, cu nesfârșită dragoste, amintirea celor ce n'au pătruns

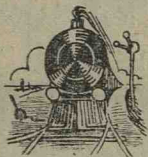
sau nu s'au putut realiza deplin, a celor minori care totuș trebuiesc ridicați de subț vâlul uitării care altfel s'ar îngroșa peste dânșii. Gesturile acestea delicate și continue sporesc strălucirea galeriei scriitorilor francezi și mai ales fac din istoria literaturii o realitate vie și veșnic actuală.

M'am dus la cimitirul Père Lachaise, să văd mormântul care stârnă ciocnirea de părerii.

Poate că întreținerea modestului locaș de odihnă al celui mai mare romancier al lumii ar lăsa de dorit, mai ales în comparație cu îngrijirea orgolioasă a unor mari monumente funerare din apropiere ale căror nume aurite nu evocă decât în sufletele unui cerc restrâns tresărarea cunoașterii. Dar pe inima lui Balzac albea un mănunchi de crisanteme proaspete. Și florile acestea, așezate acolo de cine știe ce mână pioasă, erau o pozoabă mai prețioasă ca orice îngrijire. Familia romancierului e imensă și se înmulțește mereu. Fiecare membru al familiei se interesează de întemeetorul ei, de viața lui de odinioară și când, într'una din cărțile lui, a nemerit emoția cea mare, cea cu care se confundă propriul său suflet chinuit de realitate, atunci se duce să caute mormântul celui ce l'a făcut să se regăsească.

Florile albe vii pe inima scriitorului care și-a oprit bătăile acum trei sferturi de veac parcă sânt o consolare. Poate le-a așezat acolo o femeie nenorocită care, citind „Femeea de treizeci de ani“, a plâns și și-a ușurat sufletul. Sau poate...

În clipa aceasta chiar, când stau în fața mormântului, mii de oameni, în diferite locuri pe suprafața pământului, cu cartea în mână, se gândesc la cel care a scris-o demult, cu înduioșare și cu recunoștință. Și gândurile toate se întâlnesc undeva și se înalță sus, ca o ofrandă perpetuă de pe un altar pe care e gravat simplu: Balzac.

 UNDE ESTE INIMA PĂMÂNTULUI ?

Am citit undeva că pe piața din fața bisericii Notre-Dame se află o lespede de bronz care marchează locul de unde pornesc toate drumurile Franței și ale lumii.

Vizitând catedrala, am căutat în piață dala de bronz. Inzadar. N'am găsit-o. Am întrebat oamenii. Se uitau mirați. Nici n'au auzit. Nu este. Și totuș trebuie să fie, fiindcă cu siguranță a fost. Ca și în Roma antică miliarul de aur. E semnul orgoliului național: aici, în Capitala noastră, e buricul pământului... L-au avut toate popoarele mari, cele care au stăpânit lumea sau care au pornit s'o cucerească. Il au chiar și cele mici măcar ca o imitație a celor mari sau ca un vis care, cine știe, poate să se împlinească odată. Fiindcă toate popoarele visează cucerirea lumii ori stăpânirea ei într'un fel sau altul. Bulgarii n'au vrut de curând, când li s'a părut sosit momentul, să cucerească Constantinopolul, să reînvieze imperiul Bizanțului, ca o primă etapă a altor cuceriri? Sau grecii n'ar reconstitui imperiul lui Alexandru?

Parisul însă se poate lipsi acuma de lespedea indicatoare. Poate de-aceea nici nu se mai găsește în fața catedralei Notre-Dame. La Paris bate însăși inima pământului, precum odinioară a bătut în Roma antică, precum pe urmă a bătut în Roma papală...

Pulsațiile inimii vii străbat tot cuprinsul globului. Vine nevăzute împletesc o rețea uriașă. Și pretutindeni sângele inimii duce viața fierbinte și de pretutindeni, pe altă rețea complicată, se întoarce fluidul obosit să se regenereze în Cetatea Luminii.

Aici încep toate și aici sfârșesc. Aici e inima.

Mulți francezi subțiri mărturisesc, unii se și laudă, că n'au văzut muzeul Louvre decât pe dinafară. Dealtfel se zice că Luvrul e o distracție de Duminică, gratuită, pentru poporul parisian, local de învățătură ieftină și intuitivă pentru străinii naivi, ca germanii, sau ignoranți, ca americanii, și însfârșit, pentru lumea bună, depozitul de obiecte învechite și nevândute ale marelui magazin cu acelaș nume de peste drum.

Cu riscul de-a-mi atrage ironiile românilor subțiri și chiar pe ale celor nesubțiri care, luând de-a-bune-butadele parizienilor, în loc să viziteze Luvrul, se înfundă mai bine în toate „boatele“, fiindcă li se pare că acolo e Parisul, — am să mărturisesc că în visurile mele despre Paris, cel mai ademenitor a fost Luvrul cu minunile-i de artă și că, râvnind demult să merg la Paris, râvneam mai ales să merg la Luvru, precum râvneam să văd Londra ca să merg la British Museum sau Spania pentru Prado din Madrid.

Cum alții se îndreaptă spre faimoasa Gio-

conda, eu am căutat mai întâi pe Venus de Milo. O cunoșteam din sute de reproduceri pe zeița superbă fără brațe și totuș deabia așteptam s'o văd. Consultașem de-acasă catalogul și planul. Prima vizită se cuvine celei mai frumoase.

Din vestibulul Denon am pornit, fără să mă opresc nicăiri, nici în galerie, nici în sala Prizonierilor Barbari, nici în Rotonda lui Marte. În Sala Greacă am făcut un mic popas, s'o caut, nu să privesc altceva, ca și când n'aș fi vrut să-mi pângăresc privirea înaintea de-a-o fi văzut pe ea. Departe, în fund, mi s'a părut că îi zăresc silueta albă. Am iuțit pașii prin Sala lui Pan, a Medeei, a Hermafroditei, a lui Adonis, a Psychei...

— Insfârșit iată-o!

E singură. Pe soclul înalt stă neclintită, mândră, cu privirea spre celelalte săli unde oameni diverși forfotesc și se amestecă printre statui, sarcofage, capete, basoreliefuri, fragmente de marmoră... Privirea ei alunecă peste toți, departe, nepăsătoare, rece, cu o satisfacție parcă s'ar complăce în singurătate.

Sala pătrată nu e mare. Pereții roșii foarte închiși sânt înalți. Intrarea e păzită de perdele grele de catifea roșie închisă, date

acuma laoparte ca să se deschidă Zeiței zarea.

Stau în fața ei, descoperit, mișcat ca înaintea unei regine care nu vrea să ia cunoștință de prezența mea. Imi zic într'una în neștire:

— Asta e... asta e...

Privirea ei trece peste mine. Intr'un colț, pe un soclu modest acoperit cu catifea, subt o vitrină, zac fragmente de marmoră, găsite mai târziu, care ar fi din brațele ei sfărâmate. Sânt așezate la spatele ei, ca și când ea nici n'ar vrea să le vadă, ca și când ar spune că ei nu-i lipsește nimic, că e așa cum e, perfectă.

Murmurând și privind-o îmi dau seama că întâlnirea aceasta cu Zeița mi-a pricinuit totuș o decepție. Mi-am închipuit-o altfel. Nu știu cum, dar altfel. Poate mai caldă, poate mai ademenitoare, poate mai apropiată. Și după ce mi-am dat seama, am început să-i caut defecte. Am ocolit soclul de câteva ori și am găsit ba că linia spatelui e prea modulată, ba că șoldul e prea pronunțat, ba că...

Atunci au intrat peste mine doi domni, înalți, asemănători, probabil tatăl cu fiul. Tânărul avea ochelari groși, cel bătrân o carte roșie în mână. Au înconjurat repede

statuia și s'au oprit în pervazul intrării, examinând ansamblul. Erau americani. Am auzit pe bătrân șoptind, drept explicație, cu o pronunțare strâmbă:

— Venus de Milo!

Tânărul a răspuns îngâmfat, nemulțumit:

— *Well!*

Și au plecat, fără să se mai uite înapoi.

În clipa aceea m'am uitat la fața Zeiței și am surprins o umbră de dispreț în surâsul ei mândru.

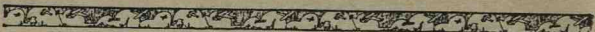
Am plecat rușinat că am încercat să-i descopăr defectele. Și n'am îndrăznit să mă uit înapoi de teamă să nu întâlnesc disprețul cu care Zeița a răspuns adineaori celor doi străini nepricepuți și nereverențioși.

Rătăcind pe urmă prin alte săli, gândurile mele s'au întors neîncetat la Zeița fără brațe, cu remușcări și regrete parcă m'aș fi simțit vinovat de o mare greșală.

A doua zi, revenind să continui vizitele unde trebuise să întrerup, m'am abătut întâi tot la ea, să văd mai bine, să mă conving. Acuma am recunoscut-o de departe. Și, apropiindu-mă, i-am întâlnit privirea albă care nu se mira. Numai surâsul ei ciudat parcă zicea:

— Ai revenit. Am știut că vei reveni.

Am intrat ca un pocăit. Liniștea din sala

ei era plină de mistere. Marmora avea luci calde și liniile corpului divin tremurau de o viață nemuritoare...

Pe urmă, de câte ori mergeam la Luvru, mă duceam mai întâi la ea, să-i prezint omagiile ca unei stăpâne iubite. Și ea parcă mă vedea acuma de departe, iar surâsul ei nu mai era rece, ci dulce și amar și ispititor ca o chemare irezistibilă...

Apoi a sosit ziua plecării. Gata de drum, bagajele făcute. Dar ceva îmi lipsea. Zeița. De patru zile nu mai intrasem în Luvru. Cum să plec acuma fără a-mi fi luat rămas bun dela ea? Am lăsat tot și am alergat. Era mereu singură. M'a văzut venind și mi-a zâmbit mai ispititor ca totdeauna. Am stat vreme lungă la picioarele ei care se conturau cald sub faldurile hainei alunecate în jos pe șolduri. Și când a trebuit s'o părăsesc, m'am uitat deseori înapoi, murmurând ca o scuză și ca un îndemn mie însumi:

— Voi reveni...

Zeița m'a urmărit până am dispărut cu ochii ei tainici și mi-a dăruit, drept merinde sacră, surâsul ei în care se întrevăd toate bucuriile pământului.

Ceasurile se scurg anevoe. Frontierele trec una după alta. Insfârșit Curticil Mieș de noapte. Controluri diverse. Trenul păzit de soldați înarmați. În compartimentul de alături un vameș excesiv de zelos se înverșunează să smulgă dela gâtul unei doamne grase un șal de mătase care ar trebui negreșit „taxat”. Călătorii sânt indignați de șicana inutilă și-i bănuiesc un tâlc. Doamna plânge, țipă, protestează. După ce a stârnit scandalul de prisos, după ce a năucit astfel pe câțiva străini care au avut curajul să riște aventurile unei călătorii în România, vameșul se îmblânzește, renunță, se retrage, repetând în fiecare compartiment, ca o scuză: — Eu am ordine. Nu fac de capul meu. Așa e slujba, fire-ar ea blestemată!

Simt nevoia să mă reobișnuiesc puțin cu atmosfera noastră și să-mi rânduesc în suflet vălmășagul de amintiri proaspete din lumea de lumini și umbre din care soseam.

M'am oprit pentru un popas de câteva zile într'un sat de lângă Sibiu, la un prieten.

Era directorul unui azil de copii. Ardelean plin de inimă, muncitor neobosit, entuziast. În locul unde era, se socotea în misiune. Din copii orfani, găsiți sau lepădați, râvnea să crească niște cetățeni vrednici pe care țara să se poată bizui în orice moment. Sever, pretențios și bun, știa să câștige iubirea părintească a celor fără părinți.

În gară m'a întâmpinat cu întrebarea neașteptată:

— L-ai văzut?

— Pe cine?

— Pe el... Prințul...

Răspunsul meu negativ l'a primit cu o mutră ca și când ar fi zis: „Apoi atunci de ce te-ai mai dus la Paris?“

Și seara, în curtea mare, m'a luat să vedem copiii cum trec spre dormitoare din clădirea separată unde erau prânzitoarele. Șirul lung de copilași de toate vârstele, doi câte doi ținându-se de mână, curați, veseli, cântau o melodie simplă în formă de marș cu glasuri limpezi îmbinate. Nu înțelesei cuvintele. Prietenul mă îndemna stăruitor să ieau seama. Și ca să mă ajute, începu să fredoneze și el cântecul lângă mine, lămurindu-mi textul:

*„Scumpa noastră Românie mâine nu va fi regat,
Ci va fi împărăție și Carol va fi 'mpărat!“*

Eram îndată după procesul Manoilescu, când chestia închisă parcă se pecetluia mai dârz. Și aici, într'un sat ascuns al Ardealului, copiii aclamă „scumpa noastră Românie...” Și la fel poate în multe alte colțuri ale pământului românesc. În vreme ce departe, dincolo de granițe, ziare multe răspândesc „revoluția română”...

Destinul, în cartea cea mare și tainică, a însemnat demult toate rosturile. El călăuzește „scumpa noastră Românie” pe căile hotărâte mai presus de hotărârile omenești. El singur știe ce ne rezervă viitorul, noi trebuind să ne mulțumim a stăruii în acelaș glas:

„Scumpa noastră Românie...”

S F Â R Ș I T

CUPRINSUL

	<u>Pagina</u>
Itinerariu	9
Berlin, 1926	15
Arde Bacăul!	17
Aventuri vamale	22
Limitele celebrității	28
Călătoria prin războiul civil	32
Pe-aici a trecut războiul	42
Cel dintâi german	44
Aspecte berlineze	48
Este, dar s'a isprăvit!	50
Relații româno-germane	56
Picanteria germană	60
<i>Rundfahrt</i>	65
Sanssouci	71
Alt-Berlin	74
Neu-Berlin	80
Perspective revoluționare	85
Hindenburg	89
Adio, Berlin!	94
Să trăești, șefule!	97
Roma, 1927	99
Un popor de clasa III	101
Hamalul din Subotița	104
Cămașa neagră	108
Două latinități	111
Umbrele nopților romane	118
<i>Giovinezza, giovinezza!</i>	123
Tainele diplomației române	129

Five-o'clock în Capitoliu	135
Ruinele sacre	143
Cele șapte biserici	150
Roma care petrece	159
<i>Dolce farniente?</i>	163
Viața nouă	167
Ducele	173
Cetatea eternă	181
Revoluție și revoluție	185
Problema viitorului	190
Raita la Veneția	195
Dela Bacău la loterie	198
Paris, 1927	201
Un vagon de români	203
Comerțul pitorescului	211
Țara străinilor	216
Cei dintâi francezi	218
Paris!	222
Original și caricatură	228
Cultul copiilor	232
<i>Ça, c'est Paris!</i>	235
Cetatea cărții	240
Soldatul necunoscut	246
Cosmopolis	250
„Revoluția română”	253
Prințul Carol la Legația Română	258
Democrația internațională	266
Poincaré	270
Parlamentarism, dictatură sau altceva?	275
Lucirea ghilotinei	278
Mormântul lui Balzac	284
Unde este inima pământului?	288
Răzbunarea Venerei	290
„Scumpa noastră Românie”	295

S'A TIPĂRIT CARTEA ACEASTA
ÎN ATELIERELE SOC. ANONIME
„CARTEA ROMÂNEASCĂ“ ÎN LUNA
IULIE ANUL 1931 ÎN BUCUREȘTI.

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2017